

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXI – leto 1985/86 – št. 4

Jezik in slovstvo

Letnik XXXI, številka 4

Ljubljana, januar 1985/86

Casopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje),

Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 400.– din, polletna 200.– din, posamezna številka 50.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 100.– din

Za tujino celoletna naročnina: 1.200.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpirata Kulturna skupnost SRS in Znanstvenoraziskovalni center SAZU,

razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije

Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.600 izvodov

Vsebina četrte številke

Razprave in članki

101 *Pavle Merku*, Enkratnost Rezije

108 *Gregor Kocijan*, Cankarjeva in Matoševa kratka pripovedna proza
ob prehodu iz 19. v 20. stoletje

115 *Franc Žagar*, Obravnavanje in prepoznavanje besednih vrst v osnovni šoli

Zborovanje slovenskih slavistov

119 *Zoran Božič*, Slovenščina, šolstvo in slovenstvo

Literarnozgodovinsko gradivo

123 *Joža Mahnič*, Župančičeva spominska zbirka v Ljubljani

126 *Radoslav Poljanec*, Tri srečanja

Kulturnozgodovinske ekskurzije

129 *Janez Dolenc*, Vodnik za literarne ekskurzije po Tolminski

Ocene in poročila

138 *Aleksander Skaza*, Turgenjev in slovenski realizem

139 *Jasna Honzak-Jahič*, Knjižni jezik

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

143 *Boža Krakar-Vogel*, Pouk slovenskega jezika in književnosti v srednjem usmerjenem
izobraževanju

143 *Boža Krakar-Vogel*, Stališča metodične sekcije, ki so se izoblikovala na kongresu
Zveze slavističnih društev Jugoslavije v Sarajevu 18. 10. 1985

Knjižne novosti

144 Nekaj novosti Knjižnice oddelka za slovanske jezike in književnosti
Filozofske fakultete v Ljubljani

4/IV Prejeli smo v oceno

UDK 908(450.365 Rezija):808.63-087

Pavle Merku

Trst

ENKRATNOST REZIJE

Navezanost na kulturne korenine in shizoglosija

Slovenec iz nekdanjih habsburških dežel, ki se preko nekdanje beneške meje spravi med beneške Slovence, naleti na stvarnost, ki mu je v marsičem tuja in nerazumljiva. Že v poznem srednjem veku je namreč med obema Slovenijama nastal razpor, ki je v stoletjih rasel in ima usodne posledice. Goriška grofija, devinsko gospostvo in od leta 1382 samostojno mesto Trst so namreč predstavljali trdno jugozahodno postojanko habsburškega političnega dominija. Ozemlje onkraj Idrije pa je bilo politična posest oglejskega patriarha (do leta 1420) in Serenissime vse do Napoleona. Ta politična meja, ki sovpada v glavnem z državno mejo med Avstrijo in Italijo med letoma 1866 in 1918 in z današnjo upravno mejo med goriško in vidensko provinco, je – trdna in stalna skozi stoletja – ločevala in v marsičem še ločuje avstrijske in beneške Slovence.

Že sama etnična imena, ki so jih eni in drugi rabili zase, so različna: avstrijski Slovenci so se imenovali predvsem Kranjce, Korošce in Štajerce; to poimenovanje kaže pač na tedanja politično neenotnost in še verneje na tedanja upravno razkosanost slovenskega narodnega prostora; čakati je bilo do prejšnjega stoletja, da je narodno osveščanje razširilo etnično ime 'Slovenci' s Štajerske na vse avstrijske Slovence. Zahodno od Idrije pa so rabili in še rabijo vsi, razen Rezijanov, starejše etnično ime *Slovéni*; to ime so očitno prevzeli Italijani in ga rabijo od nekdanj za vse Slovence, beneške in avstrijske; v italijanskih ustih se je torej naša narodna enotnost uresničila prej kakor v naših. Le etnični pridevnik je na obeh straneh davne meje enoten: 'slovenski' (v terskem narečju: *slovéjski*).

Drugačne politične in upravne razmere na obeh straneh davne meje ob Idriji so sprožile vrsto razlik. Celotna razlika v značaju ljudi je otipljiva.

Avstrijski Slovenci so dolgo stoletij tlačanili in plačevali vseh vrst dajatve cerkveni in zemljiški gospodi po fevdalnih navadah. Beneški Slovenci – razen Rezijanov – so uživali posebne pravice, kakršne so v fevdalni ureditvi uživale vojne in mejne marke: povsem prosti so bili dajatev zemljiški gospodi in drugih fevdalnih obveznosti: v zameno za čuvanje meja 'domovine' so uživali upravno in sodno avtonomijo, slednje ne le v civilnih zadevah, kakor je bila navada v podobnih okoliščinah, temveč celo v kriminalnih. In na vse te svoje pravice, ki so jih patriarhi in doži skozi stoletja venomer potrjevali, so bili ponosni in bolešno navezani. Ta ponos in ta bolečna navezanost na 'domovino', na posebnosti te 'domovine' (= *la Patrie dal Friùl*), je še danes nepogrešljiva značajská poteza Benečanov. (V nadiškem narečju pomeni *domovina* očetovo hišo).

Rezijani pa so bili skozi stoletja vse do usodnih sprememb za Napoleona odvisni od benediktinske opatije sv. Gala v Možnici (*Moggio Udinese*).

* Prebrano na strokovnem slavističnem zborovanju 3. oktobra 1985 v Novi Gorici.

13438

Navezanost na očetovo hišo, na rodno vas in njen zvonik, na sosédno, na ožjo dolinico in na banko je pri njih še danes močnejša kakor drugje na Slovenskem. Pri njih ima želja po lastni upravi in samoodločitvi v vseh stvareh trdne korenine.

Sredi nekdanjih patriarških in beneških posesti tvori Rezija prav svojevrstno enoto.

Že zemljepisna lega je pripomogla do te svojevrstnosti. Dolina leži jugozahodno od Kanina v smeri od vzhoda do zahoda. Morensko dolino obdajajo strma pobočja visokih gora: na severu si z vrha Kanina (2587 m) sledijo proti zahodu upadajoči grebeni Sarta (2324 m) (naši nacionalisti so ga poslovenili v Žrdl), Pustega gozda idr.; na vzhodu zapirata dolino obe Babi (*Baba* je tudi slovensko ime Matajurjal) in jo ločujeta od Soške doline, na jugu zapira dolino veriga Mužcev (1875 m). V zaporednih morenskih terasah, ki predstavljajo položno dno doline, je potok Rezija (njeno domače slovensko ime je *Bila*) izdolbel globoko strugo.

Podnebje samo se razlikuje od vlažnega podnebja sosednih slovenskih dolin (Soška, Terska, Karnajska idr.): Mužci zadržujejo vlago, ki jo vetrovi prinašajo z juga, in jo zgoščajo v padavine: vasica Mužac na južnem pobočju Mužcev ima prvenstvo padavin v celotni Italiji! Rezija pa ima suho in zdravo visokogorsko podnebje. Na dnu doline (ca. 450 m) raste gorski sleč, katerega nižja meja rasti je drugje pri 1000–1200 m nadmorske višine. V prodnatih tleh morenskih teras raste malo odličnega krompirja, nekaj koruze, nekaj fižola in povrtnine. Gorski pašniki ob nekdanj razslojeni montikaciji so primerni za ekstenzivno živinorejo in zagotavljajo izredno okusne mlečne izdelke. Ko je bil bližnji Gamin v srednjem veku pomembna mejna postaja za blagovni promet in so morali tu nočiti in menjati konje, je Rezija pomenila naravni prostor za pašo konj. Eno domačih imen za Rezijo, *Könjska dolyňa*, je morda zgodovinski spomin na to.

Preden je potres leta 1976 temeljito spremenil zunanjo podobo vasi ter življenjske razmere prebivalcev, so domačini živeli le delno ob kmečkem in živinorejskem gospodarstvu, ki ni moglo zadostiti njihovim potrebam. Zato so moški hodili s trebuhom za kruhom po svetu, medtem ko so ženske ostajale doma in skrbele za njivo, za živino in za družino, pozimi rezljale suho robo in jo raznašale po bližnjih mestih. V službo nista Rezijan in Rezijanka stopila nikoli, nikoli se nista udinjala za hlapca ali za deklo. Moški so krošnjarili, vezali lonce in popravljali dežnike, brusili nože in škarje, zidarili in v najboljšem primeru odpirali zunaj Rezije prodajalne, trgovine in trgovska podjetja. Ženske so v hudih zimah v skrajnosti hodile prosit bogajme. Ponosna nprav Rezijanov se prav v ničemer ne razlikuje od nravi Benečanov.

Če se zdaj ustavimo ob glotonimični analizi imen, moramo najprej ugotoviti, da rabijo Rezijani zase, za svojo dolino, za svojo govorico predvsem ime, ki v njihovem narečju ponavljja pedslovansko ime *Resia/Rezija*. Odpovedal se bom razlagi tega imena, kakor hitro ugotovim, da je ime pedslovansko, in bom prepustil strastnim kabinetnim specialistom ugibanje, ali je to ime romansko (nekateri ga spravljajo v zvezo z latinskim glagolom *resicare* 'sekati' in to menda zaradi oronimske oblikovitosti doline) ali je celo predromansko. V glavnem rabijo Rezijani etnični samostalnik *Rozaján*, etnični pridevnik *rozajánski*, vodno ime *Rézija*. Druga imena, ki jih rabijo za dolino, niso več v konkurenčnem razmerju s tem osnovnim imenom. Nekateri vedo povedati, da so stari poznali ime *Könjska dolyňa* (*Bila*), drugi se spominjajo imena *Róžina dolyňa* (*Solbica*), vendar spadata obe imeni med muzejske eksponate, čeprav je slednje ime postalo pred leti ime solbaške zadruge. Sosedje Furlani jih imenujejo *Roseans* in radi pojejo pesem *La Roseane* z abotnimi besedilom in plitvo narodnozabavno vižo: ampak Furlani verujejo v abotna pesemska besedila in plitve narodnozabavne viže nič manj kakor sosednji Slovenci, zato bo Zardinijeva *La Roseane* še dolgo na sporedih furlanskih in slovenskih zborov.

Celo za svoje slovenske sosede rabijo Rezijani drugačna imena, kakor jih poznamo mi. Ti njihovi neposredni slovenski sosede so na jugu terski, na vzhodu pa obsoški Slovenci.

Terjani so jim *Görjani*, obsoški Slovenci pa *ta Búški*. *Ta Búški romonijo po búškeh*, zato so za Rezijane vsi, ki *romonijo po búškeh*, le *ta Búški*. Edina gorska pot, ki iz Rezije vodi na vzhod, to je v Soško dolino, pelje čez sedlo Karnico (1050 m), ki je skozi vso dolgo zimo zasuto s snegom, v bivši planšarski zaselek *Učjá* in ob potoku *Učjí* v Soško dolino, kjer se potok v bližini Žage (odtod pogosten učjarski etnični priimek *Siega*) zliva v Sočo; odtod vodi pot v *Búc* = Bovec. V tem primeru imamo opraviti s preprosto sinekdoho, ki se je v zavesti Rezijanov razširila in danes krije ves slovenski prostor: za Rezijane smo vsi *ta Búški* in vsi *romonijo po búškah*. Izraz Sloveni (ali rajši *Jugožlávi*) rabijo le, ko nas opredelijo v italijanščini s popačeno furlansko ali beneško izgovarjavo. Za ime *Görjani*, s katerim označujejo Terjane, se jim ti oddolžujejo, ko za Rezijane rabijo izključno substantivizirani etnični pridevnik *ta Bieški*: tudi v tem primeru imamo opraviti s sinekdoho, zakaj *bieški* zadeva najprej *Bieli patòk*, ki izvira vzhodno od Tanamejskega sedla, priteka v Učjo in nadaljuje združno pot, da se takoj za državno mejo preimenuje v *Učéjo*: zakaj za ta-Buške je značilno, da morajo popačiti rezijanska in benečanska imena. Drugače bi njihov narodni ponos trpel in stolice za slovenistiko v Ljubljani bi se omajale.

Brez nadrobne glotonimične vednosti bi se sploh težko znašli med našimi ponosnimi hribovci; naj dodam še nekaj zanimivosti: Terjani imenujejo Nadiževce *Konáuce*, ker živijo v dolini in *kanál* (-u) je stara izposojenka, ki pomeni točno isto kot 'dolina'. Zato ni *Kanalska dolina* (izgovarjaj *Kanáuska*, ker je izposojenka stara in ker stari domačini to ime tako izgovarjajo) nič drugega kot tavitološko ime.

Da bo slika popolnejša, naj dodam še ime, s katerim Nadiževci kličejo vse avstrijske Slovence: *Unéjci*; zato pač, ker živijo na óni strani (davne) meje. Končno ste si vi po istem miselnem postopku izmislili za nas (odurno) ime *Zamejci*. Kakor da bi samo Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem živeli za kako mejo.

Ob teh glotonimičnih podatkih sem se namerno ustavil, da pokažem pač na položaj, ki je podoben stanju v osrednji Sloveniji pred poenoteno rabo etničnega imena 'Slovenci'. Tu pa je stanje dejansko atomizirano do skrajnosti in živi še naprej v političnih in upravnih razmerah, ki so omogočile glototomijo in v primeru Rezijanov kar shizoglosijo. Kolikor vem, se slovenisti še niso pomudili ob teh pojavih, s katerimi se že leta ukvarjajo nemški in angleški jezikoslovci. Sam se sklicujem na zanimivo študijo dunajskega romanista, zdaj profesorja na salzburški univerzi, Hansa Goebla *Glottotomie, Glottotomie und Schizoglossie*¹ in nanjo opozarjam vse kolege, ki bi radi globlje segli v te pojave: prof. Goebel posveča pozornost tudi problematiki koroških Slovencev/Vindišarjev in Rezijanov, vendar bi slovenisti njegove temeljne ugotovitve lahko pregledali in raztegnili na atomizirano stvarnost skrajnega slovenskega zahodnega prostora.

»Glottotome Eingriffe setzen allerdings neben einem entsprechenden Machtpotential auf seiten des Staates auch das Vorhandensein gewisser Kohärenzprobleme innerhalb der betreffenden Sprachgruppe voraus, wodurch es erst möglich wird, zwei oder mehrere Teilgruppen der betreffenden Sprachgemeinschaft gegeneinander auszuspielen ...« (op. cit., str. 31–32)²

Glottotomija in shizoglosija sta pogostoma vzporedna in sovisna pojava, toda v primeru Rezijanov, pri katerih se je shizoglosija dejansko uresničila (to pomeni, da Rezijani zanikajo pripadnost rezijanskega narečja – *rozajánsko romonínje* – slovenskemu jeziku in s tem seveda zanikajo lastno pripadnost slovenskemu narodnemu občestvu), mi ni moč preprosto ugotoviti (vseh) vzročnih korelacij. Vendar je moč ugotoviti vsaj nekaj povo-

¹ Objavljeno v *Ladinea Sföi culturâl dai Ladins dles Dolomites* nr. 3, Istitut ladin »Micurà de Rù« – San Martin de Tor 1979, str. 7–38.

² Glototomski posegi predpostavljajo vsekakor poleg ustreznega potenciala moči s strani države tudi obstojanje določenih problemov sovisnosti v okviru prizadete jezikovne skupnosti, kar šele omogoča dve ali več delnih skupin določene jezikovne skupnosti igravati drugo proti drugi ...«, op. cit., str. 31–32.

dov za današnje stanje, ki so jih sprožili – daleč od vsake glototomične namere – znanstveniki. Kar sta ob prehodu med 18. in 19. stoletjem J. Potocki in A. Pišely obiskala Rezijo in opozorila na zaprto dolino, kjer živi starinsko narečje slovenskega jezika, ki ga Rus z lahkoto razume, kar sta J. Dobrovský in J. Kopitar opozorila učeni svet na to osamljeno vejico slovenskega narodnega debla,³ je bila pot »ruski« teoriji o Rezijanih odprta. »Spomladi leta 1841 sta iz dotlej še nedotaknjene rezijanske folklorne zakladnice zajela nekaj vzorcev Izmail Sreznevskij in Stanko Vraz.« Toda zgodovinski spomin Rezijanov ne pomeni danes ne Potockega in Pišelyja, ne Sreznevskega in Vraza, ne ve za Vrazove najstarejše zapise rezijanskih ljudskih pesmi ne za delo, ki ga je v daljnem štajerskem Framu opravljaj Oroslav Caf, ki Rezije nikoli ni videl, a je le dokumentiral rezijansko besedišče in dosegel zanj, edino med narečji slovenskega skrajnega zahoda, častno prisotnost v Pletersnikovem slovarju.

Vsa Rezija pa se po spominu, ki se živo prenaša iz roda v rod, naveže na »ruskega« profesorja, ki je več let prihajal v Rezijo (1873–1887); kaj za to, če Jan Ignacy Baudouin de Courtenay sploh ni bil Rus; v skladu s tem, kar je Baudouin de Courtenay izjavil na mednarodnem kongresu ob enajststoletnici Paola Diacona v Čedadu leta 1899,⁴ je marsikomu pozneje prišlo prav vztrajati pri neslovenskem izviru Rezijanov. Kaj zato, če je Baudouin de Courtenay pred smrtjo svoje teorije preklical; kaj za to, če so si resni jezikoslovci po vsem svetu danes edini o tem, da spada rezijansko narečje v slovenš'no celo.⁵ Kdor je manipuliral javno mnenje v Reziji in zunaj nje, je pač imel »znanstveno« podlago, da je vztrajal pri ruskem izviru Rezijanov in s tem krepil glototomične posege, ki so privedli do najhujšega primera shizoglosije v obsegu slovenš'ne cele.

Fašizem je kajpada ta nesporazum še podpiral in stopnjeval. Za fašizma so bili o uspehih svoje glototomične politike tako prepričani, da so celo opustili nasilno spremembo priimkov, medtem ko so priimke nasilno in množično poitalijančili v vseh »novih« provincah Gorici, Trstu, Pulju in Reki.

Tako še danes najmanj devet Rezijanov od desetih veruje v rusko pravljico in tako misli še veliko Furlanov in Italijanov: saj, pri tako izoliranih »Rusih« je slovenska grožnja ob državni meji reducirana na obseg pravljice, ki jo pripoveduješ otroku, ali smešnice, ki jo poveš odraslemu. Le redki Rezijani, ki so si resno postavili vprašanje jezikovne in narodne pripadnosti, so lahko izključno z italijanskimi znanstveniki in resnimi poljudnoznanstvenimi publikacijami preprosto ugotovili, da pomenijo skrajni slovenski zahod. A rezijanski župani in občinski možje ponavljajo med tem časom ob vsakem obisku oblastnikov, da so Rusi. Ko je tedanji ministrski predsednik, današnji predsednik republike, obiskal Rezijo nekaj dni po potresu, ki je leta 1976 uničil devet desetih rezijanskih hiš, je smehljaje ponovil pred televizijskimi kamerami, da je našel rusko skupnost v Italiji, ki jo je potres močno prizadel.

Kako naj se visoki državni predstavnik obvaruje pred osmešenjem, ko preštevilni predstavniki krajevne oblasti in krajevnih skupnosti še danes uporabljajo najbolj proslula sredstva glototomije in to ne samo proti Rezijanom, temveč proti vsem Benečanom? Kolikokrat še danes slišimo in beremo, da Rezijani in Benečani ne govorijo slovenskega narečja, temveč »davni slovanski jezik«, »arhaično slovansko narečje«, tako rekoč samo praslomanščino? (Nihče v Italiji ne trdi, da govorijo Sardinci latinščino in Grki v južni Kalabriji starogrščino!)

³ Navajam passim Milka Matičetovega Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi, SR 1968, str. 203–229.

⁴ J. Baudouin de Courtenay, Sull'appartenenza linguistica ed etnografica degli slavi del Friuli, v Atti e memorie del congresso storico tenuto in Cividale nei giorni 3, 4, 5 settembre 1899, XI centenario di Paolo Diacono, str. 197–207.

⁵ Giovan Battista Pellegrini, Introduzione all'Atlante storico-linguistico-etnografico friulano (ASLEF), Padova-Udine 1972, str. 74–91, posebno 81.

Ne čudite se, da take 'izjave' godijo ponosnemu značaju teh hribovcev, ki so v zgodovini vedno uživali posebne pravice in ki jih je »sveta« meja vedno ločevala od narodiča, kateremu nekateri hočejo, da bi pripadali! In to, ko jim sami ugledni možje ponujajo rodovnik v sami sveti Rusiji? V oddaljeni, nepreverljivi, nepregledni varuhinji vseh Slovanov? Ko jim ponujajo krvno sorodstvo prve stopnje z največjim Slovanom, če se le odpovejo sorodstvu z najmanjšim, najšibkejšim, najmanj ponosnim, najmanj skrbnim slovenskim sosedom, ki mu za krvno zvezo z Rezijani sploh mar ni? (Stanko Vraz in Oroslav Caf pomenita izjemo, a nanju preradi pozabljam; Vraza je sam Čopov krog odbil in prisilil v kulturno zdomstvo.)

Poskusi glototomije v Benečiji niso še privedli do shizoglosije, in to do desetletja ali dveh desetletij od tega zgolj po zaslugi domačega slovenskega klera, na katerega smo tudi že vsi pozabili; če se ga danes še spominjamo, se zatekamo rajši k metafori Čedermaca, kakor da bi se zanimali za živo stvarnost: rečem pač 'živo', ker je marsikateri teh Čedermacev še živ, a zagotovo pozabljen od vseh. Toda v poslednjih letih so v Benečiji mladi osveščeni ljudje, ki s svojim vsakdanjim delom onemogočajo shizoglosijo kljub stalnim glototomičnim posegom. Le v Rezijii je shizoglosija postala stvarnost.

Po prikazu problemov v zvezi z zgodovino in shizoglosijo Rezijanov je čas, da vstopimo v dolino pod Kaninom in opazujemo, koliko so Rezijani navezani na svojo kulturo in kako ponosni so na izročilo.

Če je jezik tisto sredstvo, po katerem najjasneje spoznamo narodno pripadnost govorečih, potem se bomo najprej zatekli k Ramovševi Dialektologiji, da spoznamo značilnosti tega dragocenega narečja. Skozi Ramovševo analizo izvemo za koroški izvir rezijanskega narečja, zaradi česar so najzanimivejše rezijanske starine enakovredne ziljskim (štetje na redi, refleksi za jat idr.). Romanizacija Dunje in Reklanice v poznem srednjem veku je pretrgala popkovino med Rezijani in koroško matico: odslej so se rezijanske razvojne značilnosti opirale na sosednja obsoška in beneška narečja (izgovor trdonebniškega *g*, prehod izglasnega *-m* v *-n*, *lj* v *j*, končnica *-i* v gen. pl. oksitonskih osnov na *-a* idr.). Hkrati pa je prav ta zemljepisna izoliranost, ki je omogočila ohranitev starin, omogočila tudi nastanek endemičnih novosti (postanek zasoplih vokalov, vigezimalno štetje, prilikovanje nenaglašanih samoglasnikov po naglašanih, prehod *mn* v *ml* idr.).

Kljub naglemu razvoju narečja, ki ga je potres prizadel, čeprav le v manjši meri v primerjavi z drugim izročilom, kljub izgubi aorista in imperfekta že ob začetku stoletja (nekateri slovenisti še govorijo o teh dveh starinah, kakor da sta vedno in večno živi), preseneča vzdržnost in vztrajnost štirih govorov, ki ustrezajo štirim zgodovinskim občinam Bili, Njivi, Osojah in Solbici. Te štiri občine je odpravila napoleonska uprava ob začetku 19. stoletja in tedaj je postala Ravanca enotno upravno središče doline: na Ravanci je že več stoletij stala plebanska cerkev Vnebovzete in je zato že pomenila duhovno središče Rezije. Toda kljub temu da je od odprave starih občin minilo 180 let, to je čas sedem rodov, vam še danes celo otroci pokažejo, kod so tekle meje med občinami: ta kamen, to drevo, ta potok so bili nekoč meja; pravzaprav ravijo: ta kamen, to drevo, ta potok »so« meja. Zahodno od tega kamna, drevesa, potoka, *romonimo po biskeh*, vzhodno *romonijo po njivaškeh*. Nekaj let od tega me je na meje opozoril osemletni Brunič Klitav, ki mi je bil najzanesljivejši in najstrožji učitelj biskega govora.

Na razdalji 10 km, to je na razdalji med skrajnima koncema kateregakoli večjega slovenskega mesta, govori nekaj stotin ljudi štiri jasno opredeljene in zgodovinsko utemeljene govore, ki so si včasih toliko vsaksebi, da se v celem stavku ne sklada niti ena beseda ali oblika. Navedel bom preprost primer stavka s tremi besedami, ki se po buških glasi: je *polno muh*. V Osojah se stavek glasi: je *púnčihu muhí*; skladnja je slovenska z brezosebnim glagolom, splošnoslovenski pridevnik 'poln' zamenja tu spoznavna varianta *púnčihu*, množinska roditeljska oblika ženskih samostalnikov je tu inovacijski *-i*, ki ga poznajo tudi

vs a beneška narečja do briškega. Toda v 3–4 km oddaljeni Bili se stavek glasi: *so kárje múou*; skladnja je tu romanska z množinsko glagolsko obliko, namesto pridevnika *pún-čihu* rabijo prislovni količinski izraz *kárje* iz otroškega govora, ženski samostalniki so tu maskulinizirani z množinsko rodilniško končnico *-ov*, povrhu pa v biskem govoru povsem onemi nebniški pripornik *h*. Štiri bistvene razlike na tri besede in oblike. Kje v slovenskem prostoru najdete toliko razlik, nagnetenih na tako majhnem prostoru?

Ko govorijo Rezijani med sabo, uporablja vsak svoj govor in se odlično razumejo. Vsak Rezijan vam zna tudi povedati, kako govorijo porabniki ostalih govorov, vendar so na različne ponosni in jih čuvajo z enako vdanostjo in zavednostjo, kakor čuvajo v celoti kulturno izročilo.

K temu izročilu spadajo *právice*, ki so si jih nekoč pripovedovali pri delu, *uíze*, ki so jih peli na paši in pri delu, plesne *uíze*, ki so jih godli o *Pustu*, za *Šmarnomišo*, ko praznuje vsa dolina praznik Vnebovzete, za *žaníke*, ko so hodili s citravci po nevesto in so ji ob izhodu iz hiše godli *ta dô po štíglah* in se po poroki doma ali v gostilni veselili s plesom *rezijánkice*. Beseda in glasba se v tem izročilu prepletata in sta pogostoma nerazdružljivi. Tudi v rezijanski glasbi so prisotne starine ter inovacije prav tako kakor v njihovem narečju, starine segajo v stoletja nazaj in izpričujejo stanje, ki se je drugje zgubilo pred več sto leti. Starejši godci godejo in starejše *babe* pejejo po netemperiranem sistemu, ki v našem času naglo izginja pod pritiskom radia, televizije in glasbenih strojev, na razlike v *uížah*, kjer ima spet vsaka vas svoje značilnosti in posebnosti, so ponosni in ljubosumni, vsi še vedno najrajši plešejo *rezijánkico*, ki ni nič drugega kot ohranjeni srednjeveški 'contradanza'. Noben specialist ni še nedvoumno pokazal, kje je ločnica med slovanskimi starinami in mestnimi inovacijami (ki so kajpada romanske) v melodijah, ritmih in morfoloških strukturah plesnih viž. Prav tako je čutiti tudi v pétih *uížah* nekaj inovacijskih potez ob prevladujočih starinah. Godci rabijo še violino in bas, harmonika jih ni še izpodrinila; in z violino in basom še oponašajo dude, ki so tudi tu kakor pri vseh pastirskih občestvih kraljevale brez konkurence še dve ali tri stoletja od tega. Potres je sicer prizadel praznovanje *pusta* s prisotnostjo *ta bilih* in *ta čarnih maškar* (*ta bile maškare* so spet redka starina v slovenskem prostoru), sprevod *bábaca* in maškar obujajo po potresu prej iz turističnih razlogov kakor iz nuje, muzejska sla po ohranjevanju je že v veliki meri nadomestila samobitnost in nujo. Vendar se je to v Reziji zgodilo v trenutku, ko so bile ljudske navade še žive in so na ta način žive prešle v muzejsko obnavljanje. Toda ljudska pesem in glasba je še živa, domači godci in pevci še improvizirajo in ustvarjajo v popolnem skladu z izročilom. Pesem *Lípa ma Maríca*, ki je postala himna Rezijanske folklorne skupine in razpoznavni znak za Rezijane, je stara komaj dobrih 60 let, a folklorna skupina gode tudi *uíze*, ki jih je v letih po potresu sestavil njihov član Berto Vysák (*ta Lípauška*). Domača obrt se je umaknila pred industrijskimi izdelki, nihče ne izdeluje več tobačnih *šcatul* iz brezovega lubja, toda prijatelj mi je eno izdelal, da lahko hranim doma predmet, ki mi dolino lahko stalno priklíče v spomin.

Današnje življenje zahteva nagle in temeljite spremembe. Vendar so Rezijani strastno navezani na svoje izročilo in na svojo identiteto: v nobeni drugi slovenski deželici in dolinici ni danes opaziti podobne navezanosti na kulturne korenine. Ta navezanost je povsem zavestna in se pojavlja v obliki prepričanega ponosa. Mladi rezijanski pesniki, ki so po potresu začutili potrebo, dajati duška z novo, osebno, sodobno poezijo navdušenju za njihovo Rezijo in gnevu ob stiskah, uporabljajo svoje narečje = *sèrčno romonínje*. Njihovo narečje, njihova kultura, ljubezen do skrbno čuvanega izročila je predvsem potreba po ugotovitvi lastne identitete. In ta je, shizoglosiji navkljub, etnična identiteta. Naj se za Slovence priznajo ali ne, prav skozi svojo kulturo izpričujejo, da 'so' Slovenci.

Za to izpričevanje uporabljajo danes Rezijani vsa sredstva, ki jim jih daje na voljo tehnika. Rezijanski grafični delavec Arturo Longhino, ki živi in dela že dolgo let v nemškem zdom-

stvu, zalaga in tiska plošče in kasete z govornimi in igranimi posnetki ljudskega izročila, hkrati ponatiskuje dela Baudouina de Courtenaya, Elle de Schoultz Adašewske in drugih, ki so se v preteklosti posvetili študiju narečja in ljudskega izročila. Folklorna skupina »Gruppo folkloristico Val Resia«, ki se ponaša z izredno dolgim življenjem, saj so Rezijani v skupini nastopili v Vidnu že v prvi polovici prejšnjega stoletja, nosi ne brez žrtev in težav po vsem svetu uize in plese, ker se zavedajo, da so v evropskem merilu ena najzanimivejših folklornih skupin. Poleti se Rezijani, ki živijo razkropljeni po vsem svetu, vedno vračajo domov – tedaj lahko srečaš delavce, tehnike, uradnike, trgovce in celo dva člana osebne garde predsednika italijanske republike – da doživijo svojo Rezijo, da se čutijo Rezijane med Rezijani. Tedaj se zanimajo za domačo hišo in jo popravljajo, za cerkev, zvonik in zvonove, ki jih je bilo treba po potresu popraviti in obnoviti, za društva in institucije. Zakaj Rezija mora živeti in biti čim lepša.

A tudi tedaj, ko se Rezijani srečajo zunaj domače doline, kjer koli po svetu, si z *rozeánskin romonínjen* in obujanjem domačnosti to domačnost poustvariyo. To sem sam večkrat doživel, ko sem Rezijane srečal in z njimi *romonil po biskeh*: in to se je zgodilo v Kvirinalu ob sprejemu pri predsedniku republike kakor tudi ob srečanju z benečanskimi in rezijanskimi emigranti v švicarskem Tesinu. Prav zunaj Rezije so vezi med njimi in vezi z domačim narečjem in izročilom še trdnjše, zavestnejše in je stik med njimi in redkimi ta Buškimi, ki se zanje zanimamo, lažji, polnejši, naravnejši.

Summary

THE SPECIFIC FEATURES OF RESIA

The ethnical denomination *Slovéni/Slovénci* (Slovenes) has long been used in the Slovene extreme West in a colourful denomination of the population as a whole and of its groups, a consequence of the political disunity and of the administrative dismemberment. The frontier between the Patriarchate and the Most Serene Republic, on the one, and the Habsburg possessions on the other side, early separated the Slovenes, creating quite different conditions for the social development and for the mental physiognomy of the individual members of the people.

Along with these characteristic features the uniqueness of Resia is created also by its geophysical conditions.

The glottotomic interference made recently by the authorities have in Resia only caused a real schizoglossia: up to the present, attention was paid to this phenomenon only by foreign specialists.

Notwithstanding, the Resians are strongly attached to their cultural roots, jealously preserving their dialectical characteristic features, precisely distinguishing between the peculiarities of the four »historical« idioms at Bila (S. Giorgio di Resia), Njiva (Gniva), Osoje (Oseacco), and at Solbica (Stolvizza); in the same conscientious manner they are preserving their oral, musical and folklore tradition. And it is this attachment that has during recent decades been demonstrated in a careful research into the historical past and half-past, in the reprints of not easily accessible scientific works originating from the past century, in the publishing of the records of oral and musical traditions, in the conservation of the traditions through conscientious efforts towards conservation.

Pedagoška akademija v Ljubljani

CANKARJEVA IN MATOŠEVA KRATKA PRIPOVEDNA PROZA OB PREHODU IZ 19. V 20. STOLETJE

Ivan Cankar in Antun Gustav Matoš sta svoji prvi zbirki kratke pripovedne proze objavila istega leta, in sicer 1899. Pri tem je pomembno, da se je to dogajalo v času, ko so se tako v slovenski kot v hrvaški književnosti bolj ali manj intenzivno uveljavljale literarnostilne premene. Cankarjeve *Vinjete* in Matoševo *Iverje* veže hkratnost objave, medtem ko med pisateljema ni bilo neposredne zveze. Tri leta starejši Matoš je pretežni del časa, ko so nastajale njegove pripovedi, objavljene v *Iverju* in *Novem iverju* (1900), živel v Beogradu in nato v Ženevi ter Parizu,¹ Cankar pa je v istem času največ prebival v Ljubljani in na Dunaju.² Iz sicer skromnih korespondenčnih zapisov lahko sklepamo, da sta poznala delo drug drugega v precej omejenem obsegu. Za zdaj ni znano, ali sta se kdaj srečala, ni dokazov, da bi si dopisovala, ipd., skratka, o medsebojnih stikih ne bi mogli govoriti.

Matoš je v pismu Andriji Milčinoviću 24. julija 1901. leta zapisal: »*Silno žalim, te nemam ni pojma o Cankaru . . .*«³ Decembra meseca istega leta pa mu je zagotavljal: »*Od Cankara poznam tek crticu, vrlo lijepu, prevedenu u Brankovom Kolu. Slovenačke literature nikako ne poznajem.*«⁴ Pozneje se je očitno nekoliko bolj zanimal za Cankarja, o čemer smemo sklepati na podlagi pisma Milanu Ogrizoviću 22. avg. 1907. leta: »*Uporedjivahu me, čujem, sa Cankarom. Nedavno sam (u srp. prevodu) čitao Vinjete in ja, iskreno Ti velim, ni jedne ne bih počastio mojim potpisom.*«⁵ Matošu Cankarjeva zgodnja pripovedna proza toliko let pozneje ni ugajala, vprašanje pa je, kako bi mu takrat, ko je zbirka izšla. *Ena sama noč*, ki jo je prevedeno bral v Brankovem kolu dve leti po izidu *Vinjet*,⁶ se mu je zdela »zelo lepa«.

Cankarjeva sporočila o Matošu so še bolj skromna; le iz pisma Franu Zbašniku 2. jul. 1903. leta zvedemo, da bi rad napisal »*kaj malega o Matošu in Milčinoviću, edinih hrvaških pisateljih, ki jih sodim lahko z evropskim merilom.*«⁷ Vemo, da je bral Milčinovićevo zbirko

* Sestavek je bil delno prebran na 11. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije 16. oktobra 1985 v Sarajevu.

¹ Prim. I. Franješ: Matoš, Vidrić, Krlježa, Zagreb 1974, 8; J. Tomić: Matoš i francuska književnost, v: Hrvatska književnost prema evropskim književnostima, Zagreb 1970, 367.

² Prim. F. Dobrovoljc: Cankarjev album, Maribor 1972, 251–261.

³ Matoševa Sabrana djela XIX, Zagreb 1976, 344.

⁴ Prav tam, 352. O *Vinjetah* je ob izidu pisal M. Nikolić v 241. št. zagrebskih Narodnih novin (prim. Govekarjev prevod odlomkov v Slovenskem narodu 27. okt. 1899; Cankarjevo Zbrano delo VII, 1969, 369).

⁵ Matoševa Sabrana djela XX, 1976, 55. Izbor iz *Vinjet* v prevodu Miloša Ivkovića je izšel v Beogradu leta 1907 (prim. F. Dobrovoljc: II. Srpskohrvatski prevodi iz slovenačke književnosti, v: S. Janež, Istorija slovenačke književnosti, Sarajevo 1959, 560). Matoša sta s Cankarjem primerjala A. Milčinović v oceni Novega iverja v Nadi 1900 (335) in M. Marjanović v obsežni razpravi o Cankarjevi drami Za narodov blagor, Brankovo kolo 1901, 727–733, posebej na str. 728–729.

⁶ Jedna sama noč, Brankovo kolo 1901, 714–718, prev. Iv. (prav gotovo Miloš Ivković).

⁷ Cankarjevo Zbrano delo XXVIII, 1972, 188.

Zapisci (1900),⁸ zato bi lahko domnevali, da je poznal tudi kakšno Matoševo pripoved iz *Iverja* in *Novega iverja*, ali je poznal celotni zbirki, pa ni mogoče ugotoviti.⁹

O medsebojnem vplivanju seveda ne more biti govora, sicer pa nam tudi njuno delo ne daje povoda za domneve v tej smeri. Toda s tem nismo izključili možnosti za preučevanje koincidenčnega pojava in za primerjanje lastnosti ene in druge zbirke. Pojav zbuja zanimanje in nas nehote napeljuje na raziskovanje, kakšne so značilnosti Matoševe in Cankarjeve prozne pripovedi in ali gre za podobnost v pisanju, ki je nastajalo in bilo objavljeno v času, ko se je realistična stilna formacija nagnila k zatonu in so se ob naturalističnem intermezzu začeli vse intenzivneje uveljavljati novodobni literarno-umetniški pogledi in stilni postopki: impresionizem, dekadenca, simbolizem.

V našo obravnavo je smiselno zajeti Cankarjevo zbirko *Vinjete* in Matoševi *Iverje* in *Novo iverje*. Cankar je v *Vinjetah* objavil 29 kratkih pripovedi (zadnja je *Epilog*), medtem ko je Matoš v obeh zbirkah 12 »skic in sličic«, kot je vrstno podnaslovil svoji knjigi. Cankarjeve »knjižne« vinjete – nekaj jih je ostalo raztresenih po listih¹⁰ – so nastajale in bile večji del objavljene v letih 1897–1899,¹¹ Matoševe pripovedi pa so nastajale v letih 1895–1899, izjemno v zač. 1900, razen pripovedi *Moč savjesti*, ki sega v leto 1892.¹² Po času nastanka, objave in s tem recepcije sodobnikov se Cankarjevo in Matoševo delo ujema, je sočasno, kar spodbuja k primerjanju, in sicer tipološkemu.

Oba pisatelja sta posegla po kratki pripovedni prozi, ki je v napovedujočem se obdobju postala prevladujoča književnovrstna skupina. V dotedanji slovenski in hrvaški književnosti sta imela bogato kratkoprozno zaledje (tradicijo), saj je zlasti 2. pol. 19. stol. ustvarila na tem področju pripovedi, ki so bile nepogrešljivi del pripovedništva tako v eni kot v drugi književnosti. Naj omenimo nekaj nosilnih imen: A. Šenoa, E. Kumičić, K. Š. Djalski, V. Novak, J. Draženović v hrvaški književnosti¹³ in S. Jenko, J. Jurčić, J. Kersnik, I. Tavčar v slovenski. Matoš in Cankar sta tradicijo dobro poznala, ji delno tudi sledila, vendar se vsak po svoje trgala iz njenih okvirov in iskala nove možnosti. Že v 2. pol. 19. stol. se je kratka pripovedna proza v svojem najbolj kakovostnem delu odločno otresla pragmatično-utilitarnih primesi, te so ji vsiljevale zlasti družbeno-nacionalne razmere in potrebe, in se postavljala na stališče literature kot literature. Lotevala se je tudi tem, ki so bile obrnjene k posamezniku in k njegovim bivanjskim problemom. Za kaj takega je bila kratka pripoved zelo primerna in zato ni presenetljivo, da je prav v dobi moderne doživljala pravi razcvet. K temu razcvetu sta močno prispevala tudi Matoš in Cankar, ki sta s svojim artizmom še posebej pripomogla k uveljavljanju resnične literarne funkcionalnosti kratke pripovedi.

Z zbirkama *Vinjete* in *Iverje* sta pisatelja že navzven, to je z naslovom, izrazila privrženost h kratki pripovedni prozi, ki naj bi bila čimmanj tradicionalna in naj bi odsevala nove poglede ter pripovedne postopke. Obojno poimenovanje je že v naslovu ponujalo vrstno specifikko z izrazoma (vinjete, iverje), ki ju je seveda treba razumeti v prenesenem pomenu, in dalo slutiti drugačne izrazno-postopkovne lastnosti, kot so bile dotlej v navadi. Takšnega naslavljanja niti v hrvaški niti v slovenski književnosti ni bilo mogoče srečati,

⁸ Cankar je v pismu Alojzu Kraigherju 19. avg. 1900 zapisal: »Te dni sem dobil iz Hrvatskega knjigo nekega Milčinovića, – majhno zbirko nenavadno lepih črtic. Škoda, da je deloma tudi tega človeka pohujšal Jelovšek s svojim prenapetim slogom. Pisal bom o njem par besed za 'Narod'.« Cankar o zbirki ni pisal v SN, pač pa je poročal v novembrski številki lista Der Süden, prim. Cankarjevo ZD XXVIII, 68, 304.

⁹ O Iverju je pisal Ljubljanski zvon 1899, 388–389. Obsežnejšo informacijo o moderni hrvaški pripovedni prozi pa je objavil M. Marjanović v LZ 1901, 770–776, 821–829, pod naslovom Noviji hrvaški pripovedjači (o Matošu na str. 824–825).

¹⁰ Prim. Cankarjevo ZD VII, 1969, 201–246, 410–414.

¹¹ Prav tam, 389–410.

¹² Prim. Matoševa Sabrana djela I, 1976, 284–288, 290–295.

¹³ Prim. M. Šicel: Pregled novije hrvatske književnosti, Zagreb 1966,³ 1979.

torej je šlo za novum, ki ga ne bi smeli prezreti. V obeh primerih sta pisatelja z naslavljanjem napovedovala pripovedno kratkost in poudarjala delnost, skiciranost, nekaj, kar je le drobec in ne celota, kar je fragmentarizirano, morda le zaris. In res je ta delnost izražena v predstavljenem dogajanju, v življenjskih izsekih književnih oseb, v njihovih odločilnih življenjskih trenutkih, usodnih prelomih, v trenutkih duševnih stisk, razpoloženjskih položajih itd., kar vse ustreza kratkoproznemu pisanju, ki naj bi v enem samem pripovednem zamahu zastavilo problem in vsaj nakazalo (ponavadi nesrečen) izid. Pri obeh gre za kratko pripoved, v kateri se kaže težnja uresničiti bodisi novelsko sestavo (zlasti pri Matošu), črtno nakazanost (zlasti pri Cankarju) ali obrazno (slike) osrediščenost na osebo, ki doživlja usodni življenjski prelom ali zlom (izjema je Matoševa pripoved *Nekad bilo – sad se spominjalo*, ki pretežno sloni na memoaristični aditivnosti).

Realistično-naturalistični objektivnosti sta najprej obrnili hrbet lirska pesem in kratka pripoved ter odprli zatvornico subjektivnemu razumevanju in doživljanju sveta in življenja.^{13a} To je bila tudi značilnost, ki je družila Cankarja in Matoša. Stopnja subjektivizacije je v njunem delu sicer različna, morda nekoliko večja pri Cankarju, toda tako prvi kot drugi stojita na začetku novih pogledov in stilnopostopkovnih inovacij v slovenski oz. hrvaški književnosti, ki napovedujejo in obenem že uresničujejo dezintegracijo realizma.¹⁴

Pri obeh je z manjšimi izjemami prevladala pesimistična usmerjenost,¹⁵ ki je bila pogojena v njunih življenjskih izkušnjah in spoznanju, delno pa je imela socialno in filozofsko podlago. Pri enem in drugem je to posledica zavesti o nemožnosti harmoničnosti med svetom in človekom, po kateri oba hrepenita, zavesti o človekovi razdvojenosti, razklanosti. V svojem delu razkrivata disonantnost modernega človeka, posameznika, ki je v navzkrižju s konvencionalno moralo in vladajočimi družbenimi normami in ki svojo individualnost postavlja nad vse drugo. V konfliktu s stvarnostjo se posameznik krha, omahuje, pada v depresivna stanja, postavlja se v dekadentno-nihilistično držo, hrepeni po drugačnem svetu in doživlja udarec za udarcem, se nemalokrat zlomi, propade. Etološka perspektiva v pripovedih se pri obeh avtorjih preveša v tragičnost, nesrečnost, žalost, prevladuje melanholično doživljanje in razpoloženje, posameznik tone v brezizhodno sivino prihajajočega. Toda (tudi) na ta način se individuum upira obstoječi stvarnosti.

Najvidnejši izraz subjektivizacije je obrnjenost navznoter, v človekov notranji svet. V najbolj modernistični Cankarjevi in Matoševi pripovedi se to manifestira kot iskanje človekove druge »resničnosti«, pravzaprav njegove prave podobe, ki se izpričuje v sanjah, vizijah, slutnjah, hrepenenju, torej na način, ki ni (povsem) dostopen razumski razčlenitvi. (Pri Cankarju to ni tako izrazito v njegovi družbeni in literarni satiri: *O človeku, ki je izgubil prepričanje, Gospod davkar se je zamislil, Poglavlje o bradavici, Literarno izobraženi ljudje*, pri Matošu pa v pripovedih, ki imajo trdnjše stvarnostno zaledje in transparentnejšo idejo: *Nezahvalnost, Pereci, friški pereci . . . , Kip domovine leta 188⁷, Nekad bilo – sad se spominjalo*.) Pisatelja sprejemata dve resničnosti – stvarnost in ne-stvarnost – ki sta v medsebojnem razmerju prek simbolov, kar naj bi bila značilna poteza simbolizma.¹⁶ V postopkih upovedovanja tega se pisatelja nekoliko razlikujeta, in sicer je Cankar v tem ves prevzet od simbolističnega pojmovanja »duše«, prek katere se razkrivajo skrivnostne, za človeka usodnejše sile, medtem ko se je Matoš bolj naslonil na realistično psihološko novelistiko, ki jo je oplemenitil in dinamiziral s poejevsko fantastiko¹⁷ in »motivacijo not-

^{13a} V zvezi s Cankarjem prim. F. Bernik: Inovativnost Cankarjeve vinjetne proze, *Slavistična revija* 24, 1976, 239.

¹⁴ Prim. A. Flaker: *Stilske formacije*, Zagreb 1976, 82–83, 85.

¹⁵ Prim. D. Pirjevec: Ivan Cankar in evropska literatura, Ljubljana 1964, 23–24.

¹⁶ Prim. A. Flaker, n. d., 86.

¹⁷ Prim. S. Bašič: A. G. Matoš prema E. A. Poeu, v: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, 393–412.

ranjega postopka¹⁸ (prim. Miš, *Camao*, *U čudnim gostima*, *Iglasto čeljade*) ter človekov notranji svet razgrinjal skoraj s psihoanalitičnim prijemom. V pripovedih obeh so meje med sanjskimi prividi in budnostjo, resničnostjo praviloma močno zabrisane.

V simbolistični literaturi je »duša« nepogrešljiva sestavina ustvarjalčevih nazorov in doživljanj ter izvir globlje in zanesljivejšega pogleda na svet in človeka.¹⁹ Matoš je v tem eksplicitnejši le v pripovedi *Camao*, medtem ko si je Cankar na tej podlagi zgradil pogled na literarno ustvarjalnost, ki ima po njegovem svoj začetek na povsem drugem koncu, kot je bilo to značilno za »skrajni realizem«. V *Epilogu k Vinjetam* je Cankar zapisal:

»Moji modeli so oživeli. Iz teh motnih oči je zasijala duša, – sončna luč izza megle . . . To ni bil več samó kos blatnega življenja, to ni bila samó pest mastne ilovice, pobrane na najbližji njivi . . . Vdal sem se s tiho razkošnostjo samemu sebi. K vragu vse teorije! Moje oči niso mrtev aparat; moje oči so pokoren organ moje duše, – moje duše in njene lepote, njenega sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva . . .«

»Realni resničnosti nasproti postavlja pisatelj svojo individualno predstavo, ki je v službi duše, ustvarja nov svet, povsem drugačen od empirično ugotovljenega sveta.«²⁰ Ob tem pa ne smemo spregledati, da so se že v zgodnji fazi Cankarjevega simbolizma – podobno bi lahko rekli tudi za Matoša – jasno pokazali obrisi posebnosti njegovega subjektivizma: kljub obrnjenosti navznoter je bil odprt v stvarno, družbeno dogajanje.²¹

Če hočemo pravilno razumeti razlike in podobnosti med Matoševima zbirkami in Cankarjevimi *Vinjetami*, moramo upoštevati, da je Cankarjeva knjiga rezultat že druge faze v njegovem pripovednoproznem ustvarjanju, medtem ko je Matoš v *Iverju* in *Novem iverju* zbral vso svojo produkcijo, ki je nastajala v dveh življenjskih etapah, neposredno vezanih na njegovo bivanje v Beogradu oziroma v Ženevi in Parizu. V prvo obdobje spadajo vse pripovedi iz prve zbirke, razen morda pripovedi *Miš*, v drugo pa vse iz druge zbirke. *Vinjete* so zato ohranile dosti manj tradicionalnih pripovednih lastnosti, kot jih vsebuje npr. *Iverje*. Cankar je namreč »plačal davek« tradiciji v glavnem že v predvinjetni prozi,²² čeprav je res, da se nekaj vinjet opazneje še naslanja na preteklo, npr. *Na večer*, *O čebelnjaku*, *Ti sam si kriv*, *Ada*, delno *Nina*, *Signor Antonio*, *Julija*, *Jadac* in morda še kakšne. Na tradicionalne postopke opozarjajo: epičnost, ki se neposredno veže na otipljivo zgodbeno podobo pripovedi, razpoznavnejša karakterizacija oseb, upoštevanje zlasti psihološkega motivacijskega sistema itd. Cankarjeva predvinjetna in obvinjetna pripoved imata te lastnosti precej vidne, opaziti pa jih je tudi pri naštetih vinjetah, le da so tu njihove konture že močnejše zabrisane, in kar je posebej pomembno: pripovedi so posute z lirskimi impresijami in simboličnimi pomeni predmetnega sveta. Pri Matošu je omenjeno bolj navzoče in se povsem umakne le v pripovedi *Samotna noč*. V njegovi prozi so osebe izraziteje karakterizirane; dosti trdno je tudi epično ogrodje s fabulo, ki je sicer reducirana in v vsakem primeru podrejena temeljnemu razpoloženju in doživljanju središčne osebe; delno je upoštevana psihološka motivacija, vendar zlasti v *Novem iverju* (razen v *Nekad bilo . . .*) »pogosto opušča realno motivacijo«²³ in vsakršno vzročno-posledično zvezo. Svoj pripovedni postopek je Matoš nazorno opisal v pismu Milanu Ogrizoviću:

»Moji 'junaci' redovito umiru jer ja ostajem živ, umiru kao simboli mojih proljeća i pokojnih jeseni. Dobro si shvatio niti moje pripovjedačke metode: realne, moje, kontrolisane senzacije,

¹⁸ M. Šicel: Odjeci simbolizma u hrvatskoj moderni, *Obdobja* 4, I, 1983, 104.

¹⁹ D. Pirjevec, n. d., 203–219.

²⁰ F. Bernik: Tipologija Cankarjeve proze, Ljubljana 1983, 100.

²¹ Prim. B. Paternu: Problem simbolizma v slovenski književnosti, *Obdobja* 4, I, 1983, 65–66.

²² F. Bernik: Cankarjeva tradicionalna črtica, *Slavistična revija* 27, 1979, 161–192.

²³ M. Šicel: Književnost moderne, v: *Povijest hrvatske književnosti V*, Zagreb 1978, 170.

realizovane u sasvim realnim, dobro opserviranim ljudima, a da bude senzacija što veća i jača, roman!! // se stisnut u što užji mider (da curi krv), a monotonija psihološkog doživljaja, da što jače frapira i djeluje, smještena je u što dramatičnije, drastičnije, bizarnije, enervantnije kombinacije, jer – sve se događa, a čita se samo što je 'nevjerojatno', dakle r i j e t k o. Običnu senzaciju rarificirati, kristalizirati – 'eto afere', eto mog literarnog postupka, na koji dodjoh kao gimnazijalac u Moći savjesti sasvim spontano, našavši tek kasnije analognu metodu kod Poeta, Mériméa i našeg Kovačića . . . »²⁴

V tako opredeljeno temeljno pripovedno strukturo je vtkanih še mnogo subjektivističnih prvina, kar v končnem nasledku daje vtis močnejšega odmika od tradicionalne pripovedne proze in uresničenja novih stilnih in postopkovnih značilnosti v smeri simbolizma. Matoš npr. vpeljuje lirskorazpoložensjske pasaže, barvno-zvočne impresije, prefinjeno, prese-netljivo metaforiko (ki v glavnem ne zapušča varnih tal logično razložljive prenesene konstrukcije), uporabljaja ironijo ter groteskne situacije, redukcije in hiperbolizacije,²⁵ vse skupaj pa je oprto na bizarnost književnih likov in na nenavadnost motivov.

Tematski posegi v podeželski svet (*Čestitka, Pereci, friški pereci . . . Nekad bilo – sad se spominjalo*, delno *Iglasto čeljade*) ga ob erotični motiviki vračajo v naročje romantično-realističnih pripovednih postopkov, pri čemer osvežujoče delujejo lirične impresije s čustveno vzhičenostjo ob lepotah rodne hrvaške dežele (domoljubna navdušenost!) ter ritmično-muzikalna vznesenost prenesene besede in lokalno obarvanega govora (kajkavščina), npr. v *Pereci, friški pereci . . .* ali v *Nekad bilo . . .* Bistveni sestavini sta tudi humornost in ne preveč prizanesljiva karikatura, ki oplazi tako kmeta kot plemenitaša. Razen v pripovedi *Pereci, friški pereci . . .*, ki na koncu dobi simbolične poteze (mladi par: mladost, ljubezen), v nobeni od teh pripovedi ne zavzveni optimizem, marveč prevladajo žalost, izguba, nesreča, ki so človekove nenehne spremljevalke in ki – kljub hotenju – ne dopustijo življenjske ubranosti. V okviru mestne oz. velemestne tematike Matoš vpeljuje bizarno motiviko, ki postavlja v središče posebne, nenavadne, duševno razrvane in celo mejne osebe. Sem sodijo pripovedi: *Miš, U čudnim gostima, Camao, Božična priča*, delno *Iglasto čeljade*. Motivno so te pripovedi večinoma vezane na erotiko, ki pa se ne nagiba v senzualizem dekadentne smeri, marveč v iskanje ženske – ideala, ki je nedosegljiv, tako da ostane samo neuresničeno ljubezensko hrepenenje.

Socialnih poudarkov ni veliko in še ti so skriti v bizarnosti oseb (*Božična priča, U čudnim gostima, Nezahvalnost*). Posebno mesto med Matoševimi pripovedmi ima *Kip domovine leta 188°*, ki s simboliko in delno z groteskno postavlja v ospredje idejno zaledje, hkrati pa je pripoved zanimiva po kompozicijski plati, saj je primer baladnodramatične zgoščenosti pripovedovanja, ki izzvení v bridki tragičnosti.

Motivno simboličnost, ki je pri Matošu bolj razvidna in »pojmovno izrazljiva« kot pri Cankarju,²⁶ npr. v pripovedih *Miš, Camao, Iglasto čeljade, Samotna noč* (njegova tretja zbirka *Umome priče*, 1909, je bliže Cankarjevemu simbolizmu, poleg tega izraziteje odseva tudi življenjsko-literarno izkušnjo, ki si jo je pridobil v stiku z modernimi literarnimi tokovi med bivanjem v Franciji), podpirajo mnoge mikrostrukturne sestavine, med katerimi so posebej vidne: sinestezije, paralelizmi, komparacije, barvna epitetoneza ipd.²⁷ in sploh nepričakovana, večpomenska, tudi nenavadna raba besednega izrazja. V izbiri teh sredstev sta si Matoš in Cankar v marsičem podobna, seveda pa sta različna v posameznostih, pač v skladu s stilno specifikom enega in drugega. Pri obeh srečamo tudi npr. sim-

²⁴ Matoševa Sabrana djela XX, 1976, 54.

²⁵ Pri Matošu je grotesknost izrazitejša v pripovedih *Moć savjesti, Miš, Božična priča, Iglasto čeljade*; prim. D. De-toni-Dujmić: Začinjavci grotesknog, Forum 22, 1983, knj. 46, 822–835.

²⁶ Prim. F. Bernik: Moderna in njeno mesto v slovenski literaturi, Obdobja 4, I, 1983, 85.

²⁷ Prim. I. Frangeš: Matoš, Vidrić, Krleža, 37–39; D. Pirjavec, n. d., 255–266.

bolične paralelizme, ki se pojavljajo v različnih odtenkih in funkcijah (pri Cankarju so pogostejši).²⁸ Poglejmo primeral!

Matoš: »Srce hoti jase da joj od grdne strave prepukne, a mozak da izgori. I jaučući, trči već niz zamrznute stazice parka, a mjesec sija na olovnome nebu kao srebma lubanja, a oblaci se viju kao plaštevci, a ledene se po drveću rese krijese kao svijeće, a golo granje šuškaru i klepeće kao kosti mrtvačke. A vjetar duva, pa leći suzne oči, a snijeg škripi, škripi, kao da ržu tajanstveni konji.« (Čestitka)

Cankar: »Čutila je, da se ji bliža nekaj strašnega, a ona se je odvrćala in zatiskala trepalnice.

O mrtvih deževnih dneh, kadar ni bilo vsenaokrog ničesar drugega, kakor siva, dolgočasna megla, – ali o sončnem zahodu, kadar so pričele stopati z neba velike, tihе sence, – postali so njeni pogledi vznemirjeni, in govorila je zmedeno in hitro, kakor da sanja v vroćici.« (Matilda)

Stična točka med paralelizmom je v tem, da gre v obeh primerih za ponazarjanje morečega, grozljivega, nesrečo znanečega ozračja in za napovedovanje nesrečne usode središčnih ženskih oseb v pripovedih. Osebnostilne razlike pa so povsem logične.

Cankar je bil v *Vinjetah* glede epičnosti bolj radikalen kot Matoš, saj jo je intenzivno razblinjal in njeno bistvo je bilo močno načeto celo v pripovedih, ki so sicer ohranile nekaj več tradicionalnih lastnosti. Mislimo na že omenjene pripovedi *Na večer*, *O čebelnjaku*, *Ti sam si kriv*, *Julija* idr. Spričo te težnje so tudi posamezne vinjete tematsko teže opredeljive in včasih dajo le slutiti, da gre npr. za mestno oziroma velemestno ali podeželsko-trško okolje itd. V pripovedih, ki so se otrele tradicionalnosti (npr. *Tisti lepi večer*, *Pismo*, *Glad*, *Čudna povest*, *Matilda*, *Mrtvi noćejo*, *V pozni jeseni*, *Človek* idr.), v glavnem središčne osebe niso opazneje označene, so le obrisno predstavljene, ob njih pa valovi razpoloženje in njihovo doživljanje dobiva simbolične poteze. Spričo močno razrahljane epičnosti je v mnogih pripovedih kompozicija vidno fragmentarizirana. Tak ustroj je Cankar dosegel s sestavljanjem različnih pripovednih segmentov, npr. impresionistično bežnih opisov narave in sploh čutnih zaznav predmetnega sveta, meditacij, neposrednih izpovedi, razširjenih prispodob, drobnih prizorov in situacij, sanjskih vizij itd.²⁹ Te delce med seboj vežejo razpoloženja, doživetja ali imperativno postavljena vprašanja, ki neizprosno zahtevajo odgovor. Med najizrazitejše primere takih pripovedi sodijo: *Tisti lepi večeri*, *Matilda*, *Čudna povest*, *Marta in Magdalena*, *Glad*, *V pozni jeseni*. Stvarnostna motivacija je ob tem izgubila svoj smisel in funkcijo, zakaj vse je podrejeno pisateljevi razpoložensko-izpovedni naravnosti. Glede na vse to je bila za upovedovanje zelo primerna poudarjeno kratka oblika pripovedi, in tako skoraj dve tretjini vinjet vsebuje od manj kot 1000 do 2000 besed.³⁰

Na račun razrahljane epičnosti se je v *Vinjetah* razbohotila liričnost, ki daje pripovedim pretežnostno obeležje. Liričnost sloni na neposrednem pripovedovalčevem izpovedovanju, ki je odsev pisateljeve literarne metode, opisane v *Epilogu* in izvirajoče iz pojma »duša«. V več kot polovici vinjet to podpira tudi prvoosebni pripovedovalčev položaj.³¹ (Matoš je neposredno prvoosebno uporabil le v pripovedi *Samotna noć*, medtem ko mu je sicer ustrezala tretjeosebna pripoved, razen v nekaj pripovednih okvirih in vloženih

²⁸ Prim. D. Pirjevec, n. d., 187–201.

²⁹ F. Bernik, n. d., 84.

³⁰ Vinjete (29): 19 pripovedi ima od manj kot 1000 do 2000 besed, 10 pripovedi pa med 2000 in 6000 besed. Iverje, Novo iverje (12): 8 pripovedi ima od manj kot 1000 do 3000 besed in 3 od 5000 do nekaj nad 8000, Nekad bilo – sad se spominjala pa vsebuje ok. 12000 besed.

³¹ Prim. F. Bernik: Slogovne tendence Cankarjeve črtice, Slavistična revija 31, 1983, 272.

pripovedih, v katerih pripovedujejo središčne osebe. Pač pa Matoš pogosto seže po obliki pisma in dnevnika.) Podobno kot Matoš je tudi Cankar velikokrat vpeljal erotično motiviko, ob kateri se izrazijo nekatere dekadence lastnosti, npr. pri predstavljanju ženske, ki s svojo diabolčno senzualnostjo dobiva negativni predznak (npr. *Pismo, A jaz pojdem, Čudna povest, Ada*); na drugi strani pa je ženska objekt hrepenenja in njena podoba postaja nosilka simboličnega pomena (*Nina, Matilda*).

Tudi pri Cankarju sta tako kot pri Matošu sredstvo subjektivizacije ironija in grotesknost (*Glad, Čudna povest*); poleg tega pa *Vinjete* vsebujejo nekaj družbeno-literarnih satir (omenili smo jih že prej), ki Cankarja in njegovo zbirko postavljajo v odprto in skoraj aktualistično soočenje s sodobno družbo in njenimi nazori.

Pričujoče razpravljanje, ki je hotelo biti čimbolj sintetično, je s primerjanjem lastnosti literarnega dela enega in drugega pisatelja skušalo ugotoviti nekatere podobnosti in razlike v njunem pisanju ter želelo ozavestiti, katere sestavine novih stilno-nazorskih smeri so dobile prednost na eni in drugi strani. Ne glede na različna pota, ki sta jih Matoš in Cankar prehodila, posebnosti okolja, iz katerega sta izšla, in svojevrstnosti v njunem delu, je več kot očitno, da sta sočasno, toda vsak na svoj način, težila po stilni, idejni in oblikovni inovaciji in to uveljavljala z bolj ali manj radikalnim opuščanjem tradicionalnih postopkov ter z uvajanjem prvin impresionizma, dekadence in simbolizma v slovensko in hrvaško književnost. S svojo kratko pripovedno prozo sta ob koncu prejšnjega in na pragu našega stoletja v obeh književnostih pospešila dezintegracijo realizma ter z *Vinjetami* oziroma *Iverjem* in *Novim iverjem* sprožila in tudi udejanila stilno-nazorske preмене in s tem zakoličila obdobje moderne v slovenskem in hrvaškem pripovedništvu.

Summary

CANKAR'S AND MATOŠ'S SHORT NARRATIVE PROSE AT THE TURN OF THE CENTURY

At the turn from the 19th to the 20th century, Ivan Cankar and Antun Gustav Matoš were, in the Slovene and Croatian narrative prose the exponents of the search for a new style. In 1899 Cankar published his collection *Vinjete* (Vignettes) and Matoš his collection of »sketches and little pictures« *Iverje* (Chips) and *Novo iverje* (New Chips) in the next year. The two writers had no direct contact and so did not exert influence one upon the other, still this coincidental phenomenon is an interesting one, for they were, each in his own way, abandoning the traditional way of the narrative prose writing, introducing the elements of new stylistic orientation. Irrespective of different courses adopted by Matoš and Cankar, of the peculiarities of the environment they came from and of the peculiar features of their work, they were tending towards an innovation in style, ideas and form, thus working in the direction of impressionism, decadence and symbolism. At the turn they sped up in their short story-telling, in both the literatures, the disintegration of realism, and through *Vignettes* and *Chips* and *New Chips*, respectively, started and made the changes in style and views, and thereby founded the Modern Period in the Slovene and Croatian narrative prose.

OBRAVNAVANJE IN PREPOZNAVANJE BESEDNIH VRST V OSNOVNI ŠOLI

Eno od pomembnih vprašanj pri izobraževanju je, kako učenci dosegajo načrtovano znanje. Največkrat se izkaže, da učitelji bolj zaupamo v znanje svojih učencev, kot ga kažejo preizkusi znanja. Da ne bi samo ugibali, kako šolarji poznajo besedne vrste, smo naredili na šestih ljubljanskih osnovnih šolah preizkuse znanja. Vanje smo zajeli 611 učencev.

Na osnovnih šolah A in B je 395 učencev 6., 7. in 8. razredov določalo besedne vrste v povedi: *V Jugoslaviji živi petsto vrst različnih ptičev; pri nas prebivajo srednjeevropski in sredozemski ptiči; pozimi pa priletijo v naše kraje tudi ptiči iz severne Evrope.* Na šoli A so učenci pravilno določili v 6. razredu 65 %, v 7. 80 %, v 8. pa 88 % besednih vrst; na šoli B pa v 6. razredu 48 %, v 7. 63 %, v 8. pa 68 % primerov. Med dvema ljubljanskima šolama je kar večja razlika, kot bi jo pričakovali. Tudi po poznavanju posamezne besedne vrste je precej razlike. Pri določanju samostalnika, pridevnika in glagola je okrog 80 % pravilnih rešitev; pri samostalniškem ali pridevniškem zaimku ali pri slovničnih besedah pa se je znanje znižalo pod 60 %. Členek je poznalo samo 12 % učencev. Zelo pogosto so učenci mešali besedne vrste in stavčne člene.

Podoben preizkus smo ponovili še pri 216 osmošolcih osnovnih šol C, Č, D, E. Zdaj so učenci morali podčrtavati besedne vrste v določenih povedih. Samostalnike so podčrtavali v povedih: *Belina snega me je oslepila. – Vesna je dobila iz fizike dobro.* Predloge v povedih: *Fant s psom je šel proti domu. – Teta in Mojca sta se z ladjo peljali z Reke v Dubrovnik.* Veznik pa v povedih: *Od obljub in nasvetov se ne da živeti. – Želodca ni mogoče pregovoriti ali prevpiti. – Glej, da ne prideš s konja na osla. – Leti, kakor bi ga sršeni podili. – Če se ti slabo godi, se sovražnik veseli.* Pri zaimkih je bilo zahtevano zamenjavanje ponavljajočih se samostalnikov ali pridevnikov z zaimki v naslednjih povedih: *Iskal sem Igorja, toda Igorja /.../ nisem mogel najti. – Učitelj je pohvalil Viktorja, Viktor /.../ pa je bil na pohvalo ponosen. – Nataša je iztrgala list iz beležnice in na list /.../ nekaj zapisala. – Bojan in Bojanovi /.../ prijatelji so pustili za seboj vse razmetano. – Najraje berem zgodovinske romane, iz zgodovinskih /.../ romanov se veliko naučim.*

Število pravilnih rešitev je bilo precej podobno kot pri prvem preizkusu: na šoli C 78 %, Č 72 %, D 71 %, šola E pa je z 48 % precej zaostala za drugimi šolami. Podčrtavanje samostalnikov je manj uspelo kot določanje samostalnikov v prvem preizkusu, bilo je samo 62 % pravilnih rešitev, učenci so slabo določali besede *belina, fizika, dobro*. Pri pozajmljanju je bilo 65 % pravilnih rešitev; učenci so imeli zlasti težave z zaimkoma *nanj* in *takih*. Pri podčrtavanju predlogov je bilo 71 % pravilnih rešitev. Svojevrsten je bil rezultat pri veznikih: 90 % učencev je poznalo veznika *in* ali *ali*, pod 60 % pa se je znižalo število rešitev pri veznikih *da, če, kakor*. Pri tem preizkusu znanja se je pokazalo, da je rezultat besedne analize precej odvisen od tega, kako zapletene primere je treba analizirati.

Rezultati obeh preizkusov znanja niso ravno porazni, dobri pa tudi ne: 80 % ali 70 % pravilnih rešitev ni veliko; kadar pa je samo 60 % pravilnih rešitev, je to že bolj ugibanje kot znanje.

* Prebrano na strokovnem slavističnem zborovanju 4. oktobra 1985 v Novi Gorici.

V razliki v uspehu posamezne šole se poleg večje ali manjše prizadevnosti učencev verjetno odraža tudi to, kakšen pomen pripisuje besedni analizi učitelj slovenskega jezika. Na svoje presenečenje sem odkril, da sem v mladih letih tudi sam dvomil o vrednosti besedne analize. V Prosvetnem delavcu sem takole pisal o njej: *Besedna analiza se mi zdi podobna lepljenju etiket na kozarce raznih velikosti, ne da bi se lepile brugal za to, kaj je v kozarcih*. Motila me je abstraktnost te analize. Pri tem sem bil še zmeren, drugi osnovnošolski učitelji so bili prejšnje čase še hujši nasprotniki besedne analize in sploh slovnice. Pedagoški list Popotnik je prinašal takele izjave: *Vprašam vas, ali zna učenec spreteje govoriti in pravilneje pisati, ako zna povedati, kaj so samostalniki, kaj pridevniki, kaj glagoli (...)* Potem pa je tudi za iz šole izstopivšega učenca brez pomena se imenuje ta ali oni člen predmet ali prirastek, Peter ali Pavel, ali cipfel ali capfel (J. Klemenčič).

Pri primerjanju osnovnošolskih in nižjegimnazijskih jezikovnih vadnic se pokaže, da je bila včasih precejšnja razlika med osnovnošolskim in nižjegimnazijskim jezikovnim poukom. V osnovni šoli je prevladoval prakticizem, v nižji gimnaziji pa intelektualizem. V osnovni šoli so bile takele vaje: *Uporabi v stavkih v orodniku ednine naslednje samostalnike: lice, bič, polž, kraj, učitelj, konj*. V nižji gimnaziji pa je bilo največ besedne analize z latinsko terminologijo: *je zašel – verbum, perfektivni, intransitivni, 3. oseba, singular, perfekt, indikativ, aktiv*. Danes bi rekli, da so bile v nekdanji osnovni šoli pretežno sintetične vaje, v nižji gimnaziji pa analitične. Današnja osnovna šola kot dedič obeh tipov šol bi najbrž morala gojiti sintezo in analizo, sintezo predvsem v srednjih razredih, analizo pa v višjih.

V današnjih razmerah, ko večina mladih ljudi pridobiva srednješolsko izobrazbo, bi bilo nesmiselno nasprotovati besedni analizi v osnovni šoli. Kvečjemu lahko premišljamo, kako bi se znebili njene šablonskosti in kako bi jo povezali z interpretacijo besedil in sporočanjem. Besedna analiza je izvrstno sredstvo za utrjevanje slovnične učne snovi. Primerna je tudi za samostojno delo učencev. To znanje bodo učitelji na naslednjih šolah od učencev pričakovali; obenem bo to tudi pogoj, da bodo učenci lahko uporabljali in razumevali jezikovne priročnike.

Če sprejmemo mnenje, da morajo osnovnošolski učenci prepoznati besedne vrste, pa ostaja nič manjši problem: kako naj jih obravnavamo in utrjujemo. To je učna snov, ki se vleče od prvega do osmega razreda osnovne šole. Besedne vrste spoznavamo po pomenskem, pregibnostnem in skladijskem merilu. V nižjih razredih osnovne šole jih učenci spoznavajo predvsem pomensko, v srednjih po pregibanju, v višjih pa po skladijski vlogi. V nižjih razredih učenci zbirajo samostalnike, pridevnike in glagole. V srednjih razredih dobijo trdnejšo oporo za določanje besednih vrst s sklanjanjem, pregibanjem po spolu, spreganjem in drugim. V višjih razredih pa učenci povezujejo oblikoslovno in skladijsko ravnino: vidijo samostalnik kot osebek ali predmet, glagol kot povedek ali del povedka, pridevnik kot prilastek ali povedkovo določilo itd. Pri zaimkih ali slovničnih besedah, kjer so manjši sezname besed, se marsikateri šolar odloči, da si jih bo enostavno zapomnil, ne da bi se brugal za njihove slovnične lastnosti. Tudi to ni čisto brez vrednosti.

Kje nastajajo možnosti za nesporazume? Samo pomensko, samo pregibnostno ali samo skladijsko merilo je po navadi premalo za določitev besedne vrste, šolar pa ne zna kombinirati po več meril. Učencu je *bel sneg, belina snega in sneg se beli* skoraj eno in isto; ne gre mu v glavo, da iz pridevnika lahko nastane samostalnik ali glagol. Še težje razume konverzije ali sprevrnitve, npr. *zna dobro, dobro znanje, ima dobro*; beseda *dobro* se glasi popolnoma enako, pa je enkrat prislov, drugič pridevnik, tretjič samostalnik. Učenec težko sprejema, da beseda lahko celo brez oblikovne spremembe, samo glede na položaj v stavku menjava besednovrstno pripadnost. Drugič so učencu bližji skladijski in pregibnostni kriteriji kot pomenski. V povedih *Sosedovi otroci se igrajo in Njihovi otroci se igrajo* se mu zdita besedi *ososedovi in njihovi* pridevnika; razlika med poimenovanjem in prikljevanjem brez poimenovanja se mu ne zdi tako bistvena, da bi se lahko odražala v pripadnosti različnim besednim vrstam (podvrstam).

Dokler daje učitelj analizirati čiste primere, gre; kakor hitro pa so primeri nejasni, se učenec zbeга. Kadar je učenec v stiski pri določanju besedne vrste, nič ne pomaga učiteljeva jeza; treba mu je potrpežljivo znova in znova posredovati merila (ključe), s katerimi bo besedno vrsto prav prepoznal. Priporočljivo je, da v kabinetih za slovenski jezik visijo plakati z merili za določanje besednih vrst (npr. po vzorcu Naš jezik 8, str. 72–73). Ne samo s številnimi vajami, ampak predvsem z dobrim miselnim vodenjem se bodo zboljšali uspehi naših osnovnošolcev.

Vir nesporazumov so tudi nerazumljivi slovnični izrazi. Za slovničarje je *ime* sopomenka za samostalnik ali pa za samostalnik in pridevnik skupaj, za učenca pa je *ime* samo lastno ime. Slovničarjem sta *osebek* in *predmet* stavčna člena, šolarjem pa bitje in stvar. Učitelj pazi, kdaj je *prislovno določilo* prislov in kdaj zveza predloga in samostalnika; učenec pa ima vsako prislovno določilo za prislov. Tako delo učitelja slovenskega jezika zahteva neprestano preverjanje, ali učenec slovnični izraz razume prav ali narobe.

Tudi metodične postopke za obravnavanje besednih vrst je treba vzeti v pretres. Skoraj aksiom v osnovni šoli je, da je treba vsak slovnični pojem prikazati v strnjem besedilu ali vsaj v povedih. Treba je vendar premisliti, kako je kakšno besedilo primerno za predstavitev določene besedne vrste.

Pridevniki se navadno predstavljajo v umetnostnih besedilih, npr. *Črni kos se je spreletal okoli Jerine bajte*. Tako nastaja vtis, da je pridevnik samo dekorativna beseda. Pridevnik je treba pokazati tudi v neumetnostnem besedilu, npr. *Vesoljska ladja je odletela proti Marsu*. *Vesoljska ladja* ni isto kot *ladja*, tako se začuti, da pridevnik ni zmeraj samo dekoracija, ampak lahko tudi del poimenovanja.

Besedilo je dostikrat preveč zapleteno za predstavitev besedne vrste. Tudi model je za razumevanje delovanja česa velikokrat boljši kot naprava sama ali shema preglednejša kot fotografija. Za razlaganje besednih vrst je zelo primerno zamenjavanje besed po t.i. paradigmatični osi, npr.:

Andrej riše.

Miha

Barbara

Barvnik

On

Tole

Brez zamenjav (substitucij) se skoraj ne da razložiti razlik med besednimi vrstami in podvrstami.

Pri obravnavi zaimkov se lahko učitelj opre na sobesedilo ali na življenjsko situacijo. Pri naslonitvi na sobesedilo se zaimki izkažejo kot nekakšni nadomestki za samostalnike ali pridevnike, npr. *Iskal sem Viktorja, toda Viktorja nisem mogel najti – toda nisem ga mogel najti*. Če pa se opremo na življenjske situacije, se nam izkažejo kot skupine precej različnih besed, ki omogočajo govorjenje brez poimenovanj: *Kaj bi rad? – Tole potrebujem. – Nekaj takegale mi dajte*. Če jih hočemo natančno obdelati, si je treba izmisliti vrsto situacij, npr. povpraševanje po izgubljeni stvari, nakupovanje stvari, ki je ne znamo imenovati itd. Z malo iznajdljivosti se da zaimke dobro obravnavati, samo da si v šoli zanje navadno ne vzamemo dovolj časa.

Tudi pri obravnavanju veznika in predloga je umestno primerjanje, npr. *miza in stol – miza s stolom, stol pri mizi*. Ali te male besedice *in, s, pri* kaj pomenijo? Kakšne so skladenjske razlike med njimi? Veznik večinoma predelujemo hkrati z zloženimi povedmi, pa vendar učenci nimajo dobrega pregleda nad njimi. Pri preizkusu znanja se je izkazalo, da učenci pojmujejo veznik samo kot sponko med stavki. Pogosto se dogaja, da besed *ko, če, čeprav*, ki stojijo na začetku povedi, ne štejejo za veznike, pač pa štejejo mednje naslonke *me, se*,

je. Naslonke so zanje samo majhne besede, ki jih ne znajo povezati z imenovalnikom ali nedoločnikom: *me, mene, jaz – je, sem, biti*.

Slab rezultat pri členku kaže, da te v naši slovnici nove besedne vrste še ne znamo dobro predstavljati učencem. Členek se da izvrstno predstavljati z vstavitvami, npr. *Imam tisoč dinarjev, samo tisoč dinarjev, skoraj tisoč dinarjev, najmanj tisoč dinarjev, že tisoč dinarjev, še tisoč dinarjev*. Poved *Imam samo tisoč dinarjev*, pomeni, da *ima tisoč dinarjev in nič več*; poved *Imam skoraj tisoč dinarjev* pomeni, da *še malo manjka do tisočaka* itd. Kako kratka besedica, pa kako spreminja pomen stavku!

Poleg problemov predstavljanja in prepoznavanja besednih vrst niso nič manjši problemi njihovega utrjevanja in uporabe tega znanja. V navadi so delne in popolne besedne analize, npr. samo analiza zaimkov v povedih ali pa analiza vseh besednih vrst. Kar preveč je zanemarjena hkratna analiza stavčnih členov in besednih vrst; z obojno analizo se oblikoslovna in skladenjska ravnina tesneje povezuje. Tudi sintetični postopek z uporabo slovnčnih izrazov je lahko zanimiva poživitev pouka, npr. *Naslednji dan biti (1. os. mn.) ogledati (del. na -l v mn.) glavno mesto (tož. ed.) Jugoslavija (rod. mn.)*. Take sintetične vaje sestavlja najprej učitelj, nato pa učenci sami.

V osmem razredu, v katerem bi moralo biti doseženo že razmeroma zanesljivo poznavanje besednih vrst, lahko delamo statistiko besednih vrst v krajših besedilih. S šolarji smo naredili statistično obdelavo Tavčarjevega opisa viharja v Šarevčevi slivi in Kosmačevega odlomka o senčni črti v Baladi o trobenti in oblaku. Dobili smo prav zanimive podatke. Tavčar je uporabil 26 % samostalnikov, Kosmač pa samo 18 %; pač pa Kosmač po glagolih presega Tavčarja: ima jih 36 %, Tavčar pa le 22 %. Tavčar ima v tem besedilcu samostalniško izražanje, Kosmač pa glagolsko. Razlika se je pokazala tudi v veznikih: Tavčar jih ima 7 %, Kosmač pa 11 %. Kosmačev odstotek veznikov preseneča, vendar se med njimi kar desetkrat ponovi *in*; ne gre torej za zelo logično strnjeno besedilo, ampak za nagnjenje k mnogoveznosti. Tavčar je povprečno porabil v vsaki povedi po 25 besed, Kosmač pa samo po 11. Tavčarjev odlomek je mogoč predvsem kot pisna tvorba, Kosmačev pa bi bil mogoč tudi v navadni ustni pripovedi. Takale preprosta statistična obdelava izbranih odlomkov je lahko izvrsten temelj za stilistično obdelavo tega ali onega avtorja, te ali one literarne dobe. Tovrstne obdelave besedil odpirajo možnost za povezavo jezikovnega pouka z interpretacijo besedil, pa tudi s sporočanjem.

S tem niso izčrpani vsi problemi obravnave besednih vrst v osnovni šoli. Prikazan je primanjkljaj v poznavanju besednih vrst in hkrati razvito nekaj idej za njegovo odpravo. Učitelj ne more samo tožiti zaradi nesposobnosti učencev, ampak mora odkrivati sto načinov za razvijanje njihove ustvarjalnosti. Seveda se učitelj slovenskega jezika ne sme ukvarjati samo z odpravljanjem te ali one pomanjkljivosti, na katero je bil po naključju opozorjen. Če bi bil tak, bi spominjal na trenerja, ki zahteva zdaj počepe, zdaj skakanje po levi nogi, nikoli pa ne dovoli sproščenega igranja košarke ali nogometa. Učitelj naj odpravlja pomanjkljivosti v znanju tako, da hkrati v celoti povečuje zanimivost in miselno poglobljenost pouka slovenskega jezika.

Literatura:

- Olga Kunst-Gnamuš: Razumevanje veznika v petem razredu osnovne šole, JiS 1976/77, str. 10–14, 44–50;
- Mira Medved: Izpolnjevanje učnega načrta iz slovenskega jezika v osnovnih šolah, Vzgoja in izobraževanje 1978, št. 5–6, str. 23–36;
- Jože Širec: Učna zmogljivost slovenskega osnovnošolskega učenca z vidika minimalnih učnih norm iz slovenskega jezika in matematike na sondažnem vzorcu, Ljubljana 1971, 190 str.;
- Jože Toporišič: Esej o slovenskih besednih vrstah, JiS 1974/75, str. 295–305.

Summary

THE TREATMENT AND IDENTIFICATION OF WORD-CLASSES IN PRIMARY SCHOOL

Tests of knowledge carried out in higher classes of primary schools in Ljubljana have revealed that pupils are capable of identifying only ca. three quarters of cases required; at some schools, and also in more complicated cases the results were even poorer. The pupils could not combine semantic, morphological and syntactic aspects for identifying word classes and also fail to understand much of grammatical terminology. The article attempts to suggest how instruction in grammar might be enriched through comparisons, with synthetic and statistic methods. The discrepancy between what is planned and what is achieved points to inadequacies in the organization of our primary schools.

Zborovanje slovenskih slavistov

SLOVENŠČINA, ŠOLSTVO IN SLOVENSTVO

Jezik je čar, je strast, je svoboda! Jezik je vez, ki druži učitelja in zdravnika, zgodovinarja in matematika, pisatelja in filozofa: jezik razgalja, prepričuje in zdravi.

Slovenščina je učni jezik našega šolstva, slovenščina je temelj slovenstva. Odtod torej naslov. Besed svojega jezika ne bom zavijal v celofan, saj kriza ni čas za leporečje. Kritičen bom in oster, današnji plenum pa naj razišodi, ali sem ravnal prav. K stvari.

Na lanskem zborovanju v prestolnici sem začel razmišljati o metodah našega zborovanja. Po strokovnih razpravah v bleščavi Cankarjevega doma smo se v veliki predavalnici Filozofske fakultete nenadoma znašli sami. Sami v našem starem hramu – hramu tisočerih trenutkov strahu in upanja. Kot da se je vez med nami in univerzo nenadoma pretrgala, kot da naši življenjski problemi niso hkrati tudi problemi univerze. Kljub temu smo se zavedali, da je naš temeljni problem število ur slovenščine v srednji in osnovni šoli. Ker pa je neustrezno število ur materinega jezika v posledicah tudi problem gospodarstva in razvoja slovenskega naroda, smo upravičeno zahtevali, naj Slavistično društvo začne s takojšnjo akcijo. Izpeljavo smo prepustili upravnemu odboru. Mislim, da je za naše prihodnje delovanje nujno, da spremenimo metode dela, zato vas s potekom te akcije seznanjam. Imenujem ga zgodba o nemoči, pri čemer pa še najmanj krivde pripisujem našemu predsedniku, ki sem ga spoznal kot poštenega in angažiranega človeka: gre za nemoč nas samih. Citiram: 22. 10. 1984 je bila imenovana osemčlanska komisija, ki naj bi v zvezi s številom ur slovenščine sestavila resolucijo in jo poslala vsem pristojnim organom, tudi Skupščini SRS, ter v objavo dnevnemu časopisju.

Dne 8. 12. 1984 je predstavnik Zavoda SRS za šolstvo predlagal, naj bi tudi zahtevo po večjem številu ur najprej obravnavali skupaj z Zavodom, da Društvo ne bi naslavljalo pritožbo na forume, ki za to niso pristojni.

Dne 30. 3. 1985 je bila na sestanku s predstavniki Zavoda za šolstvo ponovno izražena zahteva po 4 urah tedensko v vsakem letniku, čeprav so predstavniki Zavoda dokazovali, da je v povprečju v vseh smereh število ur slovenščine večje kot prej. V naslednjih dveh zapisnikih o zadevi ni več govora, zato se lahko upravičeno vprašamo: Mar je bila s to ugotovitvijo zadeva dokončno rešena?

Da še zdaleč ni, dokazujem z naslednjim:

1. dejstvo je, da se je zadnja leta fond ur slovenskega jezika v osnovni šoli znižal za več kot 20 %,
2. dejstvo je, da gre pri večini srednješolskih smeri za zmanjšanje števila ur slovenščine v zadnjem desetletju,
3. dejstvo je, da pri večini smeri postaja slovenščina vedno manj pomemben predmet (sistem po letnikih 4 + 3 + 2 + 2),
4. dejstvo je, da ima smer računalniški tehnik v tretjem in četrtem letniku trikrat več ur tujega jezika kot zgolj slovenskega jezika, da ima smer administrator v tretjem letniku 4 ure slovenščine in 11 ur strojepisja, da ima smer naravoslovno-matematični tehnik 107 ur manj slovenščine kot nekdanji gimnazijec. Seveda sem izbral najbolj drastične primere.

Naša zahteva po 4 urah tedensko v vsakem letniku je torej res zgolj minimum, ki ob dveh urah književnosti predstavlja le dve uri jezika, kar je za resno delo vsekakor malo. Menim, da je akcija za povečanje števila ur slovenščine v osnovni in srednji šoli naša prva in neodložljiva naloga, zato predlagam, da na današnjem plenumu izvolimo komisijo, ki naj pripravi načrt za akcijo, ki naj sklepe posreduje javnosti, ki naj to akcijo med letom vodi, predvsem pa nam mora čez leto dni poročati o rezultatih. Stvar nas vseh pa je, ali to našo zavezanost potrdimo tudi s podpisi in z njimi prevzamemo tudi polno posamično odgovornost. Samo od naše aktivnosti bo odvisno, ali bo v naši javnosti končno prevladalo spoznanje, da nikakor ni res, »da zna vsak slovenščino za dve«, temveč da je glede na to, da je slovenščina učni jezik, od njenega obvladovanja odvisna tudi kakovost znanja pri drugih predmetih, da torej stopnja obvladovanja materinščine še kako vpliva na šolsko in tudi na kasnejšo produktivnost.

Naš drugi, seveda predvsem interni problem pa so seveda učni načrti. Potrdili ali ovrgli boste mojo domnevo, da se le-ti niso dovolj prilagodili zmanjšanju števila ur v osnovni in srednji šoli. Rezultati sprejemnih izpitov in diagnostičnih testov kažejo, da v osnovni šoli ni časa za utrjevanje, da je nekaj narobe tudi s sistematiko, da pa se predvsem premalo dela z učitelji. Kako naj srednja šola pogloblja znanje, če pa niti družboslovci nimajo predstave o besednih vrstah ali ne poznajo zvočnikov? Še zlasti zato, ker tisto, česar se kdo nauči v osnovni šoli, marsikomu ostane za vse življenje, bi se tudi v osnovni šoli morali ravnati po načelu: obdelati manj, pa tisto temeljito in za vselej! Podobno je v srednjih šolah, kjer se je kmalu pokazalo, da se vsega tistega, kar smo prej obravnavali v štirih letih, ne da brez škode stlačiti v dve leti. Zdaj nekateri izpuščajo, drugi zaostajajo, oboji pa imajo slabo vest. Ali je res rešitev v tem, da se bodo nekateri enostavno ravnali po predlogih za nove učne načrte, ali ne vodi to v še večjo anarhijo?

Ker sem s predlogoma le delno seznanjen, imam samo eno splošno pripombo. Vsa naša prizadevanja bodo ponovno padla v vodo, če se bomo spet celotni generaciji približevali z domala istimi učnimi načrti. Medtem ko smo pred usmerjenim izobraževanjem imeli kar dobro prilagojene učne načrte za gimnazije, strokovne in poklicne šole, hočemo zdaj zanikati v povprečju zelo različne interese in zmožnosti učencev na posameznih smereh. Če nismo sposobni narediti vsaj dveh vrst učnih načrtov, tj. za štiriletne in za triletno smeri, potem je to zanesljiv znak, da je stroka v globoki krizi.

Na problem enotnih učnih načrtov se seveda navezujejo učbeniki. Veliko je bilo kritike in najbrž precej tudi upravičene. Po moje je problem dobrih učbenikov problem našega podiplom-

skega študija. Prepričan sem namreč, da lahko dober učbenik napiše samo človek, ki ima dolgoletno poučevalno prakso in hkrati tudi ustrezno metodično razgledanost. Kolikor vem, lahko na prste ene roke preštejemo ljudi, ki imajo magisterij iz metodike slovenskega jezika oziroma književnosti. Koliko sestavljavcev učbenikov je izpolnjevalo oba pogoja? Menim torej, da moramo ambicioznejšim učiteljem omogočiti, da razširijo in poglobijo svoje znanje. Vsaj zasnovani podiplomski študij tega ne omogoča, saj učitelj slovenščine ob delu prav gotovo ne more študirati, ker je že brez tega preobremenjen. Zato rotim naše predstavnike, naj razmislijo o stališču, da slovenistike ni mogoče obravnavati enako kot drugih strok na Filozofski fakulteti: mislim, da upravičeno zahtevamo posebne pogoje in posebno skrb.

Glede na to, da torej tudi za slovenščino pomeni usmerjeno izobraževanje korak nazaj, menim, da je prav, da skupaj povemo tudi svoje mnenje o pomanjkljivostih usmerjenega izobraževanja oziroma šolstva nasploh. Mislim, da so dosedanje evalvacijske raziskave in pomenične razprave jasno pokazale, da ni možno izobraževati hkrati za začetek dela in za nadaljevanje šolanja, da je rezultat napačne zasnove predvsem izredna ekstenzivnost študija, ki ji je prilagojen tudi pravilnik o ocenjevanju, da usmerjeno izobraževanje povečuje razlikovanje po socialnem izboru, geografskem poreklu in spolu ter da iz leta v leto zmanjšuje vpis v srednje šole kakor tudi v zahtevnejše smeri. Zato predlagam, da razmislimo o

1. ponovni uvedbi šole, ki bi izobraževala zgolj za nadaljevanje šolanja,
2. zmanjšanju števila predmetov,
3. uvedbi izbirnih predmetov za tiste učence strokovnih šol, ki nameravajo nadaljevati šolanje,
4. ponovni uvedbi male in velike mature,
5. premestitvi delovne prakse v čas izven pouka.

Menim, da bi morali čimprej uresničiti predlog našega predsednika in se povezati z drugimi strokovnimi društvi, jih seznaniti z našimi sklepi in se dogovoriti za sodelovanje. Prepričan sem, da lahko dosežemo pozitivne spremembe samo ob povezavi z matematiki, fiziki, zgodovinarji, sociologi in drugimi.

Prav je, da danes spregovorimo tudi o vrednotenju učiteljevega dela, predvsem pa o vrednotenju našega dela. Sprašujem, kdo je bil tisti, ki je v našem imenu dvignil roko, ko so v skupščini sprejemali zakon o usmerjenem izobraževanju in je bil sprejet tudi tisti znameniti člen, ki govori o do 23-urni učiteljevi tedenski učni obveznosti. S katerimi argumenti je bil za in ali se je zavedal posledic? Rekel bi samo tole: v tem stoletju se je delovna obveznost t. i. fizičnega delavca ponekod zmanjšala za polovico (od 72 na 36 ur tedensko), medtem ko se zadnje čase učiteljeva delovna obveznost celo povečuje. Če ob tem vemo, da je danes učiteljeva plača le malo nad republiškim povprečjem, medtem ko je nekdaj lahko sam dostojno preživel ženo in otroke, potem nam je hitro jasno, kateri poklic je naša samoupravna socialistična družba najbolj razvrednotila. Ali je potemtakem čudno, da je znanje v naši družbi tako malo cenjeno?

Vsi vemo, da mora slavist že ob 20-urni učni obveznosti krepko delati še doma in da samo s pripravami, korekturami in samoizobraževanjem preseže 42-urni delavnik. Zato mislim, da bi morali zahtevati ustrezno spremembo zakona o usmerjenem izobraževanju, hkrati pa tudi utemeljiti razlike med obsegom dela pri posameznih predmetih. Nesprejemljivo je, da se vsaka šola zase bori za osebne dohodke, da učitelji ure in ure premlevajo pravilnik o delitvi dohodka in osebnih dohodkov, da nenazadnje ponekod vrednotijo šolske naloge s po 15 minutami, drugod pa sploh ne. Vse to bi moralo biti urejeno enotno za vso republiko, saj imamo konec koncev tudi Pedagoški inštitut. Menim, da ne potrebujemo takega samoupravljanja, ko se lahko zgolj prepiraš o tem, kako razdeliti dohodek, ki ti ga kot plačilo za tvoje delo določijo drugi, menim, da ne potrebujemo take svobodne menjave dela, ki lahko samo še poglobi razlike med šolami. Žalostno je, da mora učitelj razmišljati o denarju, žalostno, da se

mora zanj boriti. Pri tem niso oškodovani samo učenci, oškodovana je prihodnost slovenskega naroda. Kriza šolstva je namreč še kako tudi kriza slovenstva.

Pred nami je jugoslovanski slavistični kongres. Čeprav se bo morda tudi tokrat zgodilo, da bo ob referatih v slovenščini kdo odšel iz dvorane, menim, da bi morali to pot iskati predvsem skupne interese. Ob razpravi o »jedrih« so nas vsaj po odmevnosti preglasili pisatelji, zato bi bilo prav, da naša udeležba do pot odmeva v nasprotnem smislu. Morali bi se skupaj zavzeti za boljši odnos šolstva do materinščine kakor tudi za hitrejšo odpravljanje napak v usmerjenem izobraževanju. Vsekakor pa bi morali razmisliti o pobudi za sklep, da se moralno obdodi branje v naših skupščinah in drugih delegatskih organih. Menim, da je problem branja tesno povezan s problemom rabe slovenščine v zveznih organih. Samo dokler se bo lahko bralo, bodo naši delegati v zveznih organih praviloma uporabljali srbohrvaščino. Prosto govoriti namreč pomeni imeti večje sposobnosti, širše znanje in več pogauma, in ker je veliko težje govoriti prosto v nematerinem jeziku, lahko prepoved branja predstavlja pozitivno kadrovske selekcijo. S problemom jezika, ki ga naši delegati uporabljajo v zveznih organih, namreč problem slovenščine v SFRJ stoji in pade. Če v tem okolju ne bo uresničeno načelo, naj govori vsak po svoje, pa se bomo vsi dobro razumeli, ne bo rešen niti problem pouka slovenščine na jugoslovanskih univerzah niti na nižjih ravneh. Če tega problema ne bomo po črki ustave rešili v samoupravnem socializmu, ga ne bomo rešili nikoli.

Nazadnje, ko govorimo o slovenstvu, ne smemo mimo mnogih naših izobražencev, ki delajo zunaj meja naše domovine. Tako kot bi morali utrditi gospodarski in kulturni most z našimi zamejci, bi morali, kot je pred dnevi ugotovilo tudi Predsedstvo SRS, naše možganske potencialne, preizkušene in oplemenitene v tujini, pritegniti v naše gospodarstvo, znanost in tudi izobraževanje. Le tako lahko računamo na manj temno prihodnost in le tako lahko skupaj s Prešernom vzkliknemo:

»Vremena BODO Kranjcem se zjasnila,
jim milši zvezde kakor zdaj sijale.«

Zoran Božič
predsednik SD Nova Gorica

Slavistično društvo Slovenije je sprejelo referat, ki ga je Zoran Božič prebral 3. oktobra 1985 na slavističnem strokovnem zborovanju v Novi Gorici, kot izhodišče za nadaljnje reševanje perečih vprašanj v našem šolstvu.

dr. Aleksander Skaza
predsednik Slavističnega društva Slovenije

ŽUPANČIČEVA SPOMINSKA ZBIRKA V LJUBLJANI

Pesnikova družina se je pred nekaj leti odločila, da prepusti vso očetovo zapuščino brez sleherne odškodnine slovenski narodni skupnosti: rokopise naj bi prevzela Narodna in univerzitetna knjižnica, pohoštvo s knjižnico in slikami pa Mestni muzej. Obe ustanovi sta se z odločitvijo strinjali, čeprav je šlo pri Narodni in univerzitetni knjižnici samo za prevzem, pri Mestnem muzeju pa je bilo uresničenje načrta zvezano s stroški. Zatem so se pojavile težave ne le finančnega, temveč tudi pravnega značaja. Po odloku, objavljenem kmalu po pesnikovi smrti v Uradnem listu, se zapuščina ne bi smela niti deliti niti premakniti s prvotne lokacije, tj. iz zadnjega pesnikovega stanovanja. Končno je le prišlo do razumne rešitve problema, pesnikova družina je podpisala darilno listino, obe ustanovi pa sta po natančnem pregledu in popisu zapuščine le-to prevzeli. Narodna in univerzitetna knjižnica je svoj del zapuščine predstavila javnosti s posebno razstavo že junija meseca, Mestni muzej pa odpira Župančičevo spominsko zbirko kot sestavni del svojega kulturnozgodovinskega oddelka danes.*

Posebna Župančičeva zbirka obstaja že od prej kot del Belokranjskega muzeja v Vinici. V prvotnem skromnejšem obsegu jo je kmalu po pesnikovi smrti uredil prof. Gspan, za stoletnico pesnikovega rojstva smo jo pa zelo spremenili in razširili, tako da danes zajema v hiši skoraj celotno pritličje. Viniška zbirka je docela različna od te, ljubljanske: njen koncept izhaja iz Bele krajine, prikazuje tamkajšnje folkloro in izseljenstvo ter pesnikov rod in mladost, obenem pa obiskovalca obširneje seznanja z razvojem in področji Župančičevega ustvarjanja. Nova, ljubljanska zbirka nasprotno v vsej možni pristnosti ponazarja njegovo ljubljansko bivališče z dvema sobama in poleg tega njegove osebne predmete, izvirno in prevodno književno delo, pesnikove risbe in portrete pesnika, javna priznanja za življenjsko delo in darila, ki jih je prejel ob jubilejih, dosledno vse z eksponati iz pesnikove zapuščine.

Naša zbirka bi seveda sodila tudi v že dolgo načrtovani slovenski slovstveni muzej, do njega pa spričo sedanjih hudih gospodarskih razmer bržkone še lep čas ne bomo prišli. Zato se je okvir Mestnega muzeja zdel najbolj naraven in primeren: pesnik je namreč najdlje živel v Ljubljani, ki ga je ob 50-letnici tudi izvolila za častnega meščana; naše mesto vsako leto razpisuje in podeljuje nagrade za umetniške in kulturniške dosežke, ki se imenujejo prav po Župančiču; končno ima Mestni muzej med svojimi zbirkami od svoje ustanovitve izpred zadnje vojne zbirko stilnega pohištva, torej nekaj podobnega naši zbirki.

Morda se bo komu zdela predstavitev pesnikovega bivališča in pohištva – čeprav pri naši zbirki ne gre samo zanj – obrobna in nepotrebna zadeva. Resda ne more kaj dosti prispevati k razumevanju njegove osebnosti in umetnosti, pač pa predvsem ponazarja okolje, v katerem je vsak dan živel in delal. Avtentično obnovljena stanovanja, posebno delovne sobe velikih ustvarjalcev prikazujejo s spoštovanjem in ponosom povsod po kulturnem svetu, tako na zahodu kakor na vzhodu. Pri nas v Sloveniji je naši spominski zbirki soroden predvsem Prešernov muzej v Kranju, tam so prav tako zbrane materialne priče poetovega življenja, kolikor jih je mogel najti in ohraniti njegov genealog Tomo Zupan.

*Nagovor ob otvoritvi 1. oktobra 1985.

(Župančič bi se tudi tokrat iskreno, nehlinjeno jezil, češ zakaj ga po nevrednem primerjamo z genijem iz Vrbe.)

Avtor Samogovorov, ki so mu otroška leta tekla v Beli krajini in Novem mestu, mlada pa v tujini, na Dunaju, v Gradcu, Parizu, Bregenzu in drugod, je v Ljubljani živel najprej od IV. do VIII. razreda gimnazije in nato v drugem semestru šol. leta 1902/03 kot suplent na gimnaziji, za stalno in strnjeno pa od konca leta 1910, ko se je vrnil iz tujine, in tja do smrti v juniju 1949. Kot gimnazijec je s starši, bratom in sestro stanoval na Šentpeterski 66 (poleg Polakove tovarne), po vrnitvi v Ljubljano 1910 se je naselil v Wolfovi 6 (tam se je za Obiske pogovarjal z Izidorjem Cankarjem), ko je bil dramaturg deželnega gledališča, ga najdemo na Rožniku (kjer je danes Cankarjeva spominska soba), po poroki se je kot mestni arhivar naselil na Bleiweisovi 3, od jeseni 1916 pa vse do konca okupacije je z družino stanoval v Dalmatinovi 1 (danes je v pritličju stavbe trgovina Slovenija šport) in od osvoboditve do smrti v Veselovi 8 (poleg današnjega Cankarjevega doma). Te pesnikove ljubljanske postaje v raznih življenjskih obdobjih smo v naši zbirki nakazali na vrhu vitrin z dvojico povečanih fotografij, npr. Župančič kot maturant – Šentpeterska 66.

Pohišтво za obe sobi, ki je v glavnem bidermajersko, je za hčer in zeta izbirala in nakupovala Marija Kessler; imela je smisel in veselje za stilno pohišstvo in antikvarne predmete, z obojim je opremila tudi počitniško hišo v Zaki na Bledu. Pohišstvo v naši zbirki predstavljamo karseda zvesto po stanju in razporeditvi v zadnjem stanovanju na Veselovi; na odmike od idealne avtentičnosti smo morali pristati pri predmetih ob prednjih stenah obeh sob, ki sta za zbirko seveda odpadli. Na stanovanju v Veselovi se je z dolgega hodnika najprej prišlo v nekak salon, sprejemnico za goste, ki je bila hkrati knjižnica. Inventar v tej sobi so med drugim sestavljali dve temni kotni omari in dvokrilna omara za knjige, vse s steklenimi vrati, ter svetlejša okrogla miza iz orehove korenine s tapeciranim kanapejem in prav takimi stoli pa s pozlačenim, iz lesa izrezljanim lestencem. Drugi, vzporedni prostor je pesniku rabil za delo in med boleznijo tudi za spanje. Opremljen je bil z obširno pisalno mizo in preprostima knjižnima policama, z zofo za morebitni oddih med delom, s šahovsko mizico za partijo šaha ali taroka, z udobno posteljo (prek nje smo položili pesnikovo delovno haljo) in z okovano skrinjo (ki ga je spremljala po tujini).

Po obeh sobah se srečujemo tudi z umetniškimi podobami in kipom, ki že sami pomenijo veliko dragocenost, a so jih člani pesnikove družine prav tako kot drugo brezplačno odstopili slovenski javnosti. V salonu visijo Kobilčina portreta pesnika in njegove žene Ani ter diploma kamniškega častnega meščanstva – Malešovo delo. Po delovni sobi pa so razvrščeni Jakopičevi olji Gabri in Večer na Savi, Dolinarjev kip Jakopiča in Pavlovčeva krajina Kal.

Poleg navedenih likovnih umetnin in še bolj od njih je dragocena pesnikova zasebna knjižnica. Vsebuje kakih 2600 del v raznih jezikih, slovenskem, srbohrvaškem, nemškem, angleškem, francoskem in drugih, in z raznih področij, največ seveda iz domačega in svetovnega leposlovja, posebno dramatičnega, obilno pa so zastopani tudi filozofija in religija, zgodovina in zemljepis, naravoslovje in etnologija. Knjižnica je dragocena predvsem zato, ker jasno priča o pesnikovih duhovnih interesih in obzorjih. Prenekatero od del mu je rabilo kot pripomoček pri študiju, v nazorsko orientacijo ali kot pobuda za ustvarjanje. Med deli so tudi mnoga, ki so jih pesniku s posvetilom in podpisom poklonili razni sodobniki, npr. Louis Adamič. V delovni sobi je imel na polici stalno pri roki bogato zbirko shakespeareian, jezikovna pomagala za prevajanje, Štrekljevo zbirko ljudskih pesmi in vezane letnike naših revij. Na pisalni mizi opozarjajo na pesnikovo zanimanje v zadnjem času Homerjeva epa, Shakespeareov Henrik IV., Goethejev Faust pa razni Rusi in Prešeren. Na nočni omarici leže Prešernove nemške pesmi, Puškinov Bronasti jezdec in Prežihove Solzice, s temi deli se je ukvarjal prav nazadnje. Ko bo po vseh strokovnih načelih sestavljena natančna kartoteka Župančičevih knjig, in sicer v dveh primerkih, za

Mestni muzej in za Narodno in univerzitetno knjižnico, bodo te knjige dostopne, seveda ob primernih varstvenih pogojih, tudi resnim znanstvenim interesentom.

V tem in takšnem stanovanju je pesnik živel z družino, ustvarjal izvorna dela in poustvarjal tuje umetnine ter sprejemal obiske. Iz njega je zjutraj odhajal v bližnjo kavarno preletet časnike, nato pa v službo v Dramo prebirat dela za uprizoritev ali nadzirat vaje. Popoldne se je udeleževal sej Pisateljskega društva, Penkluba ali Slovenske matice. Zvečer je bil navzoč pri krstnih predstavah v gledališču, sicer pa se je pridružil živahni družini penatov pri Kolovratu. Ob lepih nedeljah je z družino rad odhajal na izlete v ljubljansko okolico, poleti pa na daljše oddihe na Bled, v Kamnik, na morje ali drugam. Zlasti v letih med vojnama je veljal za našega najbolj vidnega in, kljub občasnim sporom s kritiko in javnostjo, tudi najbolj pomembnega živečega besednega umetnika. Častno vlogo je odigral tudi s sodelovanjem in objavami v narodnoosvobodilnem gibanju.

Poleg opisanih sob smo v Župančičevo spominsko zbirko vključili prostor pred njima in zunanji hodnik. Na le-tem smo na panojih z izbranimi fotografskimi povečavami in pripadajočim Župančičevim besedilom nakazali pesnikov rod in mladost ter literarno družino moderne oziroma njegovo sodelovanje z Osvobodilno fronto med zadnjo vojno. V vitrinah na hodniku smo razpostavili razna darila, ki jih je Župančič dobival ob svojih življenjskih jubilejih, npr. zanimiva albuma s fotografijami, ki sta jih posnela prof. Stelè in notar Grobelnik, album slovenskih slikarjev in arhitektov z njih izvirnimi risbami in akvareli, miniaturno jamsko svetilko – dar trboveljskih rudarjev, rdečkasto vazo iz brušnega stekla, izdelano v Rogaški Slatini, umetelno okovan album – delo kroparskih žebelarjev in leseno posodo s prstjo z grobov talcev, ki so jo prinesli šolarji iz gorenjskih Bégunj.

V prostoru pred sobama si moremo ogledati v smeri kazalcev pri uri štiri vitrine. V prvi so razporejeni pesnikovi osebni predmeti, zlasti pripomočki za delo, pisanje, pa škatla za šah s figurami, servisi iz starega porcelana itn. V drugo smo postavili pesnikove izvorne knjige kakor tudi prevode dram in romanov, nazadnje pa posmrtno masko, mavčni odlitek njegovega obraza in roke. V tretji vitrini smo pokazali izbrane poetove risbe in akvarele iz raznih krajev, posebno iz Loške doline, pokrajine ostrnic, poleg njih pa v zapuščini ohranjene portrete in karikature Župančiča: po dva Pilona in Vavpotiča ter po enega Smrekarja in Dremlja. V četrti vitrini smo razstavili priznanja za opravljeno kulturno umetniško delo, razna odlikovanja in diplomë, ki jih je pesnik prejel od tujine in domovine, od mesta Ljubljane, znanstvenih ustanov in državnih oblasti.

Z arhitektom Nikom Matulom, ki je kot izkušen strokovnjak domiselno, zanesljivo in lepo oblikoval prostor in se mu za odlično sodelovanje prisrčno zahvaljujem, sva se na moč trudila, da bi postavila in uredila takšno muzejsko zbirko, ki bi dostojno počastila spomin vélikega poeta in bi obiskovalcem kar najbolj nazorno predstavila njegovo življenjsko okolje v Ljubljani, pa tudi njegovo umetniško delo in pomen.

Joža Mahnič

Akademija za glasbo v Ljubljani

TRI SREČANJA

Šolskega leta 1911/12 sem bil petošolec na poljanski gimnaziji v Ljubljani. V tistih letih so poglabljali Gruberjev prekop. Ko so zaprli dotok Ljubljanice, so v prekopu nastale velike luže, ki so se pozimi spremenile v izvrstna drsališča. Posebno velike mlake so bile okoli Štepanje vasi, tako da so nekatera drsališča po velikosti prekašala celo »gosposko« drsališče v Tivoliju. Ker ni bilo vstopnine, a led je bil za drsanje imeniten, so se prihajali v Štepanjo vas drsat tudi mnogi Ljubljančani. Stanoval sem tam blizu, v tedanjem Novem Vodmatu, zato sem bil tudi jaz tam tako rekoč stalen gost.

Nekega lepega zimskega popoldneva – bilo je v prvih mesecih leta 1912 – sem se vračal z drsanja proti domu. Pred dnevi je zapadlo veliko snega in gaz v njem je bila podobna ozkemu hodniku. Ko sem tako hitel med zasneženimi njivami, opazim naenkrat, da mi nasproti prihaja mlad, visok in slok moški z belo pleteno kapo na glavi, a v roki mu bingljajo drsalke. Ko je prišel malo bliže, sem mogel videti njegov ozki, podolgovati obraz z rdečkastimi brki in prav tako bradico. »To je pa Župančič!« sem pri priči dognal. Bil je natančno tak, kakršnega sem nekaj pred tem videl na fotografiji, objavljeni v Dom in svetu, kjer je o svojem obisku pri njem pisal Izidor Cankar. Kar zadrhtelo je v meni: to je torej tisti umetnik besede, idol nas mladih, ki smo se zanimali za literaturo in znali prenekatero njegovih pesmi na pamet, na primer *Pesem mladine*:

*Mi gremo naprej, mi gremo naprej,
mi strelci,
in pred nami plamen gre skoz noč,
kot Bog pred Izraelci.*

Z Ivanom Cankarjem in drugimi pesniki je bil Župančič zame nekaj nadčloveškega, nadnaravnega, neko vzvišeno bitje, stvaritelj čudovitih pesmi – zdaj ga pa vidim pred seboj kot navadnega človeka, ki čvrsto in urno koraka po zaledenem snegu in se gre drsat, kakor smo se hodili drsat mi navadni smrtniki. Ko sva se srečala, sem z največjim spoštovanjem pustil pesnika mimo in že mi je šinilo v glavo: »Te priložnosti pa ne smem zamuditi!«. Sklenil sem, da se vrnem na drsališče, da vidim, kako se drsa moj oboževanec. Pustil sem ga, da se je nekoliko oddaljil, potlej pa se spustil za njim. Ko si je pritrdil drsalke in stopil na led, se je videlo, da ni bil preveč trden na nogah, a je še kar šlo. Sicer je enkrat ali dvakrat padel, vendar se je ročno pobral in nadaljeval vajo.

Ne vem več, koliko časa sem tako stal in v zanosu gledal velikega pesnika, ki se drsa kakor drugi navadni ljudje. Ni bilo več dolgo do mraka, pa sem moral domov. Težko sem se ločil od pogleda na pesnika, toda »*duša mi je bila židane volje, kot bila bi pila kraški teran*«.

Kot petošolec, ki sem do tedaj prebral precejšnjo kopico raznih knjig in se živo zanimal za književnost, njeno teorijo in zgodovino, sem postal član tistega dijaškega literarnega krožka, ki se je zbiral okoli takratnega prefekta v Marijanišču Izidorja Cankarja in o katerem tako lepo piše moj tovariš in sošolec Ciril Jeglič (JiS 1975–76/3,8). Nekoč smo zaprosili Izidorja, naj nas popelje k svojemu stricu Ivanu, ki je tedaj – zdi se mi – skupaj z Župančičem živel na ljubljanskem Rožniku. Izidor je rad obljubil. In res, nekega lepega majskega popoldneva smo se zbrali v rožniški gostilni za veliko mizo v kotu. Naš mentor je odšel po Ivana in se kmalu vrnil z njim in Župančičem. Vsi trije so sedli med nas za mizo. Naročili smo nekaj pijače, škatlo cigaret smo pa bili prinesli že s seboj. Koj je stekel pogovor, a o čem vse se je govorilo, se ne morem več domisliti, spominjam se le še, da je največ govoril Ivan, Župančič pa ves čas ni črnil besedice. Tedaj je Ivan dejal: »Prebral

vam bom nekaj Župančičevih pesmi«. Vzel je v roke eno ali dve drobni knjižici prijateljevih pesmi in začel brati. Med prvimi so bile pesmi iz cikla »Manom Josipa Murna Aleksandrova«. Posebno sem si zapomnil, kako je Cankar bral pesem »Grobovi tulijo« in tisto, ki se začinja z besedami: »O Batjuška, zakaj si šel od nas?« To je bilo zame globoko doživetje in pravo odkritje. Pisatelj je bral s takim razumevanjem, s tako globokim čustvom in tako se je vživel v vsebino pesmi, da se mi je krčilo srce. Poznal sem seveda vse te pesmi, toda tako globoko jih nisem nikdar doživel kakor tedaj v Cankarjevi interpretaciji. Pozneje sem slišal dosti raznih recitatorjev, tudi nekaj umetnikov, vendar lahko trdim, da je bilo malo takih mojstrov govornice besede, kot je bil Ivan Cankar.

Župančič je – sedel sem mu za dolgo mizo nasproti – ves čas, kar je Cankar bral njegove pesmi, mrko in nepremično gledal predse ter hlastno kadil cigareto za cigareto. Do smrti bom hvaležen Ivanu Cankarju ne samo za tisti neponovljivi užitek ob Župančičevih verzih, temveč posebno še za to, ker mi je prvi pokazal in me naučil, kako je treba brati pesmi – tudi kadar jih bereš z sebi.

Ko je Anton Aškerc 10. junija 1912 umrl, so ljubljanske tercijalke raznesle glas, da je pesnik, nekdanji duhovnik, ki je odvrzel talar in spet šel »v civil«, neizrečeno težko umiral. Tri dni in tri noči, so pravile, se je dajal s hudičem, ki je prišel po njegovo dušo, ter klel, tulil in rjul brez prestanka, tako da so menda vse usmiljenke, ki so mu stregle v Leonišču, zbežale od njega. Te babje čenče mi niso dale miru. Ni in ni mi šlo v glavo, da bi tako razgledan človek, umetnik in filozof mogel biti tako pod vplivom smrtnega strahu, ali je pa imel revež pred smrtjo strašne bolečine, tako strašne, da je morda proti svoji volji tulil. V tiste storije s hudičem pa seveda nisem verjel. Zato sem sklenil, da po vsej sili moram videti pesnika, ki mi je bil tako pri srcu zaradi prekrasnih balad in drugih pesmi – če že ne živega, pa vsaj mrtvega.

Gredoč iz šole sem stopil v mrtvašnico deželne bolnišnice ob Ljubljani. Tam da leži mrtvi pesnik, so mi rekli. Mrtvašnica se mi je zdela precej velika, ker je bila prazna in nikjer žive duše. Na sredi je stala črna miza in na njej odprta krsta z mrtvim pesnikom, na vsaki strani vzglavja pa sta mu goreli sveči. Bilo je okoli poldne, zunaj se sijalo in gredo bleščeče junijsko sonce, v mrtvašnici pa je bilo polmračno in hladno. Pristopil sem bliže in se zagledal mrtvemu v obraz. Naj sem še tako pazljivo gledal, nisem mogel nikjer okoli ust ali sploh kje na obličju opaziti nobenih sledov kakega »boja s hudičem«. Mirne, spokojne črte obraza so delale samo vtis tiste posebne resnobe, kakršno vtisne človeku smrt, a to resnobo je še stopnjevala že precej siva brada in brki.

Dolgo sem gledal ta izmučeni, toda mirni, resni obraz. Tako živo sem si ga zapomnil, da ga imam še danes pred očmi. V sebi sem se pogovarjal z njim in mu govoril tisto, kar je on rekel za kalifa Abduramana: »V delih svojih sam boš živel večno«.

Tiho sem se poslovil od pesnika, s katerim sem se srečal prvič in zadnjič tu, v mrtvašnici.

Radoslav Poljanec
Zagreb

VODNIK ZA LITERARNE EKSURZIJE PO TOLMINSKI

Tolminska je deželica zase, obdana z gorami in le po dolini Soče, Idrijce in Nadiže odprta v svet. Zajema pokrajine Bovško, Kobariško z Breginjskim kotom, Tolminsko kotlino, Baško grapo, spodnji del doline Idrije in Šentviško planoto z delom Cerkljanskega hribovja.

Verjetno je bila Tolminska že v času Karolingov grofija s sedežem na Kozlovem robu. Po oslavitvi frankovske oblasti je tu zavladal oglejski patriarh. Takrat je bilo ozemlje urejeno kot gastaldija na čelu z gastaldom, ki je stanoval v gradu na težko dostopnem Kozlovem robu. Patriarh, ki je prihajal v Tolmin le poleti, si je postavil udoben gradič Dvor nad Tolminko. Po razpadu patriarhove svetne oblasti v začetku 15. stoletja je tolminsko glavarstvo pripadlo goriškim grofom. Ko so leta 1500 izumrli, so se za deželo bojevali Habsburžani in Benečani in jo hudo opustošili. Leta 1509 so zmagali Habsburžani in poslej tu vladali do konca prve svetovne vojne z izjemo kratke francoske vladavine (1809–1813). Med prvo in drugo svetovno vojno je to ozemlje pripadalo Italiji, nato je doseglo narodno osvoboditev v okviru nove Jugoslavije. Kot obmejno področje sedaj ene, sedaj druge države je bilo pogosto prizadeto zaradi vojn, vsekakor najhuje tedaj, ko je po njenem ozemlju tekla soška fronta. Tudi zadnja vojna, ko se je domala vse prebivalstvo vključilo v NOB, je pustila za seboj hude posledice.

Tolminska je znana po mnogih kmečkih puntih, in to leta 1515, 1627, posebno pa 1713, ko so Tolminci spodbudili k uporu Primorsko vse do Devina. Veliko je trpela Tolminska tudi zaradi potresov; potres leta 1348 je opisal France Bevk v zgodovinskem romanu *Črni bratje in sestre*, potres leta 1511 pa Ivan Pregelj v romanu *Plebanus Joannes* in ga povezal s prastaro tolminsko balado o svet noseči ribi Faroniki, ki samo z repom zgane in povzroči potres. Ganljiva je prošnja trepečih ljudi:

*Oh nikarte, riba,
riba Faronika,
zavolj otrok nedolžnih,
zavoljo porodnih žena.*

Leta 1976 so hudi potresni sunki spet prizadeli Tolminsko, k sreči brez človeških žrtev, a s hudo poškodovanimi domovi posebno v Breginjskem kotu in na Kobariškem. Literarni odmev tega strašljivega dogajanja je novela Pavleta Zidarja *Jarc* in poezija tolminskih ljudskih pesnikov in pesnic, objavljena v Potresnem zborniku 1980.

Sedaj pa na pot po Tolminski!

Iz ljubljanske oziroma idrijske smeri vstopimo v tolminsko občino v Daberski grapi blizu Stopnika. Od tu je do Mosta na Soči 20 km, z Mosta v Tolmin 5 km, iz Tolmina do Kobarida 16 km, iz Kobarida v Bovec 22 km; skozi Trento do meje občine na Vršiču pa je še 30 km.

Po dolini Idrijce smo mimo Stopnika kmalu v Dolenji Trebuši, kjer se v Idrijco z leve izliva Trebušnica; le-ta priteka iz 13 km dolge doline Gorenje Trebuše. V tej dolini, dostopni le z osebnimi vozili, je v 18. stoletju zaradi obilja lesa in kremenčevega peska več steklarn izdelovalo zelene steklenice in motno steklo. Med NOB je bil v Gorenji Trebuši ustanovljen IX. korpus, na kar opozarja na Bratuževi gostilni vzdana spominska plošča. V Dolenji Trebuši so na novi kulturni dvorani leta 1984 odkrili spominsko ploščo prvemu te-

čaju primorskih partizanskih učiteljev leta 1944. Od tod je bil doma mladinski pisatelj Vlado Klemenčič.

Peljimo se še nekoliko dalje ob Idrijci navzdol in že smo na Slapu ob Idrijci, v svetu pisatelja Cirila Kosmača (1910–1980). Če želimo obiskati njegovo rojstno hišo, moramo čez Idrijco na drugi breg in potem levo 20 minut iti peš. Vendar je do hiše mogoče priti tudi z osebnim vozilom ali kombijem. Rojstna hiša je pod spomeniškim varstvom in je ohranjena v glavnem taka, kot je že 300 let: pokrita s slamo, s črno vežo in staro izbo s kmečko pečjo in harmonijem, na katerega je igral pisateljev oče, organist in pevovodja. V njej živi pisateljev brat Vladko z družino, treba pa bo hišo prej ali slej spremeniti v spominski muzej. Na hiši so ob 70-letnici rojstva, a že po smrti pisatelja, jeseni 1980 vzdali spominsko ploščo.

Izpred hiše je onstran Idrijce videti Modrijanov travnik, ob katerem je Kosmač v povesti *Pomladni dan* izpovedal svoj odnos do rodne zemlje, svoje pojmovanje domovinske ljubezni:

»Domotožje je čustveni privid domovine. V njem je nekaj sanjskega, pretresujoče lepega in vabljivega. Na tujem me je ta privid zvesto spremljal ter me pretresal; zdramil je v meni marsikaj, verjetno celo slo po pisanju. Zato pa v moj pisateljski svet, ki je naposled spet le svet čustvenih prividov resničnega sveta, sodi tudi Modrijanov travnik – in bo v njem živel kot eden najlepših travnikov . . . Takol Da, zdi se mi, da mali narodi bolj ali vsaj drugače ljubimo svojo domovino, kakor jo ljubijo veliki. Majhna je . . . In ker ne moremo opevati njene prostornosti, opevamo in poveljučujemo njene kotičke, ki pa so polni lepote, kajti lepota je podobna resnici; resnica ne potrebuje debele knjige, da se nam razjasni, lepota ne širnega, brezmejnega prostora, da se razmahne, razbohoti in razcvete. Naj prostranost bobni in poje svojo mogočno pesem, resnična lepota tiho žari . . .«

Ciril, ki je izgubil očeta v Mauthausnu, je želel biti pokopan poleg matere na pokopališču podružne cerkve v Ročah. Ta kraj je pa čisto v drugi smeri: s Slapa se peljemo lahko tudi z avtobusom 2 km po asfaltirani cesti, ki vodi na Planoto. Ker v Ročah avtobusa ni mogoče obrniti, naj tačas, ko si ljudje ogledajo Kosmačev grob, voznik zapelje še 1 km dalje in obrne vozilo. Mimo cerkve z značilnim gotskim portalom in letnico 1550 (leto izida prve slovenske knjige!) pridemo na majhno pokopališče, kjer je skromen pisateljev grob, brez omembe, da je bil Ciril pisatelj – je pa od tu lep pogled po dolini, ki je bila njegov mikrokosmos.

V primeru, da si želimo ogledati tudi Planoto, se peljemo iz Roč naprej, in če na razcepu ceste zavijemo desno, se pripeljemo po 7 km vožnje na Šentviško goro, ki je zelo stara fara. Tu naj bi bil po izročilu doma skladatelj Jakob Gallus, rojen v hiši št. 105 pri Petelinovih. Zares pa je tu živel skladatelj Ivan Laharnar (1866–1944). V cerkvi sv. Vida so ohranjene freske Jerneja iz Loke, naslikane v prvi polovici 16. stoletja; leta 1940 je njeno notranjščino poslikal Tone Kralj in med mučitelji Kristusa upodobil tudi Mussolinija. Hiša pri Lukšu ima ljudske slikarije in sončno uro iz 18. stoletja.

Planota je bila zgodaj poseljena, v prejšnjem stoletju so tu izkopali kip boginje Izide in grobove iz halstatske dobe. Leta 1699 so se farani uprli župniku Bandlju, bratu davkarja Bandlja iz Gorice, in ga izgnali iz fare. Izmed voditeljev punta 1713 sta bila s Planote Gregor Kobal in Andrej Laharnar.

Če na razpotju nad Ročami zavijemo na levo, pridemo po 4 km vožnje na Pečine. Od tu je bil doma prvi popisovalec Planote Jakob Kafol (1820–1864), narodno zavedni duhovnik, ki je prvi v goriškem deželnem zboru govoril v slovenskem jeziku. Pri Črvu imajo usmerjeno kmetijo in kmečki turizem, v vasi pa je tudi obrat tovarne Metallflex iz Tolmina, da imajo ljudje doma zaslužek in ne silijo v svet. Če se peljemo še naprej, pridemo na Ponikve, ki veljajo za največjo in najlepšo vas na Planoti. Tu je ogleda vredna Marijina

cerkev na hribčku nad vasjo; med vojno so jo požgali Nemci in po vojni je bila obnovljena po Plečnikovem načrtu.

Vrnimo se s Planote spet v dolino Idrijce! Po 5 km vožnje s Slapa se pripeljemo pod močnim železniškim viaduktom na Bačo pri Modreju, kjer priteče iz 30 km dolge Baške grape reka Bača v Idrijo. Tu so tudi našli halstatske grobove, bila pa je še mitnica tolminskega gospostva in ohranile so se nekatere mitninske knjige, o katerih je pisal Fran Gestrin. Če si želimo ogledati Baško grapo, tu zavijemo desno. Skozi tesno grapo od leta 1908 vozi tudi železnica skozi mnoge predore in čez mnoge mostove. Vpliv gradnje železnice na prebivalce v grapi je prikazal France Bevk v romanu *Železna kača*.

Po 6 km vožnje pridemo na Knežo, znano iz Pregljevega romana *Zadnji upornik*. S Kneže je bila puntarska družina Goljevih, pa tudi Andrej Smrekar (1868–1913), pesnik, pripovednik in prevajalec med ameriškimi Slovenci. Na puntarske čase spominja tudi hrib Tlaka (913 m) nad vasjo.

S Kneže je levo odcep stare prometne poti čez Ljubinj proti Tolminu, po njej kmalu pridemo v Podmelec. Tu je bila v 6. stoletju langobardska vojaška naselbina. V tem prijaznem kraju sta bila doma pisatelj novel, povesti in romanov (*Človek in pol*, *Pot za razpotjem*) Ivo Šorli (1877–1958) in zapisovalec ljudskih pesmi Ivan Murovec, ki je prvi zapisal pesem o ribi Faroniki.

Od Kneže naprej se cesta nad lesno tovarno dvigne v serpentinah, ki pripelje do napisne table za vas Temljine in kamor je še 1 km makadama. Tu sta bila doma učitelja in zbiratelja ljudskega blaga Josip Kenda (1859–1929) in Ciril Drekonja (1896–1944). Prvi ima spominsko ploščo, drugi pa spominsko mizo. Drekonja je bil ustreljen kot talec, pisal pa je pripovedno prozo (*Listi bele Marjetice*), pedagoške spise in pesmi. Pesem Cokle je slika težkega življenja v teh krajih; v zadnji kitici pravi:

*Šklimp šklomp! udarja železo ob kamen,
dolgi in težki so naši koraki,
na hrbtu bremena, na nogah bremena,
od rojstva do groba pod koši ramena,
šklimp šklomp – na tlaki, na tlaki.*

Dalje po Baški grapi pridemo na Grahovo, kjer so 1978 odkrili spomenik prvemu slovenskemu povojnemu filmu Na svoji zemlji, posnetemu 1948. To je lesena plastika samouka izpod Blegoša Petra Jovanoviča. Z Grahovega vodi desno cesta na Bukovo, kamor so po izročilu pridrli Turki, a jih je zaustavil zvon sv. Lenarta in Žrelo pod vasjo, kjer so se začeli turški konji udirati. Z Bukovega je moč priti po cesti tudi v Bevkovo Zakojco.

Veliko posnetkov iz filma Na svoji zemlji je iz naslednjega kraja ob glavni cesti, iz Koritnice; naj omenim samo tistega, ko so se vaščani-talci sezuli, preden so jih ustrelili. Tu je bil doma slikar in likovni pedagog Ljubo Brovč (1919–1974), ki je v olju upodabljal domače kraje. Napravil je tudi lep osnutek za spomenik padlim sovaščanom v NOB. Ob tem spomeniku je odcep asfaltirane ceste v Rut (7 km) in Grant (8,5 km). Tu sta naselji, kolonizirani v 13. stoletju s Tirolskega, zato imajo hribi okrog nemška imena (Špickogel, Hohkogel itd.), pa tudi veliko priimkov je nemškega izvora (Dakskobler, Loncner, Štendler, Kemperle ipd). Zanimivo je tudi narečje, ki ima en sam glas za c in č, nekaj vmesni glas, ki ga dialektologi označujejo z e; podobno je tudi z glasovoma s in š ter z in ž (slekanje).

V slikoviti vasi Rut je kraj cerkve sv. Lamberta, ki jo je 1898 poslikal slikar Delneri, močna stoletna lipa, pod katero je nekoč rihtar razsojal spore med vaščani. Simbol te samouprave je bil meč z letnico 1414, ki ga zdaj hrani tolminski muzej. Znano je, da se Rut 1713 ni udeležil punta in je zato prejel celo nagrado, vendar se je vse drugače izkazal pod italijansko okupacijo in med NOB. Tu je bil doma, kot nam pove spominska plošča na roj-

stni hiši pri Korošču, tigrovec Simon Kos (1911–1941), ustreljen na Opčinah. Vas je dala še revolucionarja Nikolaja Lončnerja, ki je bil ustreljen kot talec v Begunjah. Spomenik padlim v NOB sredi vasi priča, kako so se Rutarji izkazali v usodnem času.

Če se vrnemo spet na Koritnico in nadaljujemo pot po Baški grapi, pridemo kmalu v kraj z nenavadnim imenom Hudajužna (9 km od Kneže). Ime kraja naj bi po izročilu zakrivilo Turki, ki so domačine presenetili ravno pri južini. Od tu je levo pot v Zakojco (4 km), desno pa v Znojile in Stržišče (povest *Ljudje iz Stržišča* pisateljice Joži Munihi). S Hudajužne je bil Ivan Kokošar (1860–1923), skladatelj in zbiralec ljudskih pesmi z melodijami. Vse to okolje je tudi svet mnogih Bevkovih povesti za odrasle in mladino, nad katerim se gora Kojca (Bevkov Osojnik) kot mogočen trikot vzpenja proti nebu.

Ob koncu doline, 8 km od Hudajužne, je središče Baške grape Podbrdo z znano tekstilno tovarno Bača, urejeno iz nekdanjih italijanskih kasarn. Od tod je bil doma Andrej Munihi (1875–1919), publicist in narodni voditelj v Slovenski Istri. Kraj na južni strani zapira gora Porezen, na severni pa Črna prst (1844 m), ki slovi po svoji bogati planinski flori.

Ker od tu skozi 6 km dolgi železniški predor pod Koblo ali čez prelaz Petrovo Brdo pridemo na Gorenjsko, se vrnimo spet na pot ob Idrijci. Idrijca se 2 km od Bače pri Modreju izliva v Sočo, ob sotočju stoji prastari, slikoviti turistični kraj Most na Soči, ki premore hotel Soča in več gostiln. Zaradi jezua v Podselih za hidrocentralo Dobljar je Soča potopljena v umetnem jezeru, ki je ravno tu najlepše in se v njem čudovito zrcali gorska okolica. V kraju je bilo halstattsko in rimsko naselje, kjer so že pred prvo vojno izkopali prek 5000 grobov. Številne dragocene najdbe bogatijo muzeje na Dunaju in v Trstu. Po zadnji vojni, ko se je kraj širil, so strokovnjaki Goriškega muzeja odkrili ostanke večjega naselja, v njem pa dobro ohranjene temelje halstattske hiše. Odkrili so tudi delno ohranjeno rimsko hišo, ki so jo restavrirali in opremili s pojasnili za obiskovalce. Pri Lovriču se pravi rojstni hiši pisatelja Ivana Preglja (1883–1960). Na hiši je klub starih goriških študentov vzdal spominsko ploščo, na kateri so poleg podatkov o pisatelju vklesani njegovi verzi:

VSE PESMI MOJE TEBE POJÓ,
VSE MISLI MOJE K TEBI GREDÓ,
VSE SOLZE MOJE TEBI TEKÓ
– O DOMOVINA!

Čeprav je Pregelj tu preživel le svojo mladost, je Tolminsko vse življenje nosil v srcu in njegove tolminske snovi (*Plebanus Joannes, Tolminci, Zadnji upornik, Matkova Tina, Thabita kumi*) so umetniško najboljše. V *Otrocih sonca* je zapel svoji ljubljeni Tolminski:

»Tam je košček sveta, tako svojega, da mu ne vem imena. Čudovit svet, sredi med žarkim južnim soncem in senco hladne gorske noči. Prečudno so tam tesne doline. Pobočja hribov vise tako strmo, da bolijo: z južne v severno, z vzhodne v zahodno stran; sama vase, kakor v lijak. Togi slapovi, ki so onemeli v mirno grozotnem dnu, ki je bilo v davnini jezero. Jezero je odteklo, toda vode niso usahnile. Neskončno je tam bogastvo vodá, vrelcev in rose. Kadar pa napolni poletni poldan tihe doline, vonjajo sončni lazi v pohoti, v poltenosti, ki veje iz Rubensovega cvetočega mesa. A samo tri korake za ovinek pojdi, pa boš kakor v mrzli kopeli. Še ni zamrla romanca na tvojih ustnicah, že te je streslo v baladni grozoti.«

Na lepem razglednem kraju ob poti k stari cerkvi sv. Mavra so rojaki postavili Preglju za 100-letnico rojstva lep spomenik, delo akad. kiparja Negovana Nemca. Cerkev sv. Mavra omenja papeževa bula že leta 1192. Na pokopališču ob njej je pokopan in ima ohranjen nagrobni spomenik Pregljev dobrotnik župnik Jožef Fabjan, ki ga je ubila granata v prvi vojni v mostarskem farovžu. Ko so konec 16. stoletja gradili niže v vasi novo cerkev sv. Lucije, po kateri se je kraj dolgo imenoval, je tu delovala verska sekta skakačev. To cerkev je tudi sedaj vredno pogledati zaradi čudovitih fresk Toneta Kralja. Znani so bili mostarski sejmi, kjer so se zbirali tudi taki posebneži, kot jih prikazuje Kosmačev *Tantadruj*.

Pregelj je v *Zgodbah zdravnika Muznika* upodobil sorojaka Antona Muznika (1726–1803), goriškega protomedika, avtorja znanstvenega dela *Clima goritiense*. Od tu je bil narodni heroj Dušan Munih-Darko, po katerem so poimenovali tukajšnjo osemletko. Vugova gostilna pa je rojstni dom pisatelja Saša Vuga (1930), ki iz Pregljevega izročila išče nove izrazne in osnovne razsežnosti.

Z Mosta proti občinskemu sedežu Tolminu pelje cesta ob Soči. Kmalu nas pripelje v Modrej, po potresu lepo obnovljeno vas, od koder je doma pedagoški pisec Benjamin Jurman. Na nasprotni strani Soče so Modrejce ob znožju Bučenice, rojstni kraj prevajalca Homerja profesorja Andreja Kraglja (1853–1904) in prozaista ter urednika Trinkovega koledarja Jožka Kraglja. Na pečini Pod ključem pri Modreju naj bi bil po izročilu obroč, na katerega so priklepali čolne, ko je bilo v Tolminski kotlini še jezero. Ko pa je divja baba zelenih las z veliko plevelnico (motiko) prekopala zajezitev pri Mostu, je jezero odteklo.

Ko cesta zavije okrog Bučenice, se pred nami odpre Soška dolina vse do kobariškega Stola; na Dobravah je pred nami že Tolmin, razgrnjen na terasi od znožja hriba Kozlov rob (428 m) do sotočja Soče in Tolminke. Ozadje mu je prelep venec gora, kot je zapel Alojz Gradnik:

*Ob nogah Kmu, Kuku in Škrbini
se lesketajo v soncu rjavi krovi,
Tolminke jih objemajo bregovi
in Soča teče mimo po ravnini.*

Grad na Kozlovem robu, ki je v razvalinah, pa je stoletja gospodoval tolminskim podložnikom, kot je v *Sholarju iz Trente* zapisal Joža Lovrenčič:

*Tolminski grad – siv jastreb vrhu smrečja –
mogočno z griča po dolini gleda,
ko da oblastno svoje se moči zaveda:
Jaz vladam Sočo in njena porečja!*

Tolmin ima sedaj že okrog 3800 prebivalcev in je po potresu 1976 doživel veliko prenavo. Center mesta je s Trga 1. maja prestavljen na Trg maršala Tita, kjer so zrastle nove stavbe: 2 blagovnici, pošta, banka in avtobusna postaja. Mesto je dobilo še nov šolski center Vojvodina (ime je zaradi finančne pomoči te avtonomne pokrajine ob gradnji), nov dijaški dom in čudovito novo knjižnico Cirila Kosmača, kjer so tudi likovne razstave in druge kulturne prireditve. Poleg prenovljenega hotela Krn je skromen spomenik tolminskemu puntu 1713 z bronasto plastiko Toneta Kralja. Za domom krajevne skupnosti (nekoč grajska kapela) je doprni spomenik Simonu Rutarju, piscu znamenite *Zgodovine Tolminske* iz leta 1882. Napravil ga je kipar Negovan Nemeč.

Ime Tolmin je iz predсловenskih časov (dr. France Bezljaj domneva izhodiščno obliko Talamon). Pod prvotno naseljenim Kozlovim robom so leta 1965 odkrili halstattsko grobišče in v naslednjih letih je Goriški muzej raziskal 458 grobov; del najdb je shranjen v arheološkem oddelku tolminskega muzeja. Prvotno jedro Tolmina je bilo na pomolu med Tolminko in Grapo, kjer so si oglejski patriarhi v 13. stoletju postavili svoj dvorec. Nanj še spominja ledinsko ime Na doru in ostanki grajskega jarka. Ko je grad na Kozlovem robu začel propadati, so v 17. stoletju Coroniniji zgradili nov grad v samem naselju. S starega dela Tolmina, ki so zanj značilne ozke ulice, se širi novi del k podnožju Kozlovega roba in proti Zatoľminu. Industrijski del mesta pa se razvija na poljubinskem polju.

Tolmin je 1820 postal trg in šele leta 1952 mesto. Leta 1862 so tu osnovali prvo Narodno čitalnico na Goriškem, leta 1870 pa organizirali velik ljudski tabor. Med prvo vojno je tekla soška fronta tik ob mestu in je bilo veliko hiš porušenih, izginil pa je tudi bogat grofovski arhiv. Po prvi vojni so prišli Italijani in imeli tu do kapitulacije močan vojaški garnizon, ki je štirikratno presešel število prebivalcev. Slovensko učiteljsiše, ki so ga Italijani

sem premestili iz Gorice, so fašisti kmalu zatrli in se je obnovilo šele po vojni. Njegovo tradicijo sedaj nadaljuje pedagoško usmerjeno izobraževanje v okviru šolskega centra.

Tolminsko narečje je prijetno zvočno s tonemskim poudarkom. Sistem samoglasnikov je pretežno diftongičen: ie (pabiem < povem), uo (puojle < polje), od monoftongov je dolg a (dugá bába < divja baba), vsi drugi samoglasniki so pa kratki. Značilno je popolno akanje in krajšanje samoglasnikov (kása < kosa). Pri samoglasnikih je $\gamma < g$ (γ ar < gor), $b < v$ pred sprednjimi samoglasniki (bína < vino). Mehkonebniki k g h se mehčajo v č j š (čikla < kikla, najié < noge, arejši < orehi). Značilni lokalizmi so npr.: ben, kajt, kuste, tuste itd.

V Tolminu so doma: pisec prvega poskusa tolminske zgodovine in zgodovinske povesti *Zadnji dnevi Ogleja* Alojz Carli-Lukovič (1846–1891), skladatelj opere o hlapcu Jerneju Matija Bravničar (1897–1977), slikar Ivan Čargo (1898–1958), mladinski pisatelj in sestavljevalec osnovnošolskih beril Andrej Šavli (1905), pesnica Ljubka Šorli-Bratuž (1910), kulturna delavka Marta Filli (1926) in pisec moderne slovenske proze Boris Jukič (1947). Daljšo ali krajšo dobo pa so tu živeli politik Karel Lavrič, politik in alpinist Henrik Tuma, pesnik Alojz Gradnik, slikar Rudi Kogej, sedaj tu živita skladatelj Makso Pirnik, avtor partizanske pesmi *Smrt v Brdih*, in geograf ter planinec Hinko Uršič.

Coroninijev grad bo po skorajšnji izselitvi sodišča in geodetske uprave v celoti na voljo muzejski dejavnosti. Začasno so na ogled arheološki, etnografski in NOB oddelek v priltičju. V veži muzeja je spominska plošča kustosinji in raziskovalki tolminskega ljudskega življenja Mariji Rutar (1903–1979). Kot ostanek grajskega parka stoji na Brajdi star tulipovec, ki meri v obsegu kar 4 m. V župni cerkvi Matere božje na Ilovici so v resnici odkrili podzemne prostore, ki spominjajo na kostnico v Pregljevem *Plebanusu*, kjer se je noseči deklici Katrici prežalostno zmešalo. Stara, mogoče najstarejša hiša v Tolminu pri Patentarju pa je bila menda bivališče Plebanusa Joannesa. Na pokopališču je gotška cerkev svetega Urha z romansko ladjo in ostanki fresk; ob njej so prvi sledovi starslovenskih grobov v Zgornjem Posočju.

Tolminski pulti so pomemben motiv v slovenski umetnosti. Alojz Gradnik je v pesniški zbirki *Pot bolesti* objavil cikel 15 sonetov pod skupnim naslovom *Tolminski punt*. France Bevk je prikazal upor 1627 v povesti *Pravica do življenja*, upor 1713 pa Alojzij Remec v povesti *Veliki punt*, Pregelj v romanu *Tolminci* in noveli *Matkova Tina*, Bevk pa v povestih *Iskra pod pepelom* in *Iz iskre požar*. Likovno so puntarsko snov upodobili Ivan Čargo, Tone Kralj, Riko Debenjak in Rudi Kogej, glasbeno pa Ubald Vrabec in Marjan Gabrijelčič. Kavčičev roman *Pustota* in njegova ekranizacija sta tudi povezana s tolminskimi kmečkimi upori.

Tolmin je izhodišče mnogih zaznamovanih poti v gore; priljubljena je 4-urna tura na planino Razor, kjer je prostorna planinska koč. Slikovite so gorske vasi Ljubinj, Tolminske Ravne in Čadrg, kjer še po starem delajo znani tolminski sir.

Lepe so tudi vasi v bližnji okolici Tolmina. V Poljubinju je bil doma arheolog in domoznanec Tomaž Rutar (1807–1877), sedaj pa tam živi ljudska pesnica Pavla Leban. Etnografska značilnost kraja je pisanje verzov na pirhe za prvi maj. Hitro se veča tudi vas Žabče, kjer živi vaška kronistka in pesnica Terezina Skočir. Nad vasjo se dviga 1000 m visoko Tolminski Triglav, mogoče nekoč kraj češčenja slovanskega božanstva.

Za Kozlovim robom je vas Zatoľmin, rojstni kraj prvoborca Franca Šavlija-Medveda (1903–1943), kjer je na rojstni hiši spominska plošča. Izviren spomenik padlim v NOB je zasnoval akad. kipar Marko Pogačnik. Blizu je kanjon Tolminska Korita s 60 m visokim Hudičevim mostom; kanjon je ustvarila reka Tolminka. Malo više ob cesti Zadlaz-Čadrg je Dantejeva jama, v kateri je (zgodovinsko nedokazano) bilo skrivališče velikega italijanskega pesnika. Plošča ob jami pravi, da ga je tu skrival 1219. leta oglejski patriarh Paganò della Torre. Rutar navaja v svoji *Zgodovini* izročilo, da je podnevi sedel v rdeči obleki nad divjo sotesko Korit in v njej iskal navdih za svoj Inferno. Italijanski okupatorji

so Danteja izkoristili za poitalijančevanje teh krajev in mu 1929. leta odkrili v tolminskem parku doprski spomenik, ki je sedaj v tolminskem muzeju. Ta jama je povezana tudi s povedkami o ljudožerski divji babi. – V skriti soteski Zadlaščice je med NOB delovala ciklostilna tehnika KRN. Dostop do tja je mogoč le peš, a je dobro označen.

Iz Zatolmina je peš ali z osebnimi vozili mogoče priti po makadamski cesti v čudovito alpsko dolino Polog, kjer je pod Rdečim robom, prizoriščem hudih bojev med prvo in drugo svetovno vojno, lesena spominska kapela Javorca. V gališkem slogu (pol zidana, pol lesena) secesijsko oblikovana cerkvica ima zunaj naslikane grbe vseh avstrijskih dežel, znotraj pa v hrastov les vžganih 3000 imen padlih avstrijskih vojakov. Nad dolino se vzpenja gora Veliki Bogatin, povezana s povedkami o bajnih zakladih, ki so dale snov Dežmanu za *Zlatoroga*, a tudi Franu Erjavcu za poučno pripoved *Ni vse zlato, kar se sveti*. V Pologu je velika prenovljena planšarija, kjer je mogoče za silo tudi prenočiti. Blizu nje je slovita Pološka jama, v kateri so jamarji namerili že čez 10 km rogov.

Na Ločah ob Tolminki je avstrijsko vojno pokopališče, na Cvetju ob Soči pa nemško iz velike ofenzive novembra 1917, ko se je pri preboju italijanske fronte na Kolovratu prvič izkazal kasnejši nemški maršal Rommel. Na drugi strani Soče, v Volčah, slovi kamnito gotsko kužno znamenje iz 15. stoletja. Poznogotska pokopališka cerkev sv. Danijela z letnico 1505 je bila v prvi vojni hudo poškodovana, freske Jerneja iz Loke pa uničene. Od tu naj bi bila po Preglju doma Matkova Tina, zaročenka puntarskega poveljnika Ivana Gradnika. Tudi slikar Franc Kavčič (1762–1828) je bil od tod in je v Lomnjanovi gostilni naslikal fresko z veselimi pivskimi motivi. Škoda, da so to stavbo po potresu porušili. Iz sosednjega Čiginja je Vladimir Kavčič (1921), ki je kot čevljar odšel v Francijo in postal francoski pesnik Jean Vodaine. V bližini je hrib Mengore (453 m), kjer so se po izročilu pri Marijinem svetišču zbirali puntarski voditelji na posvete. Cerkev je bila med prvo vojno porušena in po vojni na novo zgrajena; poslikala sta jo Tone in Mara Kralj.

Običajna pot iz Tolmina v Kobarid je čez volčanski most na glavno cesto iz Nove Gorice proti Kobaridu in Bovcu. Ker ob tej cesti do Idrskega ni naselij, se lahko peljemo, če hočemo videti več krajev, po malo ožji, a vendar asfaltirani cesti skozi vasi Dolje, Gabrje, Volarje, Kamno, Selišče in Ladra. Na Volarjih je poznogotska cerkev sv. Brica, ki jo je 1475 zidal mojster Andrej iz Loke. Tu bo treba še odkriti njene pobeljene freske. Pomemben vaški praznik je košpar drugo nedeljo v maju, ko je tradicionalni ples v košpah (pastirskih coklah). S Kamnega je uro pešpoti na Vrsno. 2 km od Kamnega proti Ladram je na desni ob cesti hriček sv. Lovrenca (269 m), tam je ob zunanji steni cerkvice grob »goriškega slavčka« Simona Gregorčiča (1844–1906). Kjer od ceste vodi pešpot (10 minut je daleč), se cesta toliko razširi, da avtobus lahko parkira. Na pesnikovem nagrobnem kamnu, delu kiparja Antona Bitežnika iz leta 1908, je relief čolnarja na razburkanem morju, pod njim pa verz iz pesmi *Naš čolnič*:

NAŠ ČOLNIČ POGUBE OTMIMO!

Na dveh bakrenih medaljonih je letnica nesrečne rapalske pogodbe 1920 in verzi iz pesmi *Naša zvezda*:

PRIDI, ZVEZDA NAŠA, PRIDI,
JASNE V NAS UPRI OČI,
NAJ MOJ DOM TE ZOPET VIDI,
ZLATA ZVEZDA SREČNIH DNI!

Od sv. Lovrenca je četrta ure hoje do vasi Smast, kamor tačas, ko smo na obisku pri grobu, voznik lahko prek Ladre zapelje avtobus in nas počaka. Potem se zapeljemo skozi Libušnje na Vrsno (6 km z Ladre, 610 m nadmorske višine). V farni cerkvi sv. Duha na Libušnjem je Groharjeva oltarna slika. Vrsno je vas sredi planinskega raja pod mogočnim

krnskimi pogorjem, rojstni kraj več pomembnih mož. Predvsem je tu pri Pomolču Gregorčičeva rojstna hiša, spremenjena v lep spominski muzej. Na hiši je spominska plošča, odkrita hkrati z nagrobnikom pri sv. Lovrencu; na njej so vklesani verzi:

*Ozidje, ki si zmožno bilo,
Da velepevca si rodilo,
Ti, ako še tako si malo,
Na vek se boš veliko zvalo.*

Za hišo skrbi pesnikova nečakinja, ki je preživela nacistično taborišče, in varuje mnogo stvari, povezanih s pesnikovim življenjem in delom.

Na hribčku pred počitniškim domom Iplasa so 1981 odkrili lep doprski kip Simona Gregorčiča iz bron, delo Jakoba Torkarja; ko tako zre na svojo vas, na slap pod njo in na gore v ozadju, se zdi, da govori verze iz pesmi *Pastir*:

*Oj pašniki sončni, lesovje temno,
vi viri, potoki studeni,
ti slap moj grmeči, ti selo mimó,
pri srcu ko nekaj ste menil*

Prisrčen je spomenik padlim vaščanom v osvobodilnem boju; za vsakega bel kamen z imenom, med kamni pa se vije potoček, simbol premagane smrti. V vasi sta še spominski plošči Antonu Gregorčiču (1852–1925), politiku in organizatorju slovenskega šolstva na Goriškem, in partizanu Francu Šavliju-Medvedu, ki je hudo ranjen pomladi 1943 tu umrl. V duplini nad Gregorčičevim slapom je bila sanitetna postaja št. 7, kjer je zdravil dr. Aleksander Gala-Peter. Ob cesti v vas Krn stoji lesena plastika v spomin tej postaji, kakor jo je zasnoval zdravnik Peter sam. Z Vrsnega je bil doma samouk-portretist Rudi Šturm (1926–1982).

Vas Krn (840 m) je dosegljiva po 4 km vožnje po ozki makadamski cesti le z osebnimi vozili. Razvila se je iz planšarskega naselja in nad njo so še sedaj planšarije Kašina, Kuhinja, Zaslup in Leskoviča sredi sončnih pašnikov po južnem pobočju Krna (2245 m). Pri Mohu je rojstna hiša zgodovinarja, geografa, arheologa in slavista Simona Rutarja (1851–1903), na kar nas opozarja plošča. Na slavističnem področju je skoraj neznan, a je kot slušatelj slavista dr. Gregorja Kreka v Gradcu pridno zbiral domače ljudsko izročilo, raziskoval ljudsko poezijo, pisal razprave o Prešernu, Koseskem in o pisateljih s Primorske. Tudi sam je zlagal pesmi in objavil povest *Miramar*.

Cesta iz Ladre proti Kobaridu pelje prek Soče čez slikoviti Napoleonov most, vendar se ob desnem bregu Soče cesta s tem ne konča, ampak se pri mostu odcepi en krak proti Drežnici. Le-ta se v serpentinah vije po pobočju Volnika in po 6 km vožnje po asfaltirani cesti smo v Drežnici (553 m). Zadaj je mogočno ostenje Krna, za vasjo pa pašniki, od koder izvira znana pastirska: »*Cincin cin Drežnica, kje so kozice?*« V veliki farni cerkvi prireja orgelske koncerte Hubert Bergant. Kraj slovi tudi po svojih starih pustnih običajih in izvirnih lesenih maskah, ki jim pravijo »obličje« in so podobne maskam v Löttschenski dolini v Švici. Od tu so Italijani med prvo vojno naskakovali Krn. Zaradi italijanskega spomenika na vrhu Krna, ki ga je poškodovala strela, so fašisti 23. junija 1922 v Drežnici požgali dve hiši in pretepli vaščane.

Iz Drežnice pelje makadamska cesta v 3 km oddaljene Drežniške Ravne, kjer je cerkev sv. Martina iz leta 1511. Bliže Drežnici, vendar bolj desno, je vas Koseč, kjer velja cerkev sv. Justa za eno najstarejših na Tolminskem. Po arhitekturi spominja na romanske tradicije, freske pa so lep primer poznogotskega slikarstva iz 15. stoletja.

Vrnimo se in se prek Napoleonovega mosta podajmo v Kobarid! Kraj je znan v svetu zaradi italijanskega poraza leta 1917 (Hemingway: *Zbogom orožje* – in film po tem romanul). Ponaša se s staro in bogato zgodovino. Vrh Gradiča, kjer je sedaj kostnica padlih italijan-

skih vojakov v prvi vojni, je bilo prazgodovinsko gradišče, odkrili so tudi več halstattskih grobov. Iz zgodovine je znano vztrajanje Kobaridcev pri poganstvu, kar je dvignilo leta 1331 pravcato križarsko vojsko, ki je prihrumela iz Čedada, posekala lipo in zamašila studenec, ki so ju častili po božje. Vse kaže, da je studenec spet privrel na dan, saj teče izpod Gradiča še danes. Vse to je opisal France Bevk v povesti *Umirajoči bog Triglav*, ki pa je tudi odmev fašističnega divjanja po Kobaridu in Drežnici 1922. leta. Po kapitulaciji Italije 1943 je bil tu 7 tednov sedež partizanske »kobariške republike«. Potres 1976 je hudo poškodoval stare hiše z značilnimi klesanimi okenskimi okviri in nekaj so jih morali do kraja podreti.

Iz Kobarida so bili doma Andrej Gabršček (1864–1938), učitelj, politik in založnik. Zbral in izdal je že pred prvo vojno *Narodne pripovedke iz soških planin* ter obsežno memoarsko prozo *Goriški Slovenci*. Na rojstnem domu ima spominsko ploščo. Josip Pagliaruzzi-Krilan (1859–1885) je bil nadarjeni, a prezgodaj umrli pesnik. Hrabroslav Volarič (1863–1895) pa je bil skladatelj in ima na trgu doprsni spomenik, delo kiparja Borisa Kalina; prvotni spomenik so uničili fašisti leta 1922. Od 1868 do 1873 je tu kaplanoval Simon Gregorčič in s svojim prijateljem Ignacijem Gruntarjem ustanovil Čitalnico. Leta 1959 so mu rojaki na trgu postavili čudovit spomenik, eno zadnjih del kiparja Jakoba Savinška. Od 1872 do 1889 je v Kobaridu učiteljevala Dragojila Milek, pesnica in tajnica Čitalnice, Gregorčičeva »planinska roža«. Veliko obeležij iz NOB v Kobaridu in okolici je delo slikarja in likovnega pedagoga Miloša Volariča (1933).

Kobariško narečje ima ohranjeno prastaro poudarjanje na koncu besed, npr. sestrà, zvezdà, in pa staro sklanjatev kri – krves.

Iz Kobarida pridemo prek Idrskega na Livek po 7 km vožnje po asfaltirani cesti. Na Idrskem sta doma partizanski pisec Ivan Kurinčič-Hajduk in ljudska pesnica Katarina Stres. Livek je do 1814 spadal pod Benečijo, zato tu govorijo že pojoče beneško slovensko narečje. Kot v Benečiji so tudi tu znane povedke o ljudožerskih krivopetah. Zamočvirjeni svet Palud med Livkom in zaselkom Golobi je dal pesniku Antonu Klodiču pobudo za romantični ep *Livško jezero*, ki ga je objavil leta 1912. Okrog smučarske kočee pod Kukom (1243 m) se razvije zimskošportno središče.

Dolina se od Kobarida naprej odpira predvsem proti Breginjskemu kotu in dolini Nadiže. Do obmejnega prehoda Robiča ob Nadiži je 6 km, do Breginja pa 18 km. Namesto po glavni cesti lahko zavijemo iz Kobarida tudi po stranski cesti v Svino, ki slovi po cerkvi sv. Andreja z začetka 16. stoletja s freskami furlanskega slikarja Tannerja. Dalje pridemo v Sužid, kjer je bila ob zadnjem potresu hudo poškodovana cerkev sv. Treh kraljev iz 15. stoletja, ki ima s freskami poslikan prezbiterij. Tu je doma avantgardni pesnik Ivan Volarič-Feo (1948), v hiši pri Donjcu pa se je rodila 1862 Katarina Stres, mati pesnika Srečka Kosovela. Iz Sužida se mimo močvirnega Blata vrnemo spet na glavno cesto pri Starem selu. Tu sta dve prijetni gostišči (pri Franku in Štihu), od tu je tudi odcep ceste, ki pelje v Kot.

Po tej cesti pridemo najprej v Kred, od koder sta bila doma Andrej Čebokli (1890–1923), pripovednik in kritik, ter Joža Lovrenčič (1890–1952), pesnik, pisatelj in prevajalec, avtor slovenskega Fausta: *Sholarja iz Trente*. V knjigi *Gorske pravljice* (1921) je umetniško preoblikoval domače ljudsko izročilo iz proze v verz. Potem se vrstijo vasi Potoki, Borjana (znana po plazovih v hudi zimi 1951/52), Stanovišče, Homec, Sedlo, Breginj, Logje in Robidišče kot najbolj zahodni kraj v naši državi. Vsi ti kraji so zelo trpeli ob potresih 1976, nekateri so močno spremenili svojo podobo, najbolj pa starodavni Breginj, biser beneško-slovenske vaške arhitekture. Sedaj stoji tam novo naselje montažnih hiš, od starega jedra je le še cerkev in podkvasti ambient iz nekaj starih poslopij v njeni bližini. Cerkev sv. Miklavža ima lep poslikan kasetiran strop iz 17. stol. in posebej stoječi zvonik. Iz Breginja sta bila politika in publicista brata Josip (1834–1907) in Nikolaj Tonkli (1844–1902), ki imata tudi spominsko ploščo na novi šoli. Po potresu so namreč s solidarnostno pomočjo

SR Makedonije zgradili novo šolo, ki zato nosi ime po makedonskem revolucionarju Goce Delčevu.

Iz Kobarida ob Soči navzgor se dvignemo najprej nad kotlino, v kateri je skrit slap Kozjak. Ob Soči, ki je tu primerna za kajakaše, kmalu pridemo v Trnovo ob Soči, kjer nas prijetno presenetijo ob obeh straneh ceste postavljeni oleandri. Pot nadaljujemo mimo zapuščenega zaselka Brezovo na Srpenico, kjer je bilo nekoč razširjeno krošnjarstvo, sedaj pa ljudje najdejo kruh v tovarni krede. Od tod je bil doma Anton Melihien (1892–1918), vodja vojaškega upora v Radgoni proti stari Avstriji.

Še 3 km vožnje in že smo na Žagi, vasi ob izlivu reke Učje, ki prihaja iz Benečije. Prebivalci so nekdanj odhajali kot krošnjarji in drvarji po svetu, sedaj pa si služijo kruh v tovarnah na Srpenici ali v Bovcu. Vas je bila razdejana že v prvi vojni, v drugi vojni pa so jo bombardirali Nemci oktobra 1943. Leta 1976 jo je močno porušil potres, a je že obnovljena. Sredi vasi je lep spomenik padlim vaščanom v NOB. V kraju so se rodili narodni heroj Stane Žagar (1896–1942), učitelj, politični delavec in organizator ljudske vstaje na Gorenjskem decembra 1941. Po njem se imenuje nagrada, ki jo vsako leto podelijo zaslužnim prosvetnim delavcem. Potem je bil tu rojen Oskar Hudales (1905–1968), pisec mladinske proze (*Postelja gospoda Fibriha*) in zgodovinskih romanov, pa Anton Ocvirk (1907–1980), univ. profesor, literarni zgodovinar in urednik Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev ter zbirke *Sto romanov*.

Z Žage do Bovca je še 7 km. Peljemo se mimo mogočnega, 100 m visokega slapa Boka proti Bovcu. Na desni vidimo kraj Čezsoča, ki je znan po tigrovcih: Franc Kavš je 1938 pripravljajl atentat na Mussolinija, Ivan Ivančič je bil ustreljen na Opčinah 1941, Ferdo Kravanja je izvajal diverzije po Primorski in Koroški ter padel kot partizan 1944. Etnografske, zgodovinske in druge posebnosti kraja je v rokopisu zbral domačin Hinko Klavara.

Bovec, dolino Koritnice in Trento pa je zajel Viktor Smolej v tretjem delu svojega itinerarija, objavljenega v Jeziku in slovstvu pod naslovom V povirju treh rek.

Janez Dolenc
Šolski center Vojvodina v Tolminu

POMEMBNEJŠA LITERATURA O TOLMINSKI:

1. Berilo o Rutu. Nova Gorica 1972.
2. Bovško berilo. Nova Gorica 1971.
3. Fon Zorko – Uršič Hinko: Dolina Soče. Ljubljana 1982.
4. Gala Aleksander-Peter: Partizanska bolnišnica pod Krnom. Nova Gorica 1978.
5. Gradnik Vladimir: Krvavo Posočje. Trst-Koper 1977.
6. Gregorčičeva rojstna hiša na Vrsnem. Vrso 1966.
7. Krajevni leksikon Slovenije I (Občina Tolmin). Ljubljana 1968.
8. Marušič Branko: Po poteh velikega tolminskega punta. 1. in 2. zvezek. Ljubljana 1976.
9. Marušič Branko: Šentviška planota. Ljubljana 1980.
10. Marušič Branko: Veliki tolminski punt leta 1713. Trst 1973.
11. Marušič Branko in Komac Jaro: Vrsno in Simon Gregorčič. Ljubljana 1973.
12. Močnik Vlado: Baška grapa. Ljubljana 1974.
13. Pagon Andrej-Ogarev: Pri Kobaridu leta 1917. Trst 1972.
14. Potresni zbornik. Tolmin 1980.
15. Rutar Marija: Trentarski muzej. Nova Gorica 1972.
16. Rutar Simon: Zgodovina Tolminskega. Gorica 1882. (Reprint Nova Gorica 1972.)
17. Svolišak Drago: Tolmin. Le necropole de l'âge du fer ancien. Paris 1974.
18. Tolminski zbornik. 1. knjiga 1956, 2. knjiga 1975.
19. Veliki tolminski punt leta 1713. Izbor gradiva. Tolmin 1973.
20. Vodnik ekskurzij po Zgornjem Posočju. Ljubljana 1975.
21. Zgornje Posočje. Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov. Ljubljana 1978.
22. Zupanc Ciril: Zapadno-primorsko okrožje. Tolmin 1973.

TURGENJEV IN SLOVENSKI REALIZEM

Štefan Barbarič, *Turgenjev in slovenski realizem*, Slovenska matica, Ljubljana 1983, 203 str.

Razprava Štefana Barbariča zbuja bralčevo pozornost zaradi mnogih vzrokov. Bralca pritegneta že sama zastavitev teme kot »vprašanja recepcije in odmevanja ruskega realističnega pisatelja Ivana S. Turgenjeva v obdobju slovenskega realizma« in tudi literarnozgodovinsko upravičena osredotočenost razpravljanja na obdobje med letoma 1869 /prvi prevod in prvi informativni članek o Turgenjevu, op. A. S./ in 1895 /smrt Celestina, najvidnejšega popularizatorja realizma in Turgenjeva pri nas, nastop mlade generacije/. Bralčevo zanimanje za Barbaričevo knjigo poživlja tudi v izhodišču ustrezna komparativna metoda, ki jo raziskovalec navezuje predvsem na tradicijo »hrvatske literarne znanosti /A. Barac, J. Badalić, A. Flaker/, a jo opira tudi na slovensko /I. Prijatelj, A. Ocvirk/, slovensko /D. Đurišin/ in širšo evropsko literarno tradicijo /Van Thiegem, Emil Staiger, Cl. Pichois, A. M. Rousseau idr./. Pri tem je za razpravljanje Štefana Barbariča odločilno, da to naravno v smeri razkrivanja specifičnosti recepcije in odmevanja I. S. Turgenjeva pri Slovencih, ko si zastavi kot temeljno vprašanje, »zakaj in kako da so Turgenjeva na Slovenskem usvojili ravno kot pisca Lovčevih zapiskov, Očetov in sinov in Pesmi v prozi, veliko manj ali pa sploh ne kot pisca Rudina, Predvečerja ali Dima«. Barbarič izoblikuje na ta način dovolj trdno literarnozgodovinsko in teoretsko osnovo, ki omogoči, da »proces včlenjanja Turgenjeva v slovenski literarni prostor« in vprašanje, »kako se je ob njem /Turgenjevu, op. A. S./ oblikovala naša književna kultura«, raziše tako z literarnozgodovinskih vidikov /v poglavjih: *Turgenjev v slovenskih prevodih*, *Publicistični odmev in kritika*, *Literarne zveze in vzporednice*/ kot s teoretskega vidika, ki se uveljavi posebno v četrtem, zaključnem poglavju /*Literarnoteoretske perspektive*/.

Najpomembnejša odlika Barbaričeve knjige je njena historična natančnost in točnost. Štefan Barbarič je tako, lahko bi rekli, dokončno potrdil leto 1869 kot leto, ko je bil objavljen prvi slovenski prevod iz Turgenjeva, in temu podatku dodal celoten seznam in pregled vseh slovenskih prevodov Turgenjeva od začetkov pa do osemdesetih let, ki da »pomenijo najvišji vzpon zanimanja za Turgenjeva pri Slovencih«. Barbaričeva obravnava slovenskih prevodov iz Turgenjeva ima tudi druge razsežnosti. Raziskovalec tako s tematskega kot deloma tudi idejnega vidika primerja slovensko prevajanje s podobnim prevajanjem pri Hrvatih in Srbih, ustavlja se pri sočasnih slovenski prevajalski kritiki in se tudi sam loteva vrednotenja in deloma celo klasifikacije prevodov. Njegov zaključek, da pregled prevajanja iz Turgenjeva pri Slovencih razodeva dokaj ugodno bilanco – »bolj /.../ po visokem številu prevodov« in »manj po višini jezikovnega prevoda«, je nesporen, manjka mu le izčrpnost in petološko bolj utemeljena kritika prevodov, ki bi zmogla v skladu s sodobno teorijo prevajanja nakazati konkretna »jezikovnoizrazna sredstva«, ki bi utegnili vplivati na stil in poetiko slovenskega leposlovja in morda celo na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Pavšalna trditve: »Že prevodi opisov narave so terjali nemajhne napore, enako portretiranje oseb, dialog ipd.« nam ne pove mnogo. Avtor bi morda tudi tu dosegel boljše rezultate, če bi v večji meri upošteval t. i. strukturalni postopek oziroma strukturalno analizo, ki jo po zgledu Aleksandra Flakerja razlaga in uveljavlja v tretjem poglavju svoje knjige /*Literarne zveze in vzporednice*/.

Barbaričevo raziskovanje literarnih zvez in vzporednic med I. S. Turgenjevom in slovenskim realističnim literarnim ustvarjanjem temelji na stvarni obravnavi literarnih prvin in postopkov, na obravnavi motivov, tem, kompozicijskih in stilnih sorodnosti /dialogi, detajl, funkcioniranje pokrajinskih slik itd. /in na določanju »idejnovsebinskih zvez«, ki naj bi razkrilo, »ali obstaja morebiti bližnja zveza med antropologijo tujega in antropologijo našega pisca, katere so podobnosti in različnosti v idejnih zasnovah, v mislih in celotni miselnosti, v psiholoških detajlih, glede povprečnosti in prereznosti /tipičnosti/ ali polariziranosti karakterjev ipd.« Barbariču uspe, da revidira, dopolni in preseže dosežke /večinoma bolj parcialne/ raziskave na tem področju I. Prijatelja, A. Slodnjaka, A. Ocvirka, M. Boršnika in drugih in da na novo osvetli in celo kot prvi pokaže na zveze in vzporednice med ustvarjanjem Kersnika, Dolenca, Stareta, Podlimbarskega, Detele, Gestrina, Meška in umetnostjo I. S.

Turgenjeva. Pri teh raziskavah moti samo to, da ne opredeli dovolj jasno strukturnih ravni analize in da se omeji predvsem na semantiko ter deloma pragmatiko kompozicijske zgradbe, zapostavlja in celo opušta pa sintagmatiko. Kljub tej pripombi je treba zapisati, da Štefan Barbarič na temelju stvarne analize zvez in vzporednic ter rezultatov, ki mu jih je dal kritični prikaz obravnavanaj Turgenjeva v slovenski publicistiki in literarni kritiki /od F. Celestina do Štreklja in Ivana Cankarja/, dospe do spodbudne sinteze, ki jo razgrinja sklepno poglavje razprave – *Literarnoteoretske perspektive*.

Za pričujoči prikaz Barbaričeve razprave je najbolj spodbudna avtorjeva ugotovitev, da si »literarna veda v svoji razviti fazi nujno ustvarja kritičen odnos do estetskih teorij in teoremov« in da »od njih sprejema toliko in tisto, kar ji omogoča globlje prodore in razširja poglede, nikakor pa se jim a priori ne podaja«. – Barbariču je uspelo, da je z ideološko neobremenjeno in literarnozgodovinsko stvarno raziskavo napisal delo, ki po eni strani omogoča nadaljnje raziskovanje mesta in vloge I. S. Turgenjeva v razvoju slovenske literature in kulture, po drugi strani pa spodbuja in opozarja na številne naloge, katerih rešitev zahteva sodobno primerjalno raziskovanje odnosov in sodnosov med slovensko in rusko literaturo.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

KNJIŽNI JEZIK

Časopis za jezikoslovje *Knjižni jezik* (Književni jezik), ki ga izdaja Inštitut za jezik in književnost v Sarajevu, pri njegovi pripravi pa sodeluje tudi Oddelek za južnoslovanske jezike sarajevske Filozofske fakultete, je edini jezikoslovni časopis v BiH. Tako kot prvi bosansko-hercegovski jezikoslovni časopis *Vprašanja sodobnega knjižnega jezika* (Pitanja savremenog književnog jezika, 1949–1957), je tudi *Knjižni jezik* (izhaja od leta 1972) univerzalno lingvistično glasilo. Čeprav je njegova koncepcija naravnana zlasti v obravnavo treh za srbohrvatistiko prioritarnih tematskih področij (teorija nastanka, razvoja in bistva knjižnih jezikov, obravnava knjižnega jezika v srbohrvaškem jezikoslovlju, zgodovinski vidiki pri proučevanju srbohrvaškega knjižnega jezika), mora hkrati posegati še v problematiko, ki zadeva dvig jezikovne kulture, skrb za čistost in pravilnost knjižnega jezika, vprašanje rabe jezika v šoli in sredstvih javnega sporočanja, ocene pomembnejše domače in tuje jezikoslovne literature in obveščanje o jezikoslovnih srečanjih pri nas in na tujem. Naštetá tematska področja so obravnavana v treh rubrikah: Razprave in članki, Jezik v praksi, Zapiski in poročila. Oglejmo si posamezne številke:

1. *Knjižni jezik, 1984, 1* je vsebinsko zelo enotno koncipiran, skoro v celoti je posvečen skladnji. Tako Vlado Sučić v razpravi *Osnovni slovnični morfem za prepoznavanje preddobnega dejanja časovnega odvisnika v francoskem in srbohrvaškem jeziku* primerja franc. veznik *après que* s srhb. nakon što, pošto. Avtorju je dejanje časovnega odvisnika preddobno oz. zadobno glede na to, ali je uresničeno pred dejanjem (stanjem, potekom) glavnega/nadrednega stavka ali po njem. Tako avtorjevo stališče je novost v francoski sintaktični literaturi, saj je tu običajna delitev veznikov na preddobne ali zadobne glede na časovni položaj dejanja (stanja, poteka) glavnega/nadrednega stavka. Ker je razprava pisana s stališča francoskega jezika (avtor je romanist), je v nadaljevanju natančneje opredeljen veznik *après que*. Obsežno ponazarjalno gradivo je iz francoskega in srbohrvaškega leposlovja (Andrić, Krleža, Camus, Proust, Stendahl).

V razpravi *O veelniku v sodobnem srbohrvaškem jeziku* Sreto Tanasić na osnovi analize rabe veelnika v proznih delih sodobnih srbohrvaških piscev pokaže nekatere lastnosti te glagolske oblike:

1. Glagoli *gaditi se, ticati se, svidati se, dogadati se, boljeti, zanimati* (spisek ni popoln) se ne morejo rabiti kot veelniki zaradi svojih besedoslovno pomenoslovnih lastnosti.
2. Glagoli *moči, morati, htjeti, smjeti, umjeti, trebati* tvorijo veelnik z drugimi glagolskimi oblikami (npr. *sedanjik*).

3. Trdilni velebnik je pogostejši od zanikanega. Razlog je v možnosti, da se pomen, ki ga izraža zanikani velebnik, lahko izrazi še na druge načine (s trdilnim velebnikom, s sedanjikom glagolov moči, morati, smjeti, lahko tudi s pomeni nekaterih glagolov, npr. prekiniti, zabranjivati).

4. Pogostejša je raba prostega zanikanega velebnika (npr. ne boj se) kot opisnega zanikanega velebnika (1 tip: nemoj + nedoločnik, 2 tip: nemoj + da + sedanjik). Avtor opaža začetek v delitvi rabe prostega in opisnega zanikanega velebnika, kajti opisni zanikani velebnik naj bi pogosteje izražal omiljeno prepoved, prosti zanikani velebnik pa strožjo/strogo prepoved.

V rubriki Jezik v praksi je objavljena daljša študija Sava Pujića Terminološke dvojnosti v osnovnošolskih učbenikih prirodoписа in njihovo odražanje v učenčevem spominu. To je analiza glasoslovnih, oblikoslovnih, skladdenjskih in besedoslovnih sopomenskih poimenovanj iz prirodopisnih osnovnošolskih učbenikov, napisanih pred približno desetimi leti. Leta 1971 je bil v Sarajevu Simpozij o jezikovni strpnosti in eden od sklepov je bila zahteva po uvajanju sinonimnih strokovnih terminov v učne knjige na področju BiH, ker bo na ta način omogočeno učencem vseh stopenj lažje razumevanje srbohrvaške strokovne literature. Tudi pisci prirodopisnih učbenikov so ta sklep upoštevali. Hkrati pa je ta študija ocena testiranja, ki naj bi pokazalo stopnjo znanja sopomenskih poimenovanj pri učencih na zaključku osnovnošolskega šolanja. Rezultati testiranja so pokazali, da obvladovanje večjega števila terminoloških enot zahteva dodaten napor učencev, in bi gotovo bili boljši, če bi avtorji učbenikov pri uvajanju sopomenskih poimenovanj upoštevali naslednja merila:

1. Učenci naj aktivno obvladajo po eno poimenovanje za vsak pojem ali predmet.
2. Učbenik naj ob poimenovanju, ki je najbolj v rabi v BiH, upošteva tako sopomenko, ki prevladuje vsaj v eni republiki na srbohrvaškem jezikovnem območju (npr. riža-pirinač, mrkva-šargarepa).
3. Pri uvajanju sopomenk naj se avtor izogiba narečnim, zastarelim, starinskim in metaforičnim poimenovanjem.
4. Nepotrebno je uvajanje veččlenskih sinonimnih poimenovanj (npr. nektar-slatki sok-slatka tečnost-medni sok-cvjetni sok), avtor naj rabi dvočlensko.
5. Uvajanje terminoloških sopomenk naj bo postopno. Učenci nižjih razredov naj spoznavajo poimenovanja, znana iz splošno rabljenega besedja (npr. hljeb-kruh, lijeha-gredica), v višjih razredih pa naj se dodajajo manj znane, neznane in ozko strokovne terminološke enote (npr. mrkva-šargarepa, karfiol-cvjetača, malokrvnost-anemija). V rubriki Zapiski in poročila poročila Jasmina Grkovića o študiji Lászlá Deszöja Typological studies in old serbo-croatian syntax (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982), Aleksander Đukić o knjigi Aleksandra Perića Savremena nauka o jeziku – generativna sintaksa i semantika (Svetozar Marković, Beograd 1983), Darija Gabrić-Bagarić o razpravi Milana Mogaša in Josipa Vončine Salo debeloga jera libo azbukoprotres Save Mrkalja (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 58, Zagreb, 1983).

2. *Knjižni jezik, 1984, 2* – V rubriki Razprave in članki piše Snežana Bilbija o Anaforičnih možnostih nekaterih jezikoslovnih sredstev v sodobnem srbohrvaškem jeziku. Avtorica jezikovna sredstva, ki ponavljajo pomene ali pa spominjajo na vsebino predhodnega sobesedila, deli na glasoslovno uresničene in glasoslovno neuresničene oblike (proforms, null proforms). V nadaljevanju so podana glasoslovno uresničena anaforična sredstva (edn. in množ. os. zaimki za 3. os., kazalni zaimek to, prislov tako, zveza glagola učiniti/uraditi + to/tako/isto) in glasoslovno neuresničena (eliptična in neeliptična) anaforična sredstva in dodani načini izražanja anaforičnih funkcij, kar je ponazorjeno z zgledi iz sodobnega srbohrvaškega knjižnega jezika.

Stanimir Rakić v razpravi Razdelitev sklanjatev in pogoji končne nezvenečnosti v srbohrvaškem jeziku predvideva, da obstaja zveza med zvenečnostjo končnega soglasnika in delitvijo sklanjatev ter odgovarjajočih spolov v srbohrvaščini. Avtor formuliira tudi pravilo končne izgube zvenečnosti, ki bi bila posebej uporabna pri klasifikaciji prevzetih besed.

V razpravi Pripovedna funkcija aorista v književnem delu Izaka Samokovlje analizira Stevan Stefanović pogostost rabe tega glagolskega časa (najpogostejša je njegova raba v besedilih, nastalih med leti 1927 in 1929), njegov pomen (poveden), funkcijo (dinamizira besedilo, povečuje živost pripovedovanja in ekspresivnost povedanega), način rabe (stoji v nizu, ne posamič), aorist v zvezi (pogosto s predlogi, kar povečuje dinamičnost, živost) in rabo aorista glede na glagolski vid (avtor je evidencial samo nedovršnike smjeti, znati, zapomagati, pisati, moči, htjeti in dvidovski biti, čuti, kazati) v tem času, ker pač aorist navadno tvorijo nedoločniške osnove dovršnikov).

V rubriki Jezik v praksi je Milivoje Minović v članku Izbira slovnične teorije za potrebe pouka kritičen do načrta skupnih programskih osnov za pouk maternega jezika in književnosti v osnovnem in srednjem usmerjenem izobraževanju v SFRJ, Danko Šipka pa piše O pisanju anglistov rock and roll in rent a car v srbohrvaškem jeziku; zavzema se za popolno govorno in pisno udomačitev obeh prevzetih besed.

V Zapiskih in poročilih ocenjuje Miloš Okuka monografijo Marije Dejanove Funkcionalni razvoj nedoločnika v srbohrvaškem jeziku (v primerjavi z bolgarščino), Nevenka Gošić poroča z znanstvenega srečanja o zgodovinski dialektologiji, Jasna Hadimejić pa o peti jugoslovanski onomastični konferenci.

3. *Knjižni jezik, 1984, 3* – prinaša razprave z znanstvenega srečanja Jezik in nacionalni odnosi, ki je bil 26. in 27. aprila v Sarajevu. Ranko Bugarski v razpravi Jezik in narod piše o ideološki, zgodovinski in teoretični povezanosti jezika in naroda in meni, da so zveze jezika in naroda v zgodovinskem razvoju različne, ker so odvisne od številnih dejavnikov, vplivov, razvojev. Zato ni univerzalnega obrazca za ta odnos, vsak primer zahteva razlago v svojem enkratnem zgodovinskem in družbenem sobesedilu. Asim Peco v razpravi Naš jezik in njegovo ime piše o nastanku in razvoju poimenovanja srbohrvaški jezik. Josip Baotić se v razpravi Srbohrvaški knjižni jezik, norma in variante kritično opredeljuje do še vedno prisotnega teoretičnega gledanja na srbohrvaški knjižni jezik kot na jezik, ki je na stopnji abstrakcije le en sam, medtem ko v praksi deluje kot dve varianti, ki imata vsaka zase lastnosti knjižnega jezika. Avtor je nasprotno mnenja, da je srbohrvaški jezik knjižni jezik štirih socialno-kulturnih skupnosti, ki ga označuje enakost v različnosti (dve abecedi, dva izgovora, bogato razvita sinonimija) in da je osnovni princip norme knjižnega jezika, kjer uporabniki izbirajo med jezikovnimi sredstvi, princip elastične stabilnosti. V razpravi O sistemu in normi v knjižnem jeziku Vladimir Anić ugotavlja, da so se pri normiranju srbohrvaškega knjižnega jezika ob konkretnem rezultatu (ustaljen, stabilen, normiran jezik) tudi minimalizirali jezikovni problemi, se mešali tipi znanja in so se pokazale pomanjkljivosti v razumevanju knjižnega jezika.

Drago Čupić je v svojem prispevku Srbohrvaška knjižnojezikovna norma in njen družbeni kontekst mnenja, da je potreben nov skupni srbohrvaški oz. hrvaškosrbski pravopis, ker je stari iz leta 1960 zastarel in ne razrešuje dovolj uspešno nekaterih sklopov jezikovnih problemov (transkripcija prevzetih besed, zlasti lastnih imen; raba velike začetnice v različnih poimenovanjih), na tudi zato, ker srbohrvaški knjižni jezik ne spada med tiste jezike, ki vprašanj jezika ne rešujejo s pravopisi, ker imajo dovolj druge normativne literature. Podobno tudi Branislav Brborić v besedilu Srbohrvaški knjižni jezik v luči ustavnopravnih in sociolingvističnih opredelitev piše o potrebi po skupnih priročnikih in normiranju, skupnem imenu in skupnih telesih, ki naj bi reševala tekoča vprašanja srh. knjižnega jezika. Miloš Okuka v razpravi Jezikovna politika in njeno izražanje pri nas razmišlja o potrebi po zavestnem delovanju na jezik in na jezikovno rabo vseh dejavnikov družbe in ugotavlja, da še ni izoblikovana natančnejše določena jezikovna politika v okviru celotne srbohrvaške jezikovne skupnosti, čeprav se v novejšem času počasi oblikujejo sociolingvistični pogoji za medsebojno dogovarjanje, razumevanje in strpnost. V razpravi Srbohrvaške jezikovne variante in pouk meni Milorad Dešić, da bi bilo potrebno dati v učnih programih za osnovne in srednje šole primeren prostor variantam in izoblikovati didaktično-metodična navodila, ki naj odredjajo, kako naj se ta programska zahteva uresničuje pri pouku in kako naj se pišejo učbeniki. Avtor opaza, da je gradivo, na osnovi katerega učenec spoznava drugo varianto, le umetnostni jezik, upoštevatvi pa bi bilo treba tudi praktično sporazumevalni in publicistični jezik.

4. *Knjižni jezik, 1984, 4* – Začenja se z razpravo Srdana Jankovića Narod in knjižnojezikovna varianta, v kateri avtor najprej poda definicijo knjižnojezikovne variante Dalibora Brozovića (Variante so prilagoditev knjižnega jezika tradiciji in sodobnim potrebam narodov, opredeljenih kot socialno-etnične tvorbe. Zato se variante po pravilu pojavljajo v vseh narodnostno neenotnih knjižnih jezikih, Standardni jezik, Zgb. 1970, 35), ki je bila oblikovana v času, ko je bil fenomen knjižnojezikovne variantnosti šele v začetni fazi proučevanja. Od takrat pa so sociolingvistična proučevanja zajela številne zelo raznolike pojavne oblike knjižnojezikovne variantnosti (npr. variante francoskega knjižnega jezika v Evropi, Kanadi in bivših francoskih kolonijah, variante angleškega jezika v Vel. Britaniji in ZDA, švicarska in avstrijska varianta nemškega knjižnega jezika ter proces nastajanja dveh variant nemškega knjižnega jezika v obeh Nemčijah, primer srbohrvaškega jezika, ki je knjižni jezik štirih narodov v okviru ene države v štirih različnih socialno-kulturnih okoljih ter nasprotno primer narodnostno enotne Norveške z dvema knjižnima jezikoma) in zato avtor meni, da so osnovni dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje knjižnojezikovnih variant razprostranjenost knjižnega jezika na

strnjenem ali nestrnjenem ozemlju, strukturiranost posameznega sociokulturnega okolja glede na narodnostno sestavo (enotna, neenotna) ter zgodovinski, kulturni in gospodarski razvoj in potrebe ter perspektive razvoja. Avtor svoje teoretične poglede na knjižnojezikovne variante podpira z rezultati novejših sovjetskih sociolingvističnih raziskav, zlasti upošteva kijevski krog. Bogdan L. Dabić v razpravi Privativni predponi ne- in bez- v slovanskih jezikih proučuje besedotvorno funkcijo členka ne in predloga brez v starocerkenoslovanskem, ruskem, srbohrvaškem, češkem in poljskem jeziku. V razpravi Turcizmi v funkciji imenovanja oseb v Dervišu in smrti in Mostu na Drini avtorica Remzija Hadžiefendić proučuje, kako I. Andrić in M. Selimović odvisno od pripovedne tehnike (zlasti pripovedne točke gledanja) uresničujeta poimenovanje oseb s turcizmi v obeh zdaj že klasičnih jugoslovanskih romanih. Ker je pripovedna točka gledanja obeh piscev različna (v Selimovičevem romanu je v središču derviš Ahmed Nurudin in je roman subjektivna drama, intimni zapis v prvi osebi, v Mostu na Drini pa je pripovedovalec oseba zunaj književnoumetniškega sveta, vsevidni in vsevedni opazovalec, opisovalec, kronist življenja ob Drini (Višegrad) in njenega mosta, je tudi poimenovanje oseb z imeni orientalskega izvora različno. Meša Selimović poimenuje svoje osebe s starimi, večinoma zastarelimi turcizmi (svet njegovega romana je muslimansko naselje v davnih časih) na več načinov. Z osebnimi imeni poimenuje glavnega junaka Ahmeda Nurudina in ljudi iz njegovega intimnega kroga, oblast, upravo in obrobne osebe pa z nazivi ali poklici, odvisno od tega, v kakšnem odnosu so do derviša oz. do nekoga, ki je v vlogi imenodajalca. Svet Mosta na Drini ni narodnostno enoten, tu živijo Židi, Srbi, Hrvati, »Cigani«, Čehi, Muslimani, Poljaki, Nemci, Madžari in so turcizmi zaradi narodnostne nemonolitnosti nacionalni signal. Andrić imenuje Muslimane glede na model kulturnega okolja, to je glede na njihov socialni izvor in glede na njihov položaj v hierarhiji Višegrada na več načinov, z narodnimi imeni, vzdevki, skrajšanimi imeni, nazivi, poklici, imenom in priimkom. Razprava Oblike sedanjika v jeziku Joanikija Pamučine je analiza rabe oblik sedanjega časa, kjer avtor razprave Ibrahim Čedić zapaža, da je sistem sedanjških oblik v Pamučinovem jeziku oblikovan pod vplivom rodnega narečja (vzhodnohercegovsko). V tem je J. Pamučina naslednik Vukovih idej, ki narodni jezik v funkciji knjižnega proglašajo za edini vzor.

V rubriki Jezik v praksi v članku Sklanjatev samostalnikov tipa loto in judo Danko Šipka ugotavlja, da so pri obeh prevzetih besedah kolebanja v rabi sklanjatvenih oblik. Čeprav normativni priročniki odrejajo, da loto in judo enako kot druge prevzete besede na kratki končni nenaglašeni-o v ednin-skem imenovalniku to imenovalniško končnico izgubita in jo nadomestita z odgovarjajočimi sklon-skimi končnicami (loto – lōta, judo – jūda : noktúrno – noktúrna), se v sredstvih javnega obveščanja rabijo oblike z ohranjenim končnim -o iz imenovalnika ednine (loto – lotoa, judo – judoa po tipu biró – biróa s končnim naglašanim -o, sl. biró – birója).

V rubriki Zapiski in poročila poroča Vlado Sučić o Slovnici sodobnega francoskega jezika (avtor Marko Papić, izdal Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1984), Ljiljana Stancić pa oceni Zgodbe o oblikah besed (avtor Miloš Okuka, izdal Zavod za udžbenike, Svjetlost, Sarajevo, 1984).

Jasna Honzak-Jahić
Filozofska fakulteta v Sarajevu

POUK SLOVENSKEGA JEZIKA IN KNJIŽEVNOSTI V SREDNJEM USMERJENEM IZOBRAŽEVANJU

(Nova Gorica, 3. 10. 1985)

Zasedanje je vodilo delovno predsedstvo v sestavi: Z. Jan, M. Štrancar, B. Krakar.

1. J. Dular je predstavil učbenik Slovenski jezik 4, ki je pred izidom.
2. Z. Božič je prebral svoj referat Slovenščina, šolstvo in slovenstvo.
3. J. Dular je poročal o rezultatih ankete, ki jo je med učitelji slovenščine v usmerjenem izobraževanju izvedlo Slavistično društvo (prim. lanskoletni JiS, poročilo Vlaste Luštrek).
4. S. Šimenc je poročal o rezultatih, ki jih je na svojo anketo dobila predmetna evalvacijska komisija Zavoda SRS za šolstvo. Njeni rezultati se ujemajo z rezultati ankete SDS. Bistvena zahteva je povečanje števila ur na 4 tedensko. Usklajevanje zdaj prevzema osrednja evalvacijska komisija.
5. P. Kolšek je dal nekaj pojasnil v zvezi z osnutkom popravljenega učnega načrta za pouk književnosti.
6. B. Krakar je pojasnila osnutek popravljenega učnega načrta za pouk jezika v usmerjenem izobraževanju.

V razpravi so sodelovali: B. Pogorelec, M. Jelen, J. Toporišič, A. Skaza, B. Paternu, R. Kirn, T. Korošec, J. Dular in drugi. Po njej so se izoblikovali naslednji *sklepi*:

1. Referat Z. Božiča naj se objavi v sredstvih javnega obveščanja. Načelno ga SDS lahko sprejme kot temeljno delovno usmeritev v prihodnjem letu.
2. Podpiramo uvedbo predmeta Kultura pisnega in ustnega izražanja za vse bodoče učitelje.
3. Predlagamo, naj se 8. člen Zakona o usmerjenem izobraževanju dopolni z določilom, naj bi vsi učitelji, ki učijo na slovenskih šolah, predložili dokazila o znanju slovenskega jezika.
4. Učne programe in njihove spremembe je potrebno temeljito premisliti, poskrbeti tudi za njihovo diferenciacijo glede na stopnje in usmeritve izobraževanja. Treba bo tudi omogočiti sistematično izobraževanje strokovnjakov praktikov za pisanje učbenikov.
5. Temeljna pa ostaja zahteva po povečanem številu ur slovenščine v srednjem usmerjenem izobraževanju. Potrebne so 4 ure tedensko, če naj se izboljša kvaliteta pouka in uresničijo široko zastavljene vzgojnoizobraževalne smotri tega predmeta.

Zapisała:

Boža Krakar-Vogel

STALIŠČA METODIČNE SEKCIJE, KI SO SE IZOBLIKOVALA NA KONGRESU ZVEZE SLAVISTIČNIH DRUŠTEV JUGOSLAVIJE V SARAJEVU 18. 10. 1985

1. V pedagoških pristopih v pouku materinščine je veliko tradicionalizma. Pouk je treba posodobiti, zato je treba učiteljem omogočiti več izpopolnjevanja.
2. Didaktiki jezika in književnosti je treba omogočiti poln strokovni razvoj na vseh pedagoških fakultetah. Biti mora samostojna raziskovalna in pedagoška smer, ne pa odvisna od literarne ali jezikoslovne znanosti kot njun privesek.

3. Učitelji srbohrvaščine niso usposobljeni za poučevanje slovenščine oz. makedonščine. Zato tega pouka v praksi ni. Treba je torej okrepiti študij teh dveh jezikov na filoloških fakultetah.
4. Pouk jezika je zapostavljen tako v srednjih šolah kot na univerzitetni ravni, zato mu je treba posvetiti bistveno več pozornosti.
5. Pouk materinščine v srednjem usmerjenem izobraževanju nima ustreznega mesta. Opazni so še nadaljnji poskusi odtrivanja tega predmeta med manj pomembne. To zmanjševanje njegove pomembnosti je treba takoj preprečiti in mu omogočiti zadosti veliko število ur.
6. Posebna pozornost naj velja pouku materinščine v dvojezičnih okoljih, med zdomci in drugod. Ta pouk naj izvajajo le za to usposobljeni učitelji, ne pa drugi profili z neustrezno strokovno in pedagoško izobrazbo.
7. Treba je izboljšati položaj učitelja materinščine in mu omogočiti ustrezne pogoje za delo z zmanjšanjem učne obveznosti.
8. Ta stališča je treba posredovati vsem republiškim organom in organizacijam ter društvom, ki se ukvarjajo z organizacijo pouka materinščine. Ti naj jih upoštevajo pri delovnih programih.

Zapisala: *Boža Krakar-Vogel*

Knjižne novosti

NEKAJ NOVOSTI KNJIŽNICE ODDELKA ZA SLOVANSKE JEZIKE IN KNJIŽEVNOSTI FILOZOFSKE FAKULTETE V LJUBLJANI

- Antologia poezji dziecięcej. Wybr. i oprac. Jerzy Cieślowski. Wyd. 2. Wrocław 1983. – Pol 209/I, 233
- Antologija ukraïns'koï poezii v šesti tomah. Kiïv 1984. Tom 2: Ukraïns'ka dožovtneva poezija. Tвори poetiv XIX st.; tom 3: Ukraïns'ka dožovtneva poezija. Tтвори poetiv XIX – počatku XX st. – Ukr 144
- Berghorn, Gregor: Untersuchungen zum Verbum finitum im altbulgarischen Šestodnev des Exarchen Johannes. Würzburg 1983. – Phil II 2528
- Chaloupka, Otakar: Systém literární výchovy a jeho perspektivy. Praha 1984. – Var II 542
- Černov, Valerij A.: Russkij jazyk v XVIII veke. Morfologija. Krasnojarsk 1984. – Phil I 572
- Dialektografija ruskogo jazyka. Moskva 1985. – Phil II 2516
- Dmitrenko, Svetlana N.: Fonemy ruskogo jazyka. Sočetaemost' i funkcional'naja nagruzka. Moskva 1985. – Phil II 2517
- Dobrzyńska, Tereza: Metafora. Wrocław 1984. – Lit hist II 1047/II, 4, 1
- Eco, Umberto: A theory of semiotics. Bloomington 1979. – Lit hist II 3329
- Frye, Northrop: Veliki kod(eks). Biblija i književnost. Beograd 1985. – Lit hist II 3308
- Ginzburg, Efim L.: Konstrukcii polisemii v ruskom jazyke. Taksonomija i metonimija. Moskva 1985. – Phil II 2529
- Gradacionnaja fonologija jazyka i prosodija slova ruskog dijalektnog reči. Kazan 1985. – Phil I 579
- Grivec, Franc: Santi Cirillo e Metodio, apostoli degli slavi e compatroni d'Europa. Roma 1984. – Lit hist II 3326
- Gruca, Franciszek: Zagadnienia metalingwistyki. Warszawa 1983. – Phil II 2526

- Holub, Robert C.: Reception theory. A critical introduction. London; New York 1984. – Lit hist I 1354
- Istorija i s"vremenno s"stojanie na b"lgarskija knižoven ezik. Sofija 1985. – Phil II 806/26
- Jan Kochanowski i kultura odrodzenia. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Uniwersytet Warszawski w dniach od 19 do 21. marca 1981 roku w Warszawie. Warszawa 1985. – Lit hist II 3304
- Jauss, Hans Robert: Aesthetic experience and literary hermeneutics. Minneapolis 1982. – Lit hist II 3324/3
- Kalnyn', Ljudmila E., Ljudmila I. Maslennikova: Opyt izučenijsja sloga v slavjanskijh dialektah. Moskva 1985. – Phil II 2534
- Kožin, Aleksandr N.: Leksiko-stilističeskie processy v russkom jazyke perioda Velikoj Otečestvennoj vojny. Moskva 1985. – Phil II 2532
- Krahl, Siegfried, Josef Kurz: Kleines Wörterbuch der Stilkunde. 6., neubearb. Aufl. Leipzig 1984. – Lex I 432
- Kryvicki, Aleksandr A.: Fanetyka belaruskaj movy. Minsk 1984. – Phil II 2511
- Lacan and narration. The psychoanalytic difference in narrative theory. Baltimore; London 1983. – Lit hist II 3327
- Language and literary theory. In honor of Ladislav Matejka. Ann Arbor 1984. – Phil II 1969/5
- Lanham, Richard A.: Analyzing prose. New York 1983. – Lit hist II 3328
- Die Lehrer der Slawen Kyrill und Method. Die Lebensbeschreibungen zweier Missionare. Aus dem Altkirchenslawischen übertragen und herausgegeben von Joseph Schütz. S. Ottilien 1985. – Phil I 575
- Lingua in diaspora. Studies in the language of the second generation of Yugoslav immigrant children in Sweden. Lund 1983. – Zborn II 838/9
- Lukan, Walter, Max Demeter Peyfuss: Ost- und Südosteuropa-Sammlungen in Österreich. Verzeichnis der Bibliotheken. Institute, Archive und Museen. Wien 1982. Zborn II 839/9
- Majtán, Milan, Kazimierz Rymut: Hydronimia dorzecza Orawy. Wrocław 1985. – Phil II 1847/58
- Milović, Jevto M.: Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu. Titograd 1984. – Zborn II 686/5
- Muratov, Alkol'd B.: Turgenev – novellist. 1870–1880-e gody. Leningrad 1985. – Lit hist II 3317
- Olesch, Reinhold: Thesaurus linguae dravaenopolabicae. Wien 1983–1984. 3 Bde. – Zborn II 341/42
- On narrative. Ed. by W. J. T. Mitchell. Chicago; London 1981. – Lit hist II 3322
- Poštolková, Béla: O české terminologii. Praha 1983. – Phil I 568/2
- Problemy funkcional'noj grammatiki. Moskva 1985. – Phil II 2530
- Problémy literárnej avantgardy. Konferencia Slovenskej akadémie vied v Smoleniciach 25.–27. oktobra 1965. Bratislava 1968. – Zborn II 820
- Puškin v žizni. Sistematičeskij svod podlinnyh svidetel'stv sovremennikov. Moskva 1984. – Lit hist II 527
- The reader in the text. Essays on audience and interpretation. Princeton 1980. – Lit hist II 3321
- Sacred narrative. Readings in the theory of myth. Berkeley 1984. – Lit hist II 3325
- Sarnewska-Giefing, Irena: Nazewnictwo w nowelach i powieściach polskich okresu realizmu i naturalizmu. Poznań 1984. – Phil II 1668/29
- Slovník literární teorie. 2. vyd. V Praze 1984. – Lex II 831
- Słownik polskich form homonimicznych. Wrocław 1984. – Lex II 834
- Steffen, Wiktor: Słownik warmiński. Wrocław 1984. – Lex II 828
- Struktura i funkcioniravanie poetičeskogo teksta. Očerki lingvističeskoj poetiki. Moskva 1985. – Phil I 574

Suslova, Anna V., Aleksandra V. Superanskaja: O russkih imenah. Izd. 2-e, ispr. i dop. Leningrad 1985. – Phil I 578

Terras, Victor: A Karamazov companion. Commentary on the genesis, language and style of Dostoevsky's novel. Madison 1981. – Lit hist II 3316

Topolińska, Zuzanna: Polski – macedoński. Gramatyka konfrontatywna. Wrocław 1984. – Gram II 691

Vilikovský, Ján: Preklad ako tvorba. Bratislava 1984. – Lit hist I 1342/6

Wright, Elizabeth: Psychoanalytic criticism. Theory in practice. London; New York 1984. – Lit hist I 1355

Zaliznjak, Andrej A.: Ot praslavjanskoj akcentuacii k russkoj. Moskva 1985. – Phil II 2512

Żądło i miód mądrości. Antologia aforyzmu polskiego. Wrocław 1984. – Pol 574

Prejeli smo v oceno

Jožko Šavli, Veneti naši davni predniki. Glas Korotana, št. 10. Izdal in založil Ivan Tomažič (Visokošolski dom Korotan), Dunaj-Wien 1985, 125 str.

Est Europa. Università degli studi di Udine, Istituto di lingue e letterature dell 'Europa orientale »Jan J. N. Baudouin de Courtenay«, I. Udine 1984, 245 str.

Draga Ahačič, Robert Pignarre, Dramsko gledališče. Mestno gledališče ljubljansko, Ljubljana 1985, 270 str. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, 97.)